

1957 2/10/57

საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
სამსახური

მედი
მედი

საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის საზოგადოება
ГРУЗИНСКОЕ ОБЩЕСТВО ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ КУЛЬТУРЫ
GEORGIAN SOCIETY FOR PROTECTION OF CULTURAL MONUMENTS

შეიქ. (XIV ს.) ლაღამის ეკლესიის ვარვუტესკა (სენაბი)
ფოტო-რემონტდგეკია თ. ჟურცხანიშისა

7.3.83

ქართული

საქართველოს

სერია: „მატიანე ლეონის კულტურის ძეგლები“

ქეკელი ქეკელი ქეკელი

კრებული მუათე — მეთერთმეტე

ქართული ქართული

-3740-

სანოტო ნიშნებიანი ხელნაწერი სავალობელი

„ძეგლის მეგობრის“ მეთერთმეტე კრებული, ძირითადად, მიძღვნილია ჩვენი სულიერი კულტურის ძეგლებს—ხელნაწერებსა და ხალხურ მუსიკალურ შემოქმედებას, მათი შეგროვება-დაცვა-მოვლის საკითხებს.

მკითხველებო! გთხოვთ მოგვინოლოთ თქვენი მოსაზრებანი, ფაქტები, სურვილები, წინადადებანი. თქვენც მიიღეთ შეძლებისდაგვარი მონაწილეობა ამ საერთო საქმეში.

რედაქცია თხოვს სხვა ჟურნალ-გაზეთებს გადაბეჭდონ ჩვენი მოწოდება ხელნაწერების შეგროვების შესახებ. დაე, ყველას მისწევდეს ჩვენი მეცნიერებისა და მწერლების ხმა.

ამავე კრებულის ბოლოში ვათავსებთ „ძეგლის მეგობრის“ 1—11 ნომერში მოთავსებულ წერილების საძიებელს.

გ ა მ რ დ ის ს ა ზ ო ბ ა დ ო ე ბ რ ი მ ს ა ჟ შ ი ს ე ბ ა ზ ე

საკრედიტო კოლეჯია: ირაკლი აბაშიძე, შალვა ამირანაშვილი, ანდრია აბაშიძე, ვახტანგ ბერიძე, ლევან გოთუა, ლალო გოლიაშვილი, თეიმურაზ კანდოლაძე, ირაკლი ჯაპარიანი, ნიკო კაცოშვილი, ლევან მატარაძე, ოთარ სანგაშვილი, ზაირა სტურუა (მ/მგ. მღვანე), გიორგი ჩიტიანი, გიორგი ჩუბინაშვილი, ვახტანგ ცინცაძე, ლევან ხიმშიაშვილი

ძეგლის ყვავა მეგობარს!

საქართველოს
ხალხთა ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჩვენმა მნიშვნელობამა ერთა თაყისი ხანგრძლივი ინსტიტუტის მანძილზე უამრავი ხელნაწერი შექმნა. ნაწილი ამ ხელნაწერებსა მრავალ თაობათა შინაორსი თესად ვადაარჩინა ღ ღ ვადმოსცა შთა - მომავლობას. ამ ერთნაირი მემკვიდრეობის უმთავრესი ნაწილი — ათი ათასამდე ხელნაწერი ღ ოცდაათი ათასამდე საბუთი — ამჟამად საიმედოდ არის დაცული საქართველოს სსრ ბუნებრივად აქ - დემიის კ. კუკუიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ახალ, სპეციალურად აგებულ შენობაში.

ჟამთა ხიანაში ჩვენი ნორილობითი ძეგლების შეათავსე ძივს შევარჩინა. ბევრი ხელნაწერი ახლაც ჩვენი ქვეყნის მიღმა, ქართული კულტურის უბედურს კურობში — ირუსალიმში, ხინას მთაზე, ათონზე და სხვაგან. ბევრი რამ იქიდანაც ვაგანნილია ეროპისა ღ ამერიკის სა - ცაყობში. ზოგი კრძო პირთა ხელშეწყობით არის მოხვედრილი.

ჩვენი ვაღია დროზე შემოყარობით, რისი ვადარჩინაც კერ კრდვუ შენობებშია სადაც ე ხელი მოგონებდებ — ჩვენი ქვეყნის მოგონით თუ ვარეთ, მოძმე რესპუბლიკებსა თუ შორეულ ქვეყნებში — უნდა ვუცადოთ ჩვენი ხელნაწერების დღენების სამშობლომ დაზარუნას, თუ ეს შეუძლებელია, მათი ფოტოპირებისა ან მიკროფილმების ვადარჩინას.

ჩვენს ნორილობით მემკვიდრეობას ბევრი ერთგული მოჭირანხელე ღ შთამავე მოუპოვებ. მრავალნი ახლაც ვუღდადებოთ, ფოტოგრაფირებ ავ - როკებზე, მათობზე ღ ამდღერებ ჩვენს ხელნაწერთა საცავ-სავანძურს.

შეშინორულ ღ შენამენ ხელნაწერთა უწყვეტი ნაქდი ბუკთად მოზ - მობს, რომ ჩვენი ხელის ხელში, ოქახებში, კერ კრდვუ ბევრი მნიშვნელო - ვანი ნორილობითი ძეგლი არის შემოარჩინილი. სულ რამდენიმე წელია, რაც აღმოჩნდა „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი უნიკალური ხელნაწ - რი. დღის ხანი არ არის, რაც მივარინილ კუთხეში, ხის ფოტოკროში იპოვებს „ბავუარიანის“ ნუსხა; მარგო შარშან არა ერთი მნიშვნე -

ლოჯანი ხელნაწერი შექრება, მიიღო თუ შეისყვია ინსტიტუტმა. პატივსაცემი სწავლების არაუმატებელი, XVI. ევლიანის ვრანდელი, ამრან-ყარაქანიანი-სა და საბას ლექსიონის ნუსხები, XVII-XVIII სს ძირადი საბუთი და სხვა.

ახლად აღმოჩენილი უძველესი წიგნი თუ სიგელ-გუჯარი — ეს ხომ ჩვენს ხანსულის ახალი ფურცელია! ჩვენი დღევანდელი მეცნიერების ახალი ნაპრო! ჩვენი სულიერი უღელტოვანის ახალი ძეგლი! მამ ღაფთხმართ ყველა!

ჩვენი ერთობლივი, საყოველთაო მონობა აქამ ეხება: ამ ძაბვს ნუ დაეკარგვთ ნორც ერთ, ჩვენს დრომდე მოღწეულ ხელნაწერს! გულმოდგინედ ვუძიოთ, ხმა ვამბინოთ ყველას, შევანოთ, ვამოგუდინოთ და შევერბოთ ხალხში ვაფანტული ხელნაწერები, სხვა ნერვილობითი ძეგლები, თუნდ არაუმატებელიც.

ვაცნობოთ ხელნაწერთა ინსტიტუტს, შეგინროთ, ან შესაძენად ღვეუთმოთ, რომ ჩვენს ნერვილობით საუწყეს მიუჭინოთ საიმედო აღვლივი ერთგულ საგანძურთსაცავეში.

ჩვენს მოუხბალოთ ფილი ჩვენი ხელნაწერების წინაშე!

თბილისი, შ. რუსთაძის ქ. 41,
ხელოვნების ინსტიტუტი. ი. ი.

ანს. ჩიქოტაძე უხუცესი დ. ვადაძე

მ. ხაჩიძე

მ. ხაჩიძე

მ. ხაჩიძე

ილია აბულაძე

ხელნაწერთა ინსტიტუტის დირექტორი,
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი

ჩვენი ერის მწიგნობრული საუნჯე

ხალხის კულტურის ისტორიის მეცნიერული შესწავლისათვის ყველაზე უფრო საიმედოდ წერილობითი წყაროები ითვლება. ქართული კულტურის განვითარების გათვალისწინება საკუთარი წერილობითი წყაროების მიხედვით ჯერჯერობით ჩვენი წელთაღრიცხვის V საუკუნიდან ხერხდება, რადგან ამ ხანიდან არის შემონახული ქართული მწერლობისა და ენის ძეგლები. წინა ხანა, ერთი მხრით, უცხოური წყაროებისა და, მეორე მხრით, ნივთიერი კულტურის ძეგლთა მიხედვით შეისწავლება.

თავის დროზე ჩვენშიც შემუშავდა იმის შეგნება, რომ ქართველი ხალხის ისტორიის შესწავლისათვის ერთი უმთავრესი პირობათაგანია მისი სულიერი და ნივთიერი კულტურის ძეგლთა დაცვა, შემოკრება-შენახვა, მოვლა და პატრონობა.

ქართველი მოწინავე ინტელიგენცია ამ აზრით იმსჯელება ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან. მის უაქტიურეს წევრთა თაოსნობით დაიწყო ამათუ იმ კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებასთან ქართულ ხელნაწერთა შეგროვება.

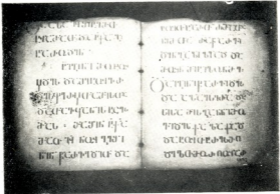
ქართული საზოგადოებრიობის ფართო მხარდაჭერითა და უანგარო მონაწილეობით მალე ისეთი კოლექციები დაგროვდა, რომ ხსენებულ საზოგადოებებთან ცალკე მუზეუმებიც კი შეიქმნა.

ყველაზე უწინარეს ხელნაწერთა და საისტორიო დოკუმენტთა შეგროვება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან დაიწყო. ამ საზოგადოების დამაარსებელნი და მესვეურნი — დიდი ქართველი მოღვაწეები დ. ყ ი ფ ა ნ ი და ი. ქ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე — ამ მხრითაც, სხვებისათვის ნიმუშის მიმცემი იყვნენ. ხელნაწერთა კოლექციების შეგროვებისა და შესწავლისათვის აქ თავდადებით ზრუნავდნენ ამ საქმის დიდი ენთუზიასტები — ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი და

დ. კ ა რ ი ქ ა შ ვ ი ლ ი, განსაკუთრებით პირველი, რომელმაც არა ერთი და ორი ძვირფასი ხელნაწერი მოუპოვა საზოგადოებას და მეცნიერულად აღწერა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების კოლექციის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ბიზლიძეთა

ქართველი ხალხის სულიერი და გარკვეული ნივთიერი კულტურის ძეგლთა შეგროვების, დაცვისა და შესწავლისათვის 1888 წ. შეიქმნა საეკლესიო მუზეუმიც. იმ პირთაგან, ვინც აქ სამუზეუმო საქმეს ემსახურებოდნენ თავდადებით, აღსანიშნავი არიან დ. ბაქრაძე, თ. ქორდანია და მ. ჯანაშვილი, ესენი იყვნენ არა მარტო ექსპონატების შემკრებნი, არამედ მათი მომვლელ-დამცველნი და, უმეტეს შემთხვევაში, შემსწავლელ-გამომქვეყნებელნი.

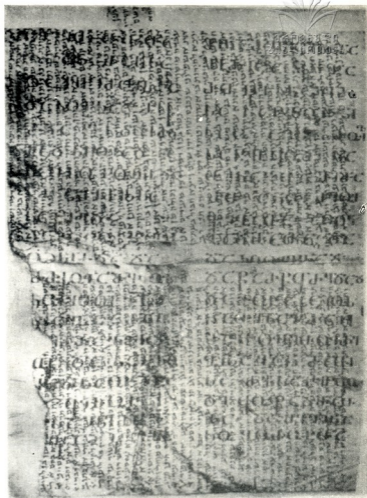

ხანმეტი ლექციონარი, VII ს.

1907 წელს დაარსდა ჩვენში კიდევ ერთი საზოგადოება, — საისტორიო-საეთნოგრაფიო, რომლის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას შეადგენდა ხელნაწერი წიგნების, საისტორიო დოკუმენტებისა და ზეპირსიტყვაობითი მასალის შეგროვება. ამ საზოგადოების დამაარსებელი და მისი მუზეუმის მეცნიერი ხელმძღვანელი დღიდან მისი დაარსებისა 1921 წლამდის აკად. ე. თაყაიშვილი იყო. მისმა დაუღვევლმა ენერგიამ და სიძველეთა უანგარო სიყვარულმა საზოგადოებას, რომელიც სხევებთან მიმართებით ახალგაზრდა იყო, შეაძლებინა, შეეკრიბა სხევებზე არა ნაკლები კოლექცია და სანიმუშოდ გამოეცა ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი.

ხელნაწერთა შეგროვების, დაცვისა და შესწავლის საქმიანობაში საშუაოდ მაინც შეგროვება იყო მიჩნეული. დაცვისა და შესწავლისათვის სათანადო პირობები არ არსებობდა. შეუფერებელი იყო საცაგები და მცირედნი იყვნენ შემსწავლელნი.

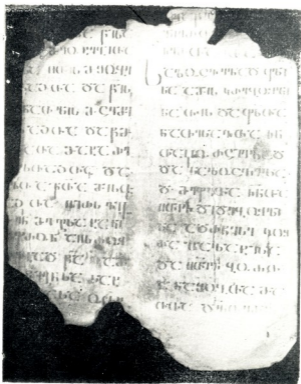
საბჭოთა წყობილების დამყარების დღიდან კულტურის ეს დარგიც იმთავითვე სახელმწიფოს ზრუნვის საგნად იქცა. სიძველეთსაცაგებს მიეცათ სახსარი.

ქართულ-ებრაული პარალელუმი. V—VI სს. საყდრის ეპისკოპოსი

ღველი ხელნაწერების, ისტორიული დოკუმენტებისა და საარქივო მასალების შესაძენად. სათანადო ორგანოების თაოსნობით გადაიდგა ნაბიჯი საქართველოდან რუსეთს ძველად გატანილი ხელნაწერი კოლექციების დასაბრუნებლად. ძველი ხელისუფლების სათანადო ღონისძიების შედეგად დაბრუნდა პარიზში 1929 წელს გაზიდული ხელნაწერები და სხვა ისტორიული ძეგლები.

უკეთ მოვლისა და მეცნიერული შესწავლის ჯეროვნად წარმართვისათვის ზოგიერთი მუზეუმი (საეკლესიოსი და წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ-ბისა).

ადიშის ოთხთავი, 897 წ.
მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი

წიერთდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიძველეთსაცავს ჯა შემდეგში. საისტორიო-საეტიმოგრაფიო საზ-ბის მუზეუმთან ერთად მიზანშეწონილად ჩაითვალა ეველა მათი გაერთიანებაც. ახალი უწყება, სადაც ახალი ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა 1929 წელს, იყო საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი (1941 წლამდის განათლების კომისარიატისა და შემდეგ საქართველოს სსრ მეც-

ნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემავალი), კერძოდ მასში სპეციალურად შექმნილი ხელნაწერთა განყოფილება.

1929 წლიდან ხელნაწერთა განყოფილებამ დააარსა ხელნაწერთა მუზეუმი ფონდი და ახლად შემომაგალი მასალები უკვე მასში გაატარა. სპეციალური ცალკე კოლექციებად აღმოსავლურსა და დასავლურ ენებზე დაცული ხელნაწერი წიგნები და საისტორიო დოკუმენტები, რომლებიც სხვა ძირითად კოლექციებში იყო შერეული. ამასთან ეს ფონდი, განსაკუთრებით კოლექციები აღმოსავლურ ენებზე (არაბულ, სპარსულსა და თურქულზე), მნიშვნელოვნად შეივსო ახალი შენაძენი მასალით — ხელნაწერი წიგნებითა და ისტორიული დოკუმენტებით.

ხელნაწერთა განყოფილებამ 1958 წლამდის იარსება.

1958 წლის 30 ივნისიდან საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის დადგენილებით საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების ბაზაზე დაარსდა ხელნაწერთა ინსტიტუტი, რომელიც 1962 წლიდან აკად. კ. კეკელიძის სახელს ატარებს. ამ ინსტიტუტის უმთავრეს ამოცანად დაისახა: ხელნაწერთა შეკრებისა და მათი მოვლა-დაცვის საქმის მტკიცე საფუძველზე აგება, ფონდების სრულ მეცნიერულ აღწერილობათა შედგენა და მნიშვნელოვანი წერილობითი ძეგლებისა და წყაროების გამოქვეყნება, ძველი კულტურული სამწერლობო ცენტრების შესწავლა და პალეოგრაფიულ ძიებათა წარმოება.

ინსტიტუტში შეიქმნა შემდეგი უჯრედები: არქეოგრაფიის განყოფილება, ქართული პალეოგრაფიის განყოფილება, ძველი ქართული ფილოლოგიის განყოფილება, ქიმიურ-სარესტავრაციო და საამჟინძველო ლაბორატორია, აკად. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის კაბინეტი (რომელიც მოწოდებულია დაიცვას, შეისწავლოს და მოამზადოს გამოსაცემად მეცნიერული მემკვიდრეობა დიდი ქართველი მეცნიერისა) და ფოტო-კაბინეტი.

ხელნაწერთა მოვლისა და დაცვის, ისე როგორც შესწავლის საქმის უკეთეს სიმაღლეზე დაყენებისათვის უმთავრეს პირობას წარმოადგენს არსებობდეს შესაფერისი სიძველეთ-საცავი, რომელიც სათანადოდ იქნება მოწყობილი ხელნაწერი ფონდების შესანახავად. ზემდგომი ორგანოების მიერ გადაწყდა აგებულაყო ინსტიტუტის შენობა და საგანგებო სიტუელთ-საცავი. 1961 წელს ჩაეყარა საფუძველი ძველთაგანვე ქართველი მოწინავე ინტელიგენციის ამ დიდი ხნის ოცნებას. ამჟამად ჩვენ უკვე მოგვეპოება ახალი, თანამედროვე ტექნიკური მიღწევებით აღჭურვილი, სპეციალური დანიშნულების შენობა, სიძველეთ-საცავი, სადაც იმედინად არის დაცული ჩვენი ერის მწიგნობრული საუნჯე.

ამ საუნჯეშია შენახული, მოვლილი, დამუშავებული და მეცნიერების სამსახურში ჩამდგარი 10.000-მდე ქართული ხელნაწერი, 25.000-მდე სიგელ-გუჯარი და ქართველი კლასიკოსი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეთა პირადი არქივები.

მარტო პალიმფესტების (ორჯერ გამოყენებული ეტრატების) 5000-მდე ფურცელი მოიპოვება (V—VIII სს.). მარად სახელოვანი ვეფხისტყაოსნის 150-მდე ხელნაწერია, მათ შორის 30-მდე ვახტანგის რედაქციის წინადროინდელი; „ქართლის ცხოვრების“ — 12 ხელნაწერი, ამდენივე — „დაბადების“ (ბიბლიის) ნუსხა (მათ შორის იერუსალიმური და ათონური — ფოტო-პირებით).

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

✠
 ✠

...
 ...

ველაშის ოთხთავი. (XII ს.) ხელნაწერთა ინსტიტუტი

აქვე არის დაცული X ს. მიქაელ მოდრეკილის „იადგარი“ ქართულ საგანძობელთა კრებული სანოტო ნიშნებით. „შატბერდის კრებული“, სადაც დაცულია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ უძველესი ნუსხა და მრავალი სხვა.

ბუნებრივია, რომ ჩვენი საცავში, ქართული წერილობითი ძეგლები წარმოდგენილია მსოფლიოში ყველაზე უფრო სრულად და მრავალრიცხოვანად. მაგრამ, შარტო ამით როდი ამოიწურება ჩვენი საცავის მნიშვნელობა და ფონდების მარაგი... გარდა ზემონათქვამისა ჩვენთან დაცულია: 50-მდე ბერძნული ხელნაწერი, მათ შორის საქვეყნოდ ცნობილი „კორიდეთის ოთხთავი“, 600-მდე რუსული, 300-მდე სომხური, 1500-მდე არაბული, 700-მდე სპარსული, 200-მდე თურქული და სხვა ხელნაწერი. მოგვეპოვება აგრეთვე ებრაული ხელნაწერების მცირე კოლექცია და მათ შორის, უნიკალური ე. წ. ლაილამის ებრაული ბიბლია (მოსეს ხუთი წიგნი).

ჩვენი ხელნაწერთსაცავი ხელნაწერების უძველესობისა, იშვიათობისა და სიმრავლის თვალსაზრისით ერთ-ერთი უმდიდრესთაგანია საბჭოთა კავშირში. ხელნაწერთა გამოსავლინებლად და მათ შესაძენად ეწყობოდა და ეწყობა ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში ხშირი ექსპედიციები. ამ გზით შეძენილმა „სოვიერთმა მონაპოვარმა მოლოდინს გადააპარბა. ასე მაგ., ერთ-ერთმა ექსპედიციამ ზემო იმერეთში, მისი წევრის აკაკი კლიშიაშვილის გულმოდგინე ძიების შედეგად გამოავლინა და შეიძინა „ქართლის ცხოვრების“ კიდევ ერთი თარიღიანი ნუსხა ვახტან VI-ის წინა ხანისა (1697 წლისა). რომელსაც ამიერიდან შეიძლება შეერქვას „მცხეთური“, ვინაიდან მისი გადამწერის თქმით, იგი მცხეთური ხელნაწერიდან არის დანუსხული. ექსპედიციების გამართვა, ჩანს, კიდევ უფრო უნდა გაცხოველდეს და ორგანიზებული გახდეს.

ინსტიტუტმა წამოიწყო ხელნაწერი ფონდების მიკროფილმებზე გადაღება და საკურობისამებრ ფოტო-ანაბეჭდების დამზადება, რათა დაინტერესებულ პირებს, რომელთა რაცხვი დიდად გაიზარდა ჩვენში, ესენი ეძლეოდეს ხელზე სამუშაოდ, რაც უთუოდ დაიკავს ორიგინალს ზედმეტი ხმარებისაგან. წამოწყებულია აგრეთვე ჩვენი ქვეყნის გარეთ დაცული ქართული ხელნაწერების მიკროფილმთა შემოკრება, სათანადო მიკროთექის შესაქმნელად.

დაიწყო შეღახული ხელნაწერებისა და მათი ყდების რესტავრაცია, აკინძვა და დაკაზმა. დღეს ეს საქმე მეტწილად საიმედო სპეციალისტების ხელთ არის.

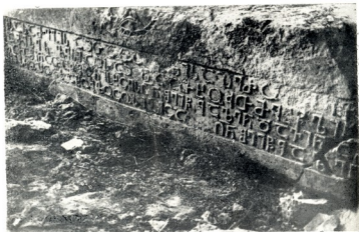
ხელნაწერთა ფონდების მოვლა-დაცვასა და შეკრებასთან ერთად, მათი შესწავლაცა და გამოქვეყნებაც წარმოებს. 1958 წლიდან, ინსტიტუტის არსებობის მანძილზე, გამოქვეყნებულია აღწერილობის ხუთი ტომი, რაც ადრე გამოცემულთან ერთად უკვე 14 ტომს შეადგენს. წარმოებაშია გადაცემული მე-15 ტომი. აღწერილს, ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელსა და აღსაწერ ხელნაწერთა მასალას 5 ტომი თუ დაიტევს. სულ, მაშასადამე, ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა 20 ტომიანი გამოვა. მას უაღრესი მნიშვნელობა აქვს, საერთოდ, ქართული კულტურის ისტორიისათვის და, კერძოდ, მისი მწერლობისათვის.

პარალელურად დგებოდა არაქართული, სხვაენოვანი ხელნაწერების აღწერილობაც. ინტენსიურად წარმოებს არაბულისა და სპარსული კოლექციების აღწერა. თითქმის დამთავრებულია, სარედაქციოდ არის გამზადებული თურქული და აზერბაიჯანული კოლექციების აღწერილობა. შევსება დასჭირდება

სომხური ხელნაწერების კოლექციის ადრე გამზადებულ აღწერილობას ბოლო წლებში შემოსული მასალით.

გამდიდრდა ახალი შეძენილი მასალებით XIX—XX სს.-ის ქართულ საზოგადო მოღვაწეთა და კლასიკოს მწერალთა პირადი არქივები. მათთვის დგება კატალოგები. გამოიცა სხვადასხვა ორგანოში და ცალკე წიგნადაც საარქივო მასალები მეტად აქტუალურ თემაზე, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის.

დაწყებულია ისტორიული დოკუმენტებით მდიდარი ფონდებისათვის საძიებლების შედგენა. ცალკე წიგნად გამოიცა 1964 წ. ზ. ალექსიძისა და შ. ბურჯანაძის მიერ შედგენილი „მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისა და ტოპონიმიკისათვის“. I წიგნი (X—XVII სს.-ის ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით). შზადდება მისი გავრძელება. ისე როგორც ცალკე კრებულები სახელწოდებით: „მასალები ქართული ონომასტიკონისათვის (ისტორიულ დოკუმენტებში მოხსენებულ პირთა)“.

ბოლნისის სიონის წარწერა, 492 წ.

ინსტიტუტმა შეძლო გამოექვეყნებინა 1958 წლიდან მოკიდებული დღემდის ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებიც. 14 წიგნად არის გამოცემული აღნიშნული ტექსტები. ეს წიგნები ძველი ქართული ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ძვირფას წყაროს წარმოადგენენ. შზადდება ძველი ქართული მწერლობის სხვა მნიშვნელოვანი ძეგლებიც. მათგან აღსანიშნავია ძველისა და, საერთოდ, ქართული ენის ისეთი საუნჯე, როგორცაა ძველი ალთქმის წიგნები, რომლის უადრინდელესი ტექსტები ხანშეტ პალიმფსესტებში აღმოჩნდა.

პალიმფსესტების დასამუშავებლად აუცილებელი სპეციალური ლაბორატორიის მოსაწყობად პირველი ნაბიჯებია გადადგმული. ცდებმა ერთს VII ს-ის

ხელნაწერზე კარგი შედეგი გამოიღო. დღემდის ცნობილ აპოკრიფულ ხანშეტ-
ტექსტებს შეემატა აპოკრიფული აგიოგრაფიის კიდევ ერთი ძეგლის ფრაგმენ-
ტები. ესაა „წამებაჲ ქრისტინაჲსი“, რომლის ძველი ქართული თარგმანი ორი
რედაქციით არის შენახული მერმინდელს, X—XI სს-ის ნუსხებში.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის კაბინეტმა იმ დღიდან, რაც ის ჩვენს
ინსტიტუტს გადმოეცა (1960 30. III) შეაშადა და გამოსცა დიდი ქართული
მეცნიერის გამოუქვეყნებელი მემკვიდრეობიდან 4 ნაშრომი, რომლებიც მატერია-
ლური კულტურის ისტორიის საკითხებს ეხება.

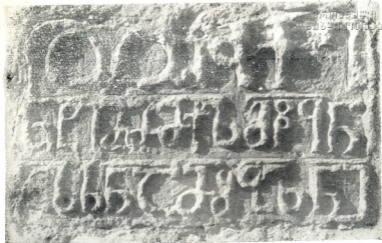
ასეთია მოკლედ ის საქმიანობა, რომელსაც კ. კეკელიძის სახელობის ხელნა-
წერთა ინსტიტუტი ეწევა. მის ალამს აწერია: შემოკრება მწერლობის ძეგლები-
სა, მათი მოვლა, დაცვა, შესწავლა და უმნიშვნელოვანესთა გამოქვეყნება.

არაილ მეფის შეწირულების წიგნი
სვეტიცხოვლისადმი, 1670 წ.

ქართული ენის
სამეცნიერო ცენტრი

ურბნისის ტაძრის წარწერა (V ს.)

ალექსანდრე ბამყრელიძე

ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი

ქართული დამწერლობის უძველესი ძეგლები

ქართული დამწერლობა მსოფლიოში ერთ-ერთ უძველეს და თავისებურ-დამწერლობად ითვლება. მის ჩამოყალიბებას მკვლევარნი ჩვენს წელთაღრა-ცხვამდელ ხანაშიც კი ვარაუდობენ. ამ წერილის ხასიათი და დანიშნულება არ იძლევა საშუალებას მიმოვიხილოთ ის ვითარება, რომელიც არსებობს ქართული დამწერლობის წარმოშობის შესახებ თანამედროვე მეცნიერებაში; ოღონდ ეს კი დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩვენი წელთაღრიცხვის მეხუთე საუკუნი-დან ქართული დამწერლობის მართლაც სრულიად უტყუარი ძეგლები მოგვე-პოვება.

ეს ძეგლები ჩვენამდე მოღწეულია, როგორც ეპიგრაფიკული ნიმუშების (უპირატესად ქვაზე ან ლითონზე წარწერების) სახით, ისე ეტრატზე ანუ პერგა-მენტზე ნაწერი თხზულებების სახით. მეხუთე საუკუნიდან მოღწეული წერი-ლობითი ძეგლებიც იმდენად ნატიფი, უკვე ხანგრძლივი ტრადიციით განმტკიცე-ბული და კარგად შემუშავებული მოხაზულობისაა, რომ ეჭვი არ არის, ასეთი ან-ბანის ნიმუში მარტო ერთი საუკუნის ნაყოფი ვერ იქნებოდა და წინ უთუოდ განვითარების მძიმე და შორი გზა ექნებოდა გამოვლილი.

ჩვენ ძირითადად სამი სახის ანბანი მოგვეპოვება, რომელნიც, მეცნიერთა-

უმრავლესობის აზრით, ერთიმეორისაგან განვითარდნენ სამ საფეხურად ჯერ იყო მრგლოვანი ანუ ასომთავრული ანბანი; IX საუკუნიდან უკვე ჩანს კუთხივანი ანუ ნუსხური ანბანი; ხოლო XI საუკუნიდან ფეხს იკიდებენ მხედრულურომელიც თანამედროვე ქართული ანბანის სახით დამკვიდრდა კიდევ შემდგომ საუკუნეებში. უპირატესად საერო მწერლობის ნიმუშებში, რაც შეეხება პირველ ორს, მრგლოვანს, რომელმაც ეს სახელი თავისი შედარებით მომრგვალო მოყვანილობისაგან მიიღო, და კუთხურს, ეს ანბანები ბოლო დრომდე, თვით XVII

მარვანასა და ბერზენის მოზაიკური წარწერა (V ს.)
ბეთლემის (პალესტინა) ქართული მონასტერი

საუკუნეებში იხმარებოდა სასულიერო ლიტერატურის ძეგლებისათვის. ამიტომ იყო რომ მათ „ხუცური“ ანბანის სახელიც შეერქვა.

ძველი ქართული დამწერლობის საკითხების შესწავლის საქმეში ახალი ნაბიჯის გადადგმა უმთავრესად დიდი მეცნიერის ივ. ჯავახიშვილის სახელს უკავშირდება. გაირკვა ზოგიერთი ასოს, კერძოდ ასომთავრული ბანის, ვიეს (ჟ), ყარის და შინის ადრინდელი სახე; მათი თავმჯერულობა V—VI საუკუნეების ძეგლებში და შემდგომში თავგახსნილ ფორმაზე ვადასვლა; დადასტურდა ქართული ენის განვითარების გარკვეულ საფეხურებზე ე. წ. ხანმეტობისა და ჰემეტობის ფაქტები.

ტერმინი ხანმეტობა აღნიშნავს ქართული ზმნისა და ზედსართავი სახელის ზოგიერთ ფორმაში ასო „ხ“-ს (ხანის) ხმარებას. მაგ.: „ხიყო“ — „იყო“-ს ნაცვლად, „ხუმჯობესი“ — „უმჯობესი“-ს ნაცვლად, „ხეტყოდა“ — „ეტყოდა“-ს ნაცვლად და სხვ. ეს ტერმინი ძველთაგანვე არსებობს; ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ახსენებს მას დიდი ქართველი მწერალი და მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელი, მაგრამ მისი წინაარსის სწორი ანალიზი და შეფასება აკად. ა. შანიძემ მოგვცა.

მეორე ტერმინი „ჰემეტობი“, „ხანმეტის“ მიხედვით არის ნაწარმოები (მაგ. „ჰიყო“, „ჰუყუარს“ და სხვ.) და „ხანმეტობის“ შემდგომი საფეხურის დამახასიათებელი უნდა იყოს. ორივე ეს მოვლენა გარკვევით ვლინდება ქართული დამწერლობის ადრინდელ ძეგლებში.

უძველესი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან აღსანიშნავია ბოლნისის

სიონის, მცხეთის ჯვრისა და აგრეთვე ბოლო ხანებში პალესტინაში ბეთლემის (იერუსალიმის ახლოს) ქართულ მონასტერში აღმოჩენილი წარწერები.

ბოლნისის წარწერები (რამდენიმე) V საუკუნის ბოლოს ეკლესიის დასრულების შემდეგ მნიშვნელოვნად უნდა ჩაითვალოს ამობურცული, მრგვალი ფორმის მქონე შესრულებული, ჩრდილოეთის შესავალი კარის ბალაქრის ქვის წარწერა. მას 492 წლით ათარიღებენ. იგი აღმოჩნდა 1937 წელს ბოლნისის ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაოების დროს, რომელსაც ცნობილი ისტორიკოსი ლ. მუსხელიშვილი ხელმძღვანელობდა. დაზიანებული ადგილების ტექსტი აქაკი შანიძისეული აღდგენით ასე იკითხება:

[შეწევინთა წმი]დისა სამებისათა ოც [წ]ლისა პერო[ზ] მეფი[სა ზე]

[ხიქმნა დაწყებაჲ] ამის ეკლესიაჲსაჲ და ათხუთმეტ წლის[ა შემდგომად]

[განხეშორა. ვი]ნ აქა შინა თაჯყანის ხცეს ღ[მერთმა]ნ შეიწყალენ, და ვინ[ამის ეკლ]

[ესიაჲსა დ(ავი)თ ე]პისკოპოს[ს]ა ხოჯლოცოს, იგცა ღ[მერთმა]ნ შეიწყალენ.

ა(მე)ნ.

ბაკურისა და გრი-ორიმიზის მოზაიკური წარწერა ბეთლემის (პალესტინა) ქართული მონასტერის.

მცხეთის ჯვრის წარწერები VI—VII საუკუნეების მიჯნისაა. მათგან უძველესად ითვლება სტეფანოს ბატრიკიოსის წარწერა ბარელიეფური გამოსახულებითურთ. იგი დაახლოებით 604-5 წლებში უნდა იყოს ამოკვეთილი. ეს წარწერები განსაკუთრებით დაწვრილებით აქვთ შესწავლილი ივ. ჯავახიშვილს, გ. ჩუბინაშვილსა და ა. შანიძეს. სტეფანოსის წარწერის ტექსტი ასეთია:

„ჯუარო მაცხოვრისაო სტეფანოს ქართლისა ბატრიკიოსი შ(ეიწყალ)ე“.

დიდი ინტერესი გამოიწვია პალესტინაში აღმოჩენილმა უძველესმა ქართულმა მოზაიკურმა წარწერებმა. ისინი პირველად ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა მიქელ თარხნიშვილმა გამოაქვეყნა 1954-55 წლებში. 1960 წელს კი მათ ვრცელი გამოკვლევა მიუძღვნა აკად. გ. წერეთელმა, რომელმაც ექვსი ქვეშ დააყენა მონასტრის გამთხრელი იტალიელი მეცნიერის ვ. კორბოსა და მ. თარხნიშვილის აზრი, რომ ეს ძველი VI საუკუნისა არის და რომ ოთხივე მოღწეული მოზაიკური წარწერა ერთმანეთის

თანადროულია. გ. წერეთელმა ოთხიდან ორი წარწერა მაინც ბეჯითად V საუკუნეში, უფრო მიახლოებით ოცდაათიან წლებში, სახელოვანი ქართველი მოღვაწის პეტრე იბერის ანუ ქართველის მიერ გაკეთებულად სცნო. ამასთანავე იქ მოხსენებული პირთა სახელები მარუან, ბურზენ, ბაკურ და სხვანი ქართველისა (მისი ერისკაცობის სახელი მართლაც მურვანოსი ანუ მურვანი იყო, როგორც მის ბიოგრაფიაშია აღნიშნული) და მისი მამა-პაპის სახელებად მიიჩნია.

შესანიშნავად შემონახული სრული მოზაიკური წარწერა (V), რომელსაც აკად. გ. წერეთელი 532—552 წლებით ათარიღებს, შემდეგნაირად იკითხება:

„შეწვენითა ქრისტესითა და მეოხებითა წმიდისა თეოდორეჲსითა შეიწყალენ ანტონი აბაჲ და იოსია, მომხმელი ამის სეფისაჲ, და მამა-დედაჲ იოსიაჲსი. ამენ“.

ძველად, პეტრე ქართველის დროისად, მიჩნეული წარწერები დაზიანებული სახითაა მოღწეული ჩვენამდე.

მათგან ერთში იკითხება:

„წმინდაო თეოდორე მაროჯან და ბოჯრზ(ე)ნ... ენამი...“ მეორეში:
„და ძოჯქეოჯლნი მათნი ბაკოჯრ და გრი-ორმიზდ და ნაშობნი მათნი ქ(რისტ)“.

„(ეიწყალ)ენ. ამენ“.

ამ წარწერებზე უფრო არქაულად გამოიყურება ურბნისის ბაზილიკის ის მოკლე სამშენებლო წარწერა, რომელიც ისტორიკოსმა ნ. შოშიაშვილმა ახლახან

აბა ანტონის მოზაიკური წარწერა. VI ს. ბეთლემის (პალესტინა) ქართული მონასტერი

გამოაქვეყნა (პალეოგრაფიული ძიებანი, თბ., 1965, გვ. 137-45). იგი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელში ყოფილა ჩატანებული. ქარაგმათა გახსნით ამ ძეგლს შემდეგნაირად კითხულობს შრომის ავტორი:

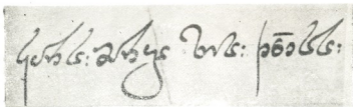
„უფალო იესე ქრისტე კონსტანტი. მამა მიქელ შეიწყალენ ამის სიონისა მამა შენებელნი“.

საინტერესო ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან უნდა მოვიხსენიოთ აგრეთვე წიგნის 616—619 წლების პაემეტი წარწერა, რომელიც სამცხეში, სოფ. უდგის ახლოს არის ნაპოვნი. ესეც ერთი უძველესი თარიღიანი წარწერაა. ეს თარიღი აკად. ა. შანიძის გამოთვლილია წარწერაში მოხსენებული სპარსული და რომაული თვეებისა და დღეების სათვალავის შეჯერების საფუძველზე.

წარწერა ასე იკითხება:

„ესე ჯ(უარ)ი ქ(რისტ)ე(ს)ი მე, კონსტანტი, ძ(ემა)ნ სტეფანესმან და გოჯ-დასმან აღმოქმართე სახელსა მცხეთისა ჯ(უარ)ისასა ნასყიდევსა ქო(ვ)ეყანასა ზ(ედ)ა შაპრამანსა აა ს(ალო)ც(ველა)დ ჩ(უე)ნდა, ცოლისა და შვილთა, ნოენბ-(ე)რსა ი(ზ) ა(მენ)“.

ეპიგრაფიკული ძეგლების გარდა, ქართული ენის უძველესი წერილობითი ნიმუშები ხელნაწერებშიაც (უპირატესად პალიმფსესტებში) ბლომად არის მოღწეული. ამხაირი ხელნაწერების რამდენიმე ათასი ეტრატის ფურცელია დაცული ხელნაწერთა ინსტიტუტში. მცირე რაოდენობა პალიმფსესტური ხელნაწერებისა, უნთავრესად ფრაგმენტების სახით, უცხოეთში, კერძოდ ინგლისშიც (კემბრიჯისა და ოქსფორდის წიგნთსაცავებში) არის მოხვედრილი. პალიმფსესტების ძალიან მცირე ნაწილი ივ. ჯავახიშვილმა, ა. შანიძემ და ამერიკელმა ქართველო-

ზაგრატი IV-ის სიგელის ფრაგმენტი. მღვან-მწიგნობრული ხელი

ლოგმა რობერტ ბლეიკმა ამოიკითხეს. ამოკითხული ტექსტების უმეტესობა დაბადებისა და სახარების საკითხავები გამოდგა. ხანმეტი ფორმების შემცველი პალიმფსესტები ხელნაწერთა ინსტიტუტისა (A89, A844, H99? და სხვ.) ივ. ჯავახიშვილმა V—VI საუკუნეებით დაათარიღა. ჯერ კიდევ გაურჩეველ პალიმფსესტებში რომ მოსალოდნელია სხვა, უცნობი და შეიძლება დიდად მნიშვნელოვანი ძეგლების აღმოჩენა, იქიდანაც ჩანს, რომ ხელნაწერთა ინსტიტუტში შარშან ფოტოგრაფირების ახალი მეთოდებით ჩატარებული ცდების საფუძველზე სულ რამდენიმე ფურცლის გარჩევის შედეგად პროფ. ი. აბულაძემ ერთ-ერთი ნაკლებად ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის ქრისტინეს აპოკრიფული ცხოვრების ხანმეტური ნაწევრები ამოიკითხა.

ხანმეტი არა პალიმფსესტური ხელნაწერებიდან მხოლოდ ერთია ცნობილი — ე. წ. „ხანმეტი ლექციონარი“ ანუ საკითხავი, რომელიც სხვა რამდენიმე უძველეს ქართულ ხელნაწერთან ერთად სინას ქართველთა მონასტრიდან (მღებარეობს სინას ნახევარკუნძულზე, წითელი ზღვის ჩრდილოეთ ნაწილში) გაი-

ტანეს და ამგაზად ავსტრიაში. გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაშია მოხვედრილი. ეს ხელნაწერი შეისწავლა და როგორც უდიდესი მნიშვნელობის მქონე, წინამდებოთის უცვლელად მოღწეული ენობრივი ძეგლი ფოტოტიპირდა და გამოსცა (თბილისი, 1944 წ.) აკად. ა. შანიძემ. გამომცემლის დასკვნით, იგი უძველესად ბოლნის-მცხეთა-წყისის წარწერების გვერდით დგას და „შეუძლებელია მისი გადაწერის დრო VII საუკუნეს გადმოვაცილოთ“.

ერთ-ერთი პალიმფესტის (H 1329) თავდაპირველი ტექსტი, რომელიც ასევე ა. შანიძემ შეისწავლა და გამოაქვეყნა, მთლიანად პაემეტ ფორმებს ამგვარებს და ე. წ. „იერუსალიმის განწინების“ თავისებურ, როგორც ჩანს, უძველესი რედაქციის ნაწყვეტებს შეიცავს. იგი პალეოგრაფიული ნიშნებისა და ენობრივი ნორმების მიხედვით მკვლევარმა დაახლოებით VIII საუკუნეს მიაკუთვნა.

ხანმეტობა-პაემეტობა რომ თავ-თავის დროზე მართლაც დამახასიათებელი ყოფილა ქართული წერილობითი ძეგლებისათვის იქიდანაც ჩანს, რომ ბევრ, შედარებით გვიანდელ, დათარიღებულ ხელნაწერშიაც თავს იჩენს ეს მოვლენები. ხანმეტობის კვალი ეტყობა, მაგალითად, ე. წ. სინურ მრავალთავს, რომელიც ამასთანავე უძველესი თარიღიანი ქართული ხელნაწერია. ანდერძის თანახმად, იგი გადაწერილია იერუსალიმში, საბას ლავრაში 864 წელს; ე. ი. ამ სამი წლის წინათ მას ზუსტად 1100 წელი შეუსრულდა. მისი ტექსტი 1959 წელს გამოიცა ა. შანიძისავე რედაქციითა და გამოკვლევით ფოტოპირის მიხედვით.

მეორე უძვირფასესი ქართული თარიღიანი ხელნაწერია ე. წ. ადიშის ოთხთავი, რომელიც 897 წელს არის გადაწერილი შატბერდში, სამხრეთ საქართველოში; შემდგომ სვანეთში, სოფელ პადიშში მოხვედრილა, ამგაზად კი მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია დაცული.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის უძველეს თარიღიან ხელნაწერად ითვლება ე. წ. ჯრუჰის I ოთხთავი (H 1560), რომელიც აგრეთვე შატბერდს ყოფილა გადაწერილი 936 წელს და შემდგომში, ჟამთა ვითარებისაგან საქხერის რაიონში, ჯრუჰის მონასტერში აღმოჩნდა. ეს ორი უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერი ოთხთავი, შესამუსთან, პარხლურ ოთხთავთან (ხელნაწერთა ინსტიტუტის ხელნაწერი A 1453) ერთად ა. შანიძემ გამოსცა („ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით“, თბილისი, 1945 წ. — პარხლურეც შატბერდში არის გადაწერილი 973 წ.).

სხვა უძველეს და უძვირფასეს ხელნაწერთა შორის არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ აგრეთვე X საუკუნეში მიქაელ მოდრეკილის მიერ შედგენილი და მეტწილად მისგანვე ნატიფი ნუსხური ხელით გადაწერილი საგალობელთა დიდი კრებული ანუ იადგარი (S 425), რომელიც განსაკუთრებით იმით არის ღირსშესანიშნავი, რომ საგალობლებს თან ახლავს წითურით მიწერილი იმდროინდელი სანოტო ნიშნები. ასეთი ხასიათის ხელნაწერები კი ძალიან იშვიათია შუა საუკუნეების დაწინაურებულ ხალხთა. მათ შორის ბერძენთა, წერილობით მემკვიდრეობაშიაც.

ამ დიდი ზომის (38,5 × 30,5 სმ.) ეტრატის ხელნაწერისა, რომელიც ახლა 544 გვერდს შეიცავს, სამწუხაროდ ნახევარაც არაა მოღწეული. მაგრამ რაც შემორჩენილა ამითაც უდიდეს განძს წარმოადგენს ჩვენი წერილობითი და სამუსიკო კულტურისათვის.

გარდა ხსენებული ძეგლებისა, კიდევ ბევრი თარიღიანი თუ უთარიღო წარწერა და ძვირფასი ხელნაწერია ცნობილი IX—X საუკუნეებისა, რომელთა ჩა-

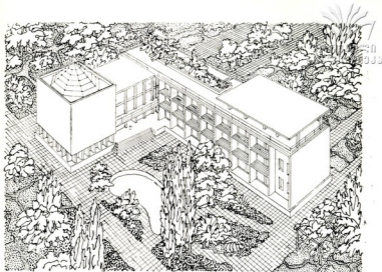
შოთელა შორს წაგვიყვანდა; შემდგომ და შემდგომ საუკუნეებში კი, რასაკვირველია, კიდევ უფრო მატულობს მათი რიცხვი. ქართველი ერის ამ ძვირფასი წერილობითი საუნჯის უდიდესი ნაწილი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული და სათანადოდ მოვლილი, მაგრამ ქაშწუნხაროდ, ბევრი და დიდად მნიშვნელოვანი უძველესი ძეგლი ქამთა სიავის გამო სხვათა ხელშია მოხვედრილი — ძველი ქართული კულტურის ყოფილ საზღვარგარეთულ კერებს სხვა მუპატრონენი ფლობენ და ჩვენი წინაპრების ნაშრომ-ნაღვაწსაც ზოგ შემთხვევაში თავიანთ ნებაზე ანიავებენ.

თვით ჩვენს სამშობლოშიაც ჯერ კიდევ ბევრი, განსაკუთრებით ეპიგრაფიკული, ძეგლი მოითხოვს ყურადღებასა და მოვლა-პატრონობას. საშური საქმეა აგრეთვე ზოგან კიდევ შემორჩენილი ხელნაწერების საიმედოდ შემოკრება და დაბინავება.

ქართული დამწერლობის უძველესი ეპიგრაფიკული და ხელნაწერი ძეგლები, რომელთა მხოლოდ მცირეოდენი ნაწილი განვიხილეთ და ისიც გაკერით, ჩვენი ეროვნული კულტურის უდიდეს განძს წარმოადგენს; მის სათანადოდ შეკრება-მოვლა-დაცვას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ჩვენი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი, ქირნახადი ცხოვრების მეცნიერული შესწავლისათვის. ურომლისოდაც ვერასოდესა ვერ იქნება სრულყოფილი ჩვენი დღევანდელი შიგნითი ალქმა.

† 1955
 1956
 1957

რეზი. ვაორგი ეპსკოპოსის წარწერა

გასულ წელს ტ. თბილისში დამთავრდა და ხელნაწერთა ინსტიტუტს გადაეცა საგანგებოდ ჩვენი ხელნაწერებისათვის განკუთვნილი დიდი საცავი.

პროექტის ავტორებია: არქიტექტორები ვ. ლევაია, (ჯგუფის ხელმძღვანელი) ვ. ცუხიშვილი, თ. თოდრაძე, ინჟინერი ვ. გეგენავა. შენობა დაპროექტებულია საპროექტო ინსტიტუტში, „საქ-ქალაქმშენსახპროექტის“ მესამე არქიტექტურულ სახელოსნოში.

გიორგი ლევაია

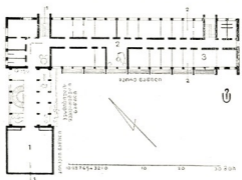
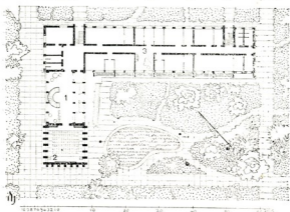
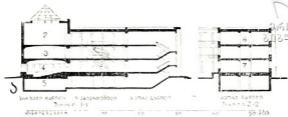
არქიტექტურის მეცნიერებათა კანდიდატი

ჩვენი ხელნაწერთა ახალი საცავი

ქართული ხელნაწერების უმდიდრესი კოლექციების სათანადო დაცვა-შენახვის მიზნით, თბილისში აშენდა ხელნაწერთა ახალი საცავი.

შენობის არქიტექტურის ტექნოლოგია რთული და სპეციფიკურია, იგი მოიცავს საკვლევო ინსტიტუტსა და წიგნსაცავს, არქივს, წიგნების სამკურნალო-სარესტავრაციო და ძველ ხელნაწერთა საცავის თავისებურ სინთეზს.

მსგავსი შენობა საბჭოთა კავშირში პირველად აშენდა მეზობელ სომხეთში. ამჟამად აშენდა ჩვენშიაც, მეცნიერებათა აკადემიის საბურთალოს შენობათა კომპლექსის ტერიტორიაზე. შენობა მთავარი კორპუსის მარჯვენა ფრთის გასწვრივ სიღრმეში მდებარეობს, გრძივი ღერძი მთავარი კორპუსის ღერძის პარალელურია. ნაგებობის ძირითადი ორიენტაცია სამხრეთ-ჩრდილოეთია. შენობა შედგება ორი ძირითადი ნაწილისაგან.

ბელნაწეროსაცავის შენობის ნახაზები

- ა) შენობის კრილიები: 1. ეესტიბული, 2. გამოფენა, 3. წიგნსაცავი, 4. აუდიტორია,
5. წიგნსაცავები, 6. ფოტო-ლაბორატორია
- ბ) პირველი სართლის გეგმა: 1. ეესტიბული, 2. აუდიტორია, 3. ფოტო-ლაბორატორია.
- ვ) მესამე სართლის გეგმა: 1. გამოფენა, 2. ინსტიტუტის თანამშრომლების
ოთახები, 3. ბუფეტო.

პირველ ნაწილში წარმოებს წიგნის მიღება. მკურნალობა-რესტავრაცია, მისი მეცნიერულად შესწავლა. ხელნაწერი წიგნი მოხვედება მისაღებ ოთახში. წიგნმა სათანადო აღრიცხვის შემდეგ უნდა გაიაროს რეგისტრაცია, დეზინფექცია და გაიწმინდოს მტერისაგან. შემდეგ გადადის ქიმიურ, მიკროლოგიურ და ენტომოლოგიურ ლაბორატორიაში, სადაც გამოიკვლევენ მისი ქსოვილის აგებულებას. იმ შემთხვევაში თუ აღმოჩნდა ბაქტერიები, წიგნი მოხვედება იზოლიატორში, თუ ხელნაწერის ფურცელი დაზიანებულია, იგი ხვდება სარესტავრაციო სახელოსნოში.

განსაკუთრებულ შემთხვევებში, როდესაც უძველეს წიგნის დედანია საჭირო სამუშაოდ, დაბრუნებისას წიგნი ხელმეორედ გადის დეზინფექციას, რათა სეიფში არავითარი ბაქტერია არ მოხვდეს. აქვეა ვრცელი, უნივერსალური ფოტო-ლაბორატორია, სადაც წარმოებს ძველ ხელნაწერთა ფოტოპირების გადაღება, ნაწერების გადიდება, მიკროფოტოგრაფირება, ფერადი ფოტომის გადაღება. აქვე ხდება პალიმფსესტების გამომქვავება, ფოტოგრაფირება და სხვა. პირველ ნაწილშივეა ინსტიტუტის მეცნიერ-მუშაკთა ოთახები, კანცელარია, ბუფეტი და სხვა ღამზმარე სათავსოები.

შენობის ამ ნაწილს ბრტყელი გადახურვა აქვს. მისი ბოლო ნაწილის ერთი მესამედი ფართი გადახურულია ფანჩატურით. მეცნიერ მუშაკებს, ზაფხულის ცხელ დღეებში შეუძლიათ აქ იმუშაონ, დაისვენონ და დატკბენ — ქალაქის შესანიშნავი ხედით, აქედან რომ იშლება.

შენობის მეორე ნაწილს წარმოადგენს თვით წიგნსაცავი. იგი თავის არქიტექტურით, ფასადით პრინციპულად განსხვავდება შენობის პირველ ნაწილისაგან. პირველში თუ ისეთი სათავსოებია, სადაც ტექნოლოგიურად საჭიროა უხვი ბუნებრივი სინათლე, პაერის მოძრაობა, შენობის მეორე ნაწილში, სადაც მოთავსებულია ხელნაწერები, მათი ფოტოასლები და სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, სწორედ საწინააღმდეგო არის საჭირო. წიგნისათვის ნაწილი იქნება ეს, თუ ნაბეჭდი, მზის სხივები და ღლის სინათლე არ არის სასურველი, ამისათვის წიგნსაცავი ბნელია, განათებულია მხოლოდ ხელოვნური შუქით. სათავსოში კონდიცირებული პაერია. (შენობის დანარჩენ ნაწილებში, ლაბორატორიების გარდა პაერის მიწოდება ბუნებრივი განიავების პრინციპზეა დაწყებული).

ასეთმა ტექნოლოგიამ განაპირობა ის არქიტექტურა, ფასადი, რომელიც დამახასიათებელია მეორე ნაწილისათვის — კუბი, ყრუ კედლებით, აქ არის მოთავსებული: სარდაფებში წიგნსაცავი, პირველ სართულზე, რომელიც განათებულია ორმხრიდან, საღებავი დარბაზი.

მეორე სართულშია ნაწილი ხელნაწერებისა და ფოტოპირების საცავი, მესამე სართულში ზევითაა განათებით. — საგამოფენო დარბაზი.

შენობის პირველ და მეორე ნაწილებს კუთხეში აერთიანებს სამსართულიანი, ორი მხრიდან შემინული გამჭვირვალე მოცულობა, სადაც მოთავსებულია მთავარი შესასვლელი. აქვეა დაცვა და საშვების გაცემა, გარდერობი საერთო სარკებ-ლობისათვის. მეორე-მესამე სართულებში დასასვენებელი ბაქნებია. ამნაირად, უძველეს ხელნაწერთა დაცვის ტექნოლოგიასთან შეხამებული შენობის კონსტრუქცია, ფასადების კონტრასტული იერი — პირველი ნაწილის გამჭვირვალეობა და მეორე ნაწილის ყრუ კედლიანი კუბის კომპოზიცია, ქმნის მთლიან არქიტექტურას, რაც ჩვენის აზრით, კარგად უპასუხებს რთულ ამოცანას, — არქიტექტურ-

რაში მარტივი საშუალებით მაქსიმალურად გადმოცეთ შენობის შინაარსი და მასთან დაკავშირებული მისი მხატვრული ღირსებები.

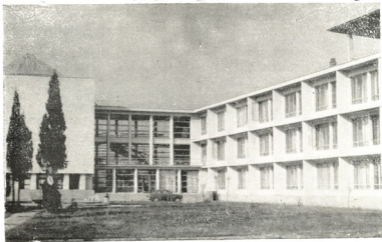

შენობა მოპირკეთებულია ბაზალტისა და ელარის ჯიშის ტეფიყფულა ინტერიერები მოპირკეთებულია თანამედროვე სინთეტიკურ მასალებით. კარგ დონეზეა მოწყობილი ელექტრო სუსტი დენი, სანიტარული მოწყობილობები, გათბობა-გაცივება, დაბოლოს უნდა აღინიშნოს მთელ შენობაზე შედარებით ტექნიკურად კარგად შესრულებული ბრტყელი სახურავი.

შენობა აგებულია ნახევრად ანაკრებ რკინა-ბეტონის მყარ კონსტრუქციებით საგან.

მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტს, რომელსაც შემოკრებული აქვს უნიკალური ხელნაწერები — ეროვნული საუნჯე, მისი სულიერი კულტურის ფასდაუდები ძეგლები, ცხადია უნდა გათვალისწინებული ჰქონდეს მისი საიმედო დაცვაც ყოველ შემთხვევისათვის; (საგანგაშო მდგომარეობა, კატასტროფა და სხვა). ამისათვის შენობის მეორე რიგის, მომავლის ნაწილს, რომელსაც პროექტით არის გათვალისწინებული, წარმოადგენს მიწისქვეშა საცავის მოწყობა. გვირაბში შეიქმნება სტაბილური სითბო, რეჟიმი, ჰაერი, გეოლოგიურად ხელნაწერთა საცავის ახალი შენობა პლატოს კლდიან ნაწილზეა აგებული.

ფუიქრობით, ამიერიით ჩვენს მრავალტანჯულ ხელნაწერებს ამ ახალ შენობაში მოეპოვებათ მყუდრო სამყოფელი და საცავი.

ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფოტო თ. ფურცხვანიძე

ზედა ვარძიის „კიდურყვავილოვანი“ წარწერა

ზედა ვარძიის ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია ვარძიის გამოქვაბულე-ბის ჩრდილო-დასავლეთით, სამიოდე კილომეტრის მანძილზე მდებარეობს.

იგი ქვის ფილებითაა მოპირკეთებული და ჩუქურთმით შემკული.

სამხრეთ კარის ბალაგრის ქვაზე, რელიეფური ჯგრის ორივე მხარეს, ამოკვე-თილია ასომთავრული წარწერა:

სამხრეთ კარის ბალაგრის წარწერა

(ა, დ, თ, ი, მ, ნ, ო, პ, და ხ) „კიდურყვაფილოვანი“, დანარჩენი კი „ტყუბურჭიანი“. საერთოდ კი, წარწერის 83 ასოდან 36 შემკულია.

ეს ქვაზე ამოკვეთილი „კიდურყვაფილოვანი“ წარწერა, გარკვეულ დროს ხელნაწერების საზენაო წარწერებს გვაგონებს.

ხელნაწერებშიაც საზენაო ასოების შემკობის მოთხოვნილება X საუკუნის მიწურულიდან ჩნდება. ამ დროიდან მოყოლებული, ხელნაწერებში ერთფეროვანი საზენაო ასოების გვერდით, ფერადოვანი და „კიდურყვაფილოვანი“ ასოებიც გვხვდება. დროთა განმავლობაში თითქმის ყველა საზენაო ასო იშკობა. ასოთა სამკაული რთულდება და იცვლება (მაგ: XII საუკუნის მეორე ნახევრის ჯრუჭის ოთხთავი, 1241 წ. — პარხლის ოთხთავი, 1300 წ. მოჭვის სახარება). XI საუკუნის მეორე მეოთხედიდან მოყოლებული, თითქმის ყველა ასოს ტანის გასწვრივ დამატებითი ელემენტები უჩნდება. ჯრუჭის ოთხთავისა და მოჭვის სახარების შემამკობელნი კი ყვაფილთა მრავალფერადოვნებით აღარ კმაყოფილდებიან და ასოთა გადმოცემისას ფრინველთა, ცხოველთა და ადამიანთა გამოსახვასაც მიმართავენ.

მთელი რიგი ხელნაწერების გადასინჯვისა და მოპოვებული მასალის ანალიზის საფუძველზე ცხადი ხდება, რომ ზედა ვარძიის წარწერის ასოებს ბევრი აქვთ საერთო X—XI საუკუნეების მიჯნის ხელნაწერთა საზენაო ასოებთან. ეს დადი მსგავსება გვაფიქრებინებს, რომ ოსტატს ზედა ვარძიის წარწერის ასოთა მოყვანილობის და სამკაულის შერჩევისას ნიმუშად X—XI სს. მიჯნის ერთი ან რამდენიმე ხელნაწერი ჰქონია აღებული. ეს იმითაც დასტურდება, რომ წარწერაში მხოლოდ ის ასოებია შემკული, რომელნიც ამ დროის ხელნაწერებშიც შემკული გვხვდება. ის ასოები კი, რომელნიც ხელნაწერებში უსამკაულოა ან არ გვხვდება საზენაო ასოებად, აქაც სამკაულის გარეშე დატოვებული. ეს გარემოება არ უნდა იყოს შემთხვევითი. დამწერი ჩანს იმ დროისათვის დამკვიდრებულ ნორმების დარღვევას მოერიდა.

ამგვარად, თუ ზემომოყვანილ პალეოგრაფიულ ნიშნებთან ერთად გავითვალისწინებთ ზედა ვარძიის ეკლესიის სტილისტურ დამახასიათებელ ნიშნებსაც (რომელნიც, ჩვენი გამოკვლევით, იმავე დროზე მიგვითითებენ): შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ზედა ვარძიის ეკლესია X—XI სს. მიჯნის ანდა არა უგვიანეს XI ს. პირველი მეოთხედის ძეგლია, მისი მშენებელი, წარწერაში მოხსენებული ერისთავთ-ერისთავი ლიპარიტი კი შეიძლება ლიპარიტ რატის ძე ანუ ლიპარიტ I (1022 წ.) იყოს.

ზედა ვარძიის ეკლესია თავისი პროპორციებით, ოსტატობით ნაკვეთი, დახვეწილი სამკაულით X—XI სს. მიჯნის თავისებური, მხატვრული თვალსაჩინო ხუროთმოძღვრული ძეგლია. იგი ამჟამად დაზიანებულია. ჩამოტყეულია სახურავი, სამხრეთ-აღმოსავლეთის კუთხის კედლები. მოჩუქურთმებული ფრაგმენტები ახლა დაბლა ყრია. ძეგლის გადასარჩენად საჭიროა სასწრაფო ზომების მიღება.

ვანის ქვაბთა ორი პოეტური წარწერა

ვანის ქვაბთა მონასტერი მდებარეობს ჯავახეთში, ასპინძის რაიონში, მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირას, ვარძიასა და თმოგვეს შორის, ვარძიიდან სამი კილომეტრის დაშორებით.

მონასტერი გამოკვეთილია ფრიალო კლდეში და ამჟამად თითქმის მთლიანად დანგრეულია. გამოქვაბულთა ყველაზე მაღალ სართულზე გადარჩენილია ჯვრის ტიპის პატარა გუმბათიანი, თეთრად შეღესილი ეკლესია.

ეს პირდაპირ კლდეში ჩაშენებული ეკლესია, მახლობელ გამოქვაბულებთან ერთად, წარმოადგენს ვანის ქვაბთა მონასტრის დედათა განყოფილების ნაშთს.

ეკლესიის კედლები თითქმის მთლიანად დაფარულია XV საუკუნის მეორე ნახევრის მხედრული წარწერებითა და ნახატებით. ისინი ეკუთვნიან მონასტერში იძულებით მოხვედრილთ.

ქვაბ-სენაკებში გამომწვევედელი ალბათ, უქალღმობის გამო, ეკლესიის კედლებს ურთიერთთან იდუმალ სასაუბროდ იყენებდნენ, თავის ვარამსა და ნატვრას უზიარებდნენ და მათი ტანჯვის უტყვე მოწმენი — ადამიანის სევდისა და პოეზიის უნიკალურ მატრიანედ გადააქციეს.

შემონახულია რამოდენიმე მანდილოსნის გვარი ან სახელი: ანა რჩეულა-შვილი, გულქანი, თუმიანი, მისი და შაბანი სულთანი და სხვები. გვხვდება მამაკაცთა წარწერებიც. ერთობლივ პგოდებენ მარტოობასა და მახლობელ-მეგობართა განშორებას, გამოხსნას ევედრებიან ღვთისმშობელსა და მაცხოვარს.

პროზაულ წარწერებთან ერთად გვხვდება ლექსებიც, რომლებშიც მოყვანილია „ვეფხისტყაოსანისა“ და „როსტომიანის“ ფრაგმენტები, აგრეთვე XII—XV საუკუნეების ლირიკული პოეზიის ნიმუშები, როგორც ლიტერატურული, ისე ფოლკლორული¹. მათი უმრავლესობა სატრფიალო ხასიათისაა. ეს წარწერება უჩვეულოა და მოულოდნელი დედათა მონასტრისათვის. მას ანალოგიაც არ დავიწყებთ არსად. ყოველივე ამის გამო ვანის ქვაბთა მონასტრის წარწერები განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მეცნიერულსაც და საკუთრივ მხატვრულ-ლიტერატურულსაც. ამჯერად ვაქვეყნებთ ორ წარწერას: ერთი პროზაულია და ერთიც ლექსითი. ორივე წარწერა ეკუთვნის გულქანს.

სამწუხაროდ, მისი ვინაობა უცნობია. არ ვიცით მისი გვარი, მშობელთა სახელები და სადაურობა. წარწერებში ამაზე არაფერია ნათქვამი. ზოგადად შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ის არის დიდგვაროვანი, სამცხე-საათაბაგოს მკვიდრი, თავისი დროისათვის დიდად განსწავლული მანდილოსანი, მხატვარი და კალიგრაფი. წარწერაში ის საგანგებოდ აღნიშნავს თავის განსაკუთრებულ სიღამა-

¹ იხ. შ. ონიანი, ვანის ქვაბთა მონასტრის წარწერების პოეზია, ეურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1959, №7, გვ. 33—40; 1960, № 8, გვ. 33—42;

დეს: „ღმერთის მადლმა და ამა წმინდანთა მადლმა, ჩემსა უღამაზესი სულიერი დედანსმიწაზედა არა იარებოდა და არც სხუა გამოსულა: არც თუალად, არც ტანად, არცა ზნითა, არცა გონებითა, თუარემ ჩემნი მნახავნი არ გამამტყუვნებენ“.

გულქანის ამ განცხადებას ადასტურებს ვანის ქვაბთა მონასტრის ერთი სხვა წარწერაც, რომელშიც ნათქვამია, რომ მონასტერში მყოფ ქალთაგან გულქანს ყველაზე „უტურფესი“ იყო. გულქანი წარწერაში იხსენიებს მანუჩარს: „მომიყვანა მანუჩარ ქალად და გასათხოვრად. ქმარი ჯერ არ მედგა“, ეს მანუჩარა, ჩანს, მისი ნათესავია ან მფარველი ფეოდალი. ვანის ქვაბთა მონასტრის სხვა წარწერებთან ერთად გულქანის წარწერებიც XV საუკუნის მეორე ნახევრისაა. წარწერა გადმოგვცემს მის ვინაობას და ლირიკული პროზის ჩინებული ნიმუშია.

მთელ წარწერის ირგვლივ, კედელზე ახლაც დაცულია ფრინველთა და ცხოველთა ნახატი. მხატვრობა საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ის საერო ხასიათისაა და შესანიშნავად გადმოგვცემს გულქანის სულიერ მდგომარეობას. მისი სახით ჩვენ საქმე გვაქვს XV საუკუნის ერთ-ერთ საყურადღებო საერო მინიატურასთან. რომელიც პოეტურობას მატებს გულქანის ისედაც პოეტურ წარწერას.

რაც შეეხება მეორე წარწერას, მასში მოყვანილია სატრფიალო ხასიათის ორტაეპიანი მავჯამა. ჩვენი აზრით, ის შექმნილი უნდა იყოს ძველი ქართული მწერლობის კლასიკურ ხანაში, დაახლოებით XII—XIII საუკუნეებში. ლექსი წარმოადგენს მცირე ჟანრის ლირიკული პოეზიის ნიმუშს. ამგვარი ლექსები საკმაოდ ყოფილა გავრცელებული და პოპულარული დიდი რუსთაველის ეპოქაში. „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში ის იხსენიებს მათ ავტორებს და ერთგან დადებითად აღნიშნავს: „ჩვენ მათიცა გვეამების, რაცა ოდენ თქვან ნათელად“ (სტრ. 17,3).

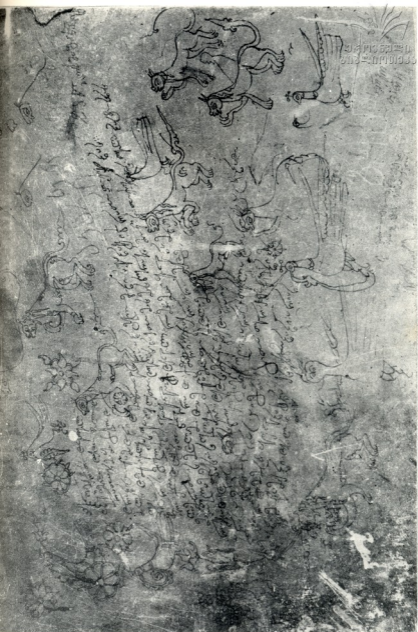
გულქანის წარწერაში მოყვანილი მავჯამა პოეზიის ბრწყინვალე ნიმუშია და მისი მოსმენა ალბათ „ეამებოდა“ თვითონ რუსთაველსაც. ჯერჯერობით ეს არაის კლასიკური ხანის მცირე ჟანრის ლირიკული პოეზიის პირველი ნიმუში, ჩვენს დრომდე მოღწეულა. ერთი სიტყვით, გულქანის ორივე წარწერა საინტერესოა და მნიშვნელოვანი.

ახლა მოვიყვანოთ თვითონ ეს წარწერები.

პირველი წარწერა მოთავსებულია ეკლესიის სამხრეთის გარეთა კედელზე. შესავლის მარჯვენა მხარეს. ზომა 70×50 სმ. წარწერა შედგება 14 სხვადასხვა ზომის სტრიქონისაგან. მას შნოსა და ლაზათს მშატებს მხატვრობა, ცხოველები-სა და ფრინველების სტილიზებული ფიგურები. მოგვყავს წარწერის ტექსტი ალდგენილი სახით:

„ქ. ღმერთო და ყულაა წმინდაო დედოფალო ღმრთისმშობელო და რანიც წმინდანი მთავარანგელოზნი სუენები ხართ! თქუენს ძალას და მოწყალებას. უშუელეთ და უღზინეთ მოსამსახურეს, მიწას თქუენს, თუალპატიოსანს, უებროს გულქანს. ვიყავ დევნილი, რომ მომიყვანა მანუჩარ ქალად და გასათხოვრად. ქმარი ჯერ არ მედგა. ღმრთის მადლმა და ამა წმინდათა მადლმა, ჩემსა უღამაზესი სულიერი დედანსმიწაზედა არა იარებოდა და არც სხუა გამოსულა: არც თუალად, არც ტანად, არც ზნითა, არც გონებითა; თუარემ ჩემნი მნახავნი არ გამამტყუვნებენ. ესე ხაზანნი არიან ამისნი მოწამენი და ეს ლაში.“

წარწერაში ყურადღებას იქცევს სიტყვა „ხაზანი“, რომელიც ძველ ქართულში ჩვენ სხვაგან არ შეგვხვდრია. როგორც აკად. ა. შანიძემ განგვიმარტა, „ხაზანი“ უნდა იყოს იგივე „ფაზანი“ ანუ ხოხობი. ყოველ შემთხვევაში კონტექსტის

მისედვით ის აღნიშნავს ფრინველებს, რომელთა ფიგურებიც გვხვდება მხატვრობაში.

მეორე წარწერა მოთავსებულია ეკლესიის დასავლეთის ძეგლში. მარჯვენა მხარეს. ზომა 30 X 12 სმ. ხელის მიხედვით ის ეკუთვნის გულქანს. წარწერა ხუთსტრიქონიანია, ძალზე გადაღებული და დამახინჯებული, მომტერეული აქვს მარჯვენა მხარე. მასში მოყვანილია ორტაეპიანი მაჯამა, სატრფიალო ხასიათისა, დაწერილი დაახლოებით XII—XIII საუკუნეებში, ძველი ქართული მწერლობის კლასიკურ ხანაში. მისი ტექსტი ჯერჯერობით არ ჩანს არც ძველ ქართულ მწერლობაში და, არც ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში. წარწერის ბოლო ნაწილი პროზაულია, რომლის ტექსტიც ვერ გავშიფრეთ მთლიანად. ამიტომ მას აქ არ წარმოვადგენთ.

წარწერა ასე იკითხება:

ქ. წავალა [.:შევერათ [ვი:] მამოვართა
და ჯოგთა არნებ[ი]სთ.: მრ[ვლთ.: მბრძლთა.:]
ვაომებ.: ჩმის.: არანებ.: სთ
აღდგენილი სახით.:.

ქ. წავალ. [შევერთ(ვი) მამოვართა და ჯოგთა არნებისათა,
მრ[ავალთა მბრძოლთა] ვაომებ ჩემისა არ ნებისათა!

ფრჩხილებში ჩასმული ადგილები გადაღებულია და ჩვენ აღვადგინეთ კონტექსტის მიხედვით. ყურადღებას იქცევს სიტყვა „არნი“, რომელიც ნიშნავს ჯიხვს. ის გვხვდება „ვისრამიანში“: ვისის საძებრად წასული მოაბადი „ზოგჯერ არნისაებრ მათათა და კლდეთა ზედა იარებოდის, ზოგჯერ ღომისაებრ ლერწამთა და ტვერთა შიგან იარებოდის...“ (გვ. 124—125)!. მაჯამის შინაარსი ასეთია: წავალ შეუერთდები ბალახის მძოველ ცხოველთ (მძოვართა) და ჯიხვთა ჯოგებს. ვაომებ მრავალთა მებრძოლთა — ჩემი ნების არ შემსრულებელთ.

ეს მაჯამა თავისი შინაარსითა და ფორმით გვაგონებს კლასიკური ხანის ძეგლებს: „ვეფხისტყაოსანს“, „თამარიანს“ და აბდულმესიანს“. ამიტომ შეიძლება ისიც ღვათაარსილოთ ძველი ქართული მწერლობის კლასიკური ხანით, დაახლოებით XII—XIII საუკუნეებით.

გთფუსტ
ჰა უ ნ

რეზი. კონტის წარწერა
XI ს. I ნახვარი

¹ აღ. გვახარიასა და ვ. თოდუას გამოცემა, 1962 წ.

ოთარ თაქთაქიშვილი

კომპოზიტორი, საქართველოს სსრ კულტურის მინისტრი

ბავშვობილდეთ ჩვენი მუსიკის დედაყვარობა

ქართველმა ხალხმა თავისი მრავალსაუცუნოვანი ისტორიის მანძილზე უძვირფასესი კულტურული საფასონი შექმნა. ჩვენი ხალხის მხატვრულ სულიერ საგანძურში შოთას „ვეფხისტყაოსანთან“ და სრულიად თავისებურ არქიტექტურულ ძეგლებთან ერთად ზრწყინავს საყოველთაოდ აღიარებული ხალხური მუსიკალური შემოქმედება — განუყოფელი თავისი აღნაგობით, სტილისტური და ემოციური წყობით — საგუნდო პოლიფონიური სიმღერა.

თავის სპეციფიკის წყალობით სიმღერამ უკეთესად, ვიდრე სხვა კულტურულმა ძეგლებმა, გაუძლო ეამთა სიაცეს, საქართველოს ისტორიის ტრაგიკულ პერიპეტებს და ჩვენს დრომდე შემონახა ჭაღარა სიმღელის სუნთქვა.

ხალხური სიმღერა მეტად მნიშვნელოვანი კულტურული ძეგლია და მას ისეთივე სათუთი გაფრთხილება და დაცვა სჭირდება, როგორც სხვა მატერიალურ თუ სულიერი კულტურის ძეგლებს.

ცალკე აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ საქართველოს ყველა კუთხის საოცრად მრავალფეროვან სიმღერას აერთიანებს მთლიანი ეროვნული მყარი კოლორიტი. იგი თითქოს მუსიკალური ლიტერატურული ენაა ჩვენი ერისა, რომელიც აერთიანებს და ანზოგადოებს ყველა კილოკავს.

ხალხური სიმღერების შესწავლისა და პოპულარიზაციისათვის ბევრი რამ არის გასაკეთებელი. სრულიად მიუტევებელია ის გარემოება, რომ ჯერჯერობით არა გვაქვს ქართული ხალხური სიმღერის აკადემიური კრებული, რომელშიც მთელი სისრულით იქნებოდა ასახული ჩვენი უმდიდრესი ფოლკლორი. უკანასკნელ ხანებამდე ძალზე ცუდად იყო დაყენებული ხალხური სიმღერების მალაზხარისხოვანი გრამჩანაწერების გამოშვების საქმე. წელს ეს მდგომარეობა რამდენადმე გამოსწორდა: გამოვიდა ქართული ხალხური სიმღერის ანთოლოგია 4 ფირფიტაზე. სადაც 48 სიმღერაა წარმოდგენილი. ამით, რა თქმა უნდა, ვერ დავკმაყოფილდებით და, ამ მხრივ, კიდევ დიდი მუშაობის გაწევა გვმართებს.

ქართული ხალხური სიმღერის მნიშვნელობა მარტო მის, თავისთავად მხატვრულ ღირებულებასა და ორიგინალობაში როდია. იგი საუკუნეების მანძილზე იყო და დარჩა ჩვენი პროფესიული მუსიკალური კულტურის უშრეტ მასაზრდოებელ დედა-წყაროდ, ქართველი კომპოზიტორების მრავალ თაობათა შთაგონების იმპულსად, ეს განსაკუთრებით თვალნათლივ ჩანს ახალი ქართული პროფესიული მუსიკის მაგალითზე. ჩვენს კომპოზიტორთა პირველ პლეიადას შორის — მ. ბალანჩივაძის, დ. არაყიშვილის, ზ. ფალიაშვილისა და ნ. სულხანიშვილის ჩათვლით, არ დარჩენილა არც ერთი, რომელსაც არ განეცადოს ხალხური სიმღერის ცხოველყოფელი გავლენა.

უფრო მეტიც — მხოლოდ ხალხური სიმღერის უმდიდრესმა ინტონაციურმა წყობამ, პარმონიულმა და სხვა სტილისტურ ორნამენტებზე ორიენტაციამ შეიძლება შეუნარჩუნოს თანამედროვე ქართულ მუსიკას ორიგინალური და პოეტური ფადა — ეროვნული მუსიკალური კულტურის სახე. მკაფიოდ გამოხატული ნაწილობრივი წარმოადგენელია ნამდვილად დიდი, შთაგონებული და პუმანისტური ხელოვნება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ზ. ფალიაშვილის შემოქმედება. მისი უკვდავი ოპერა „აბესალომ და ეთერი“ დაიბადა ქართული ხალხური პოეზიისა და მუსიკის წიაღში, შეისისხლხორცა ქართული კულტურის მრავალსაუკუნოვანი თავისებურება და მკაფიოდ გამომჟღავნდა თანამედროვე ცოცხალ ფორმებში.

ჩვენი პროფესიული მუსიკალური კულტურა დიდ ვალშია ჩვენი საეკლესიო გალობების წინაშე. ჩვენი ერის ეს უკვდავი და მაღალმხატვრული ნიჭის გამომსახველი ძეგლი ხშირად არანაკლებ დაზიანებულია და მივიწყებული, ვიდრე ხუროთმოძღვრების ზოგიერთი ბრწყინვალე ნიმუში. მაგრამ თუ ამ ნიმუშებისა — უძველესი ტაძრების აღდგენას ჩვენ არ ვაიგივებთ უშუალოდ რელიგიასთან, გალობების აღდგენას, მათი კონცერტებზე გამოტანისა და საჯარო შესრულების სახით ამ კულტურის ძეგლის დაცვის ჯერაც ერთგვარი რიდი ვვაჭვს. ეს არ არის მართებული. ჩვენი საეკლესიო გალობანი არასდროს არ ასრულებდნენ მხოლოდ წმინდა საკულტო დანიშნულებას. მთელი მათი მდიდარი, მეტყველი ქვერადობა ხალხური მუსიკიდანაა აღმოცენებული და ზოგი მათგანის გაჩენა, შეიძლება, ჩვენს ქვეყანაში, ქრისტიანობის დამკვიდრებასაც უსწრებს. დროა გალობების სისტემატიზაციასა და გამოცემაზეც ვიფიქროთ. აქ მოსავლელი მართო სიმღერა და გალობა როდია. ცნობილია, რომ ქართველმა ხალხმა ჯერ კიდევ ადრინდელი ფეოდალიზმის (VIII—IX სს.) ეპოქაში შექმნა მეტად საინტერესო, მაღალგანვითარებული პროფესიული კულტურაც, რომელიც თავისი განვითარების კულმინაციურ წერტილს აღწევს რუსთაველის ეპოქაში. თვითონ „ვეფხისტყაოსანი“ შესანიშნავად გვიმომწმებს ქართული მუსიკალური კულტურის აყვავებას!

სამწუხაროდ, უდადესი ნაწილი ჩვენი მხატვრული კულტურისა განადგურდა და გაჩანაჯდა, მაგრამ ისიც, რაც შემოგვრჩა მჭირმეტყველურად დაღადებს ხალხის დიდ შემოქმედებით უნარზე.

ავიღოთ თუნდაც — მიქაელ მოდრეკილის (X ს.) საგალობელთა განთქმული კრებული. განა ბევრს არ შესძენდა ქართული კულტურის ისტორიას ამ შესანიშნავი ძეგლის მეცნიერული გამოცემა? კიდევ ბევრი მაგალითები შეიძლება მოვიყვანოთ. ჩვენი ხალხის წიაღშია და ჩვენს ძველსადაცავებშიც აურაცხელი სიმღერა-საგალობელი არას დაცული.

ჩვენ ჯერ დიდ ვალში ვართ ასალი ქართული პროფესიული მუსიკის პირველი კორიფეების წინაშე. მართალია, უკანასკნელ წლებში გამოცემულია ზ. ფალიაშვილის „აბესალომ და ეთერის“ და „დაისის“ კლავირები და პარტიტურები, მაგრამ ჯერ კიდევ ელის თავის რიგს ისეთი პოპულარული ოპერა, როგორცაა ვ. დოლიძის „ქეთო და კოტე“, არაა გამოცემული აგრეთვე მ. ბალანჩივაძის „დარეჯან ციხერი“, ნ. სულხანიშვილის შესანიშნავი გუნდების კრებული და სხვა.

ყოველივე ეს ნათლად მეტყველებს, თუ რა ფართო სამოღვაწეო ჩვენი თაობის წინაშე მუსიკალური მემკვიდრეობის დაცვისა და წარმართვის საქმეში.

ქართული კულტურის ხელთუქმნელი ძეგლი

ქართველი ხალხის ბუნების ჩაწვდომა, მისი სასიცოცხლო ძალთა შერქმობა, მისი წარსულისა და აწმყოს წარმოდგენა შეუქმლებელია ჩვენი ერის ხელთუქმნელი ძეგლის — ხალხური სიმღერისა და გალობის გათვალისწინების გარეშე.

იგი ჩვენი ხალხის სულიერი ცხოვრების სარკე და საგანძურია. გმირული წარსულის თავისებური, „ხმის სამყაროში“ გადასული, მეტყველი მატრიანე, რომლის სავანესაც საუკუნეების მანძილზე, ერთი მხრივ, ხალხის ყოფა წარმოადგენდა, ხოლო მეორე მხრივ, ქართული ხუროთმოძღვრების ისეთი შედეგები, როგორც სვეტიცხოველი, ალავერდი, ოშკი, ბანა, ხახული, გელათი, სამთავისი და სხვა „ქვა-შენათქვაში საგალობლები“!

ხალხური სიმღერა მუდამ იყო ჩვენი ერის თანამდგომი, მისი ბედისა და უბედობის თანაზიარი, მისი ზნეობისა და მეობის გამოშატველი. იგი თან სდევდა ჩვენს ისტორიულ ყოფას ქირშიც, ლხინშიც, ომშიც და ქორწილშიც, შეძლებისდაგვარად შევლოდა, ამხნეებდა, ანუგეშებდა, ძალას კმატებდა, რიხს უმრავლებდა თუ ბედნიერებას ულოცავდა, მრავალჯამიერს უსურვებდა მექორწილეთ, თუ ზარითა და ზრუნით აპატიოსნებდა მიცვალებულთ.

ქართველ კაცს არ შეეძლო უსიმღეროთ ყოფა-ცხოვრება, ამიტომაც ჯერ არ ყოფილა არც ერთი წილადი ჩვენი ცხოვრებისა, რომელშიც ქართულ სიმღერას არ ეპოვნოს თავისი ხმოვანი სახე და გული.

საქართველო კულტურის ძეგლების ქვეყანაა, და ეს ეხება არა მარტო მის ზნოთმოძღვრულ ან და მწიგნობრულ ძეგლებს, არამედ ხალხურ სიმღერა-გალობასაც.

ვის არ სმენია ქართველ დედის ტკბილი „ნანინა“, გულში ჩამწვდომი „ორო-ველა“ და ან „ურმული“? შრომის ფერხულში ჩაბმული ხალხის მხნე „ოღოია“, „მკის პერიო“, „ნადური“, სნეულების დროს „იავნანას“ ლილინით მღერა, ქართველ ასულთა ნაზ-ნარნარი ტკბილი ჩონგური; ზარ-ზეიმის დროს ფერხულები და „გერგეტულა“, ომში მიმავალ ვაჟაკებს მწყობრი „ლაქრული“? სუფრულ სიმღერებს „ჩაკრულოსა“ და „მრავალჯამიერს“ როგორ იქნება კაცმა ყური რომ არ მიუგდოს ან საქორწილო სიმღერების შესრულების დროს გრძნობას არ აპყვეს. ომახიანმა „ლილემ“ ან და „ხასანბეგურამ“ ვაჟაკთა გულუბი არ ჩამოკვესოს, „ზარის“ ქუზილი ცის ქუზილს რომ არ ადაროს!

ყველას ჩამოთვლა, რა თქმა უნდა, მეტად ძნელია, ან ვინ შესძლებს რამოდენიმე ათასეულ სიმღერის ჩამოთვლას!? ამ თვალსაზრისით ჩვენი ერი შედის მსოფლიოს „უმდიდრეს“ და „დიდად მგალობელ“ ერთა რიცხვში.

ქართველ ხალხს გააჩნია არა მარტო მდიდარი ენა, საკუთარი დამწერლობა და ხუროთმოძღვრული სტილი, არამედ უაღრესად ორიგინალური მრავალხმიანი

ხალხური სიმღერა, რომელიც უნიკალურ მოვლენას წარმოადგენს მთელს-
მსოფლიოში.

ჩვენმა სიმღერამ ქვეყნისა და ერის გაერთიანებასა და განვითარებას და-
დესი წვლილი შეიტანა, შესაძლებელია უფრო მეტიც. ვიდრე იმ ციხე-სიმაგრე-
მა, რომელნიც ერთგულ გუშაგებად იდგნენ საქართველოს საზღვრებზე. ამიტომ
იყო, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველი ხალხის ეროვნულ-გამან-
სავისუფლებელი მოძრაობის დიდმა მებრძოლებმა ილიამ და აკაკიმ ქართული
ხალხური სიმღერა-გალობა თავის სამფარველოდ გამოაცხადეს.

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ხალხურ სიმღერას ეროვნული ზნეობის ჩა-
ნოყალიბებასა და მის განმტკიცებაში, ისტორიულ ქართველებში, დიდი იმედი და
გულგაუტებელობა, ჩვენი სიმღერის დამსახურებაც არის. მან ერთმანეთთან შეაქ-
სოვა ქართულ-კახური სიღარბისლე, მეგრული ხმების სინაზე და გულითადო-
ბა, ლიხთ-იმერულთა სიკასკასე და სიჩაუქე, რაჭა-ლეჩხუმელთა სიღიჯე და ზო-
მიერება, ჭექა-ჭუხილით მომდინარე სვანური პანგი, აპარულ კილოს სინატიფე,
საოცრება და მოხდენილობა გურულების კრიმანჭულისა... და თუმც ზევსური
სხვაგვარად მღერის, ვიდრე ფშაველი, გურულ სიმღერას ხმას ვერ უწყობს პერი.
მაგრამ ყველასათვის ტკბილი არის და მახლობელი, მთქმელი და ბანი. გამყინავი
და შემხობარი...

შორს განავრცო თავისი სახელი ჩვენმა სიმღერამ და დაიმკვიდრა საერთო
მოწონება. ყველას ხიბლავს მისი მხატვრული სახეების სიდიადე და პარმონიული
მეტყველების დახვეწილობა, მელოდიური სინატიფე და საქციეების თვითმყობა-
დი და უჩვეულო განვითარება.

დღეს ჩვენს წინაშე დიდი ამოცანა დგას — სხვა ძეგლებთან ერთად. შევკრი-
ბოთ, გავეფრთხილდეთ. გამოვაქვეყნოთ და დავიცვათ ჩვენი სულიერი კულტუ-
რის ეს დიდი მონაპოვარიც.

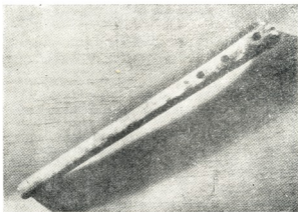
ამ მხრივ დიდი მუშაობა წარმოებს საქართველოში. ამ ფრიად დიდსა და
ძნელ საქმეს თავისი ენთუზიასტები და თავდადებული მოღვაწენი ჰქონან ჩვენ-
შიაც. მაგრამ ყველაზე უფრო დიდი და სანდო დამცველი და შემნახველი არის
თვით ხალხი, მთელი ჩვენი ერი. ყოველი ჩვენთაგანი, ყოველი შეგნებული ძეგლის
მეგობარი ხალხური სიმღერის მეგობარიც უნდა გახდეს. თორემ დაკარგული სიმ-
ღერის არც არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვება შეიძლება და არც აღდგენა-
აშენებით. დაკარგულ სიმღერათა რაოდენობა ისედაც უამრავია. და ეს გარემო-
ება დიდად სავალალოა, რადგან სიმღერა ხომ ხმაა ერისა!

ჩინეთის
სტრუქტურა

სამთავისი აღმოსავლეთის ფსადისწარწერა, 1035 წ.

ქართული სიმღერა-გალობის სათავიებთან

ქართული მუსიკის დასაბამს სამი ათასეული წლის მიღმა ღრმად აქვს გადგმული ფესვები. რაც ხანი გადის მით უფრო ცხადად დასტურდება მისი ფრიად შორეული და მდიდარი წარსული. ამაზე მეტყველებს არა მარტო ქართველი ხალხის წიაღში შემონახული სასიმღერო შემოქმედებისა თუ სამუსიკო საკრავების მრავალი ნიმუში, არამედ მატერიალური კულტურის ძეგლები და ანტიკური ხანის წერილობითი ცნობები.

სალამური

უძველეს ქართულ სამუსიკო საკრავებს შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მცხეთის მიდამოებში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული გედის წვივის ძვლისაგან გაკეთებული მწყემსი ბიჭის სამთელიანი მომცრო უენო სალამური, ჩვენს წ.-მდე XV—XIV საუკუნეებით დათარიღებული.

ამ „მცხეთის სალამურზე“ ამოჭრილი სამი თვალი, რომელიც დიატონიკური თანმიმდევრობით დალაგებული ოთხი ტონის ბგერათმწკრივს იძლევა, უდაოდ განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა და პირველ რიგში ქართველთა წინაპრების იმ ხანის თითქმის ოთხი ათასი წლის წინანდელი მუსიკალური კულტურის მაღალ დონეზე მიგვიჩიოებს.

უძველეს ხანას მიეკუთვნება სოფ. ყაზბეგში აღმოჩენილი ჩვ. წ.-მდე X—IX საუკუნეებით დათარიღებული ბრინჯაოს ქანდაკება — მამაკაცი ხუთსიმიანი

საყრავით ხელში, რომელიც ქნარის წინამორბედ სამუსიკო საყრავს წარმოადგენს. თუ დავასახელებთ ასევე ძველისძველ საყრავებს — ბუკს, საყვირს, შიანურს, დაუდავს, ანუ დაბდაბს და სხვ., ნათელი გახდება, რომ ქართველი ხალხური ხსოვარი დროიდან იცნობდა სამუსიკო საყრავების სამივე სახეობას: ბუკს (პობლანი, დაფი, დაბდაბი), ჩასაბერს (უენო სალამური), ექვსღეროვანი სოინარი ანუ ლარქემი, ბუკი, საყვირი) და სიმებიანს (ჩანგი, ქნარი, კუნირი, ჭიანური).

... მაგრამ თავისი მუსიკალური ნიჭი და ოსტატობა ქართველმა ხალხმა უმეტესად ხშიერ მუსიკაში გამოავლინა. ამის დამადასტურებელია ხალხური სიმ-

თბილისის მავალითი

ღერა-გალობის მალამხატვრული ნიმუშების მეტად უხვი მასალა, რომელიც ქართული ეროვნული ხელოვნების განვითარების დიდი მონაპოვარია.

თავისი მხატვრულობით, ღრმა ემოციური შინაარსით, ფორმის ნაირსახეობით და გამომეტყველების საშუალებათა სიმდიდრით, ხალხური შემოქმედების განსტობათა შორის (პოეზია, ხუროთმოძღვრება, სათეატრო ხელოვნება, ქორეოგრაფია და სხვა) სიმღერა საგრძნობლად გამოირჩევა, მას, ამ მხრივ, უპირატესობა ენიჭება. ამიტომ არის, რომ ცხოვრების სრულიად სხვადასხვაგვარ ვითარებაში, იქნებოდა ეს სიხარულისა თუ მწუხარების გამომწვევი — აღამიანი ოდიოგანე სიმღერა-გალობას მიმართავდა, ბავშვის დაბადებას სიმღერით ეგებებოდნენ („მზე შინა“), დედა ბავშვის დასაძინებლად სიმღერას მოიპარჯებდა („ნანა“), ავადმყოფ ბავშვს სიმღერით „მკურნალობდნენ“ („იავნანა“, „ბატონებო“, „საბოდიშო“), ხეების, ცხოველების, მინდვრის ყვავილების მფარველ ღვთაებებს — „დალს“, „ოხოპინტრეს“, „კოპალას“, ამინდის ღვთაება „ლაზარეს“ საგალობლებით ადიდებდნენ: სიმღერა განუყრელი იყო შრომასთან („გუთნური“, „კალოური“, „პერიო“, „მთიბლური“, „ნამგლური“, „ხელხვაგი“, „ნადური“, „ოლოია“, „ოყონური“ და სხვ.), ომში სიმღერა მეომართ წინ უძლოდა, ამხნევებ-

და (-ლაშქრული", „მხედრული", „იერიში"...), მღერა-გალობა ქორწილის სული და გული იყო („მყარული", „დედოფლის საგალობელი", „ჯვარი წინასა", „კუჩხა ბედნიერი", „შენ ხარ ვენახი"...), ქართულ სუფრას მრავალფეროვანი სიმღერა ამშვენებდა („მრავალკამიერი", „ჩაკრული", „სიყვარულში მთკეცვა-ნა", „მო, ლხინი ვნახოთ" დალიე", „მასპინძელსა", „წამოკრული", „სმურა", „გრძელი ვარალაუ"...) სიმღერაში მშვენიერად არის გადმოცემული ქართველი ხალხის მებრძოლი სული („ჩაუხდეთ ბარათაშვილსა", „შატილ მოვიდის ლაშქარი", „ქართველო, ხელი ხმალს იკარ", „პასანბეგურა", „ალიფაშა", „კიდევაც დაიზრდებიან"...), მთელი რიგი სადიდებელი საგალობლები ასახავენ საუკუნეთა სიღრმეშიდა მამდინარე წარმართულ მუსიკალურ კულტურას „ლომსა", („წარმართული ღვთაება"), „ლილე" (ამომავალი მზისადმი მიმართვა), „ღმწილ" (ნადირობის კულტი), მიცვალებულს „ზრუნით" დატირებდნენ, „ზარის" გალობით გააცილებდნენ.

ყოველივე ეს მოწმობს ხალხური სიმღერის განრობრივ მრავალსახეობას, ქართველ ერს მოეპოვება მრავალი მუსიკალური დიალექტი, რომელიც სიმღერის შინაარსისა და ხასიათის მიხედვით, თავის მხრივ, სხვადასხვა განშტოებებს იძლევა. ეს დიალექტებია — ხევსურული, თუშური, ფშური, მოხეური, მთიულური, მესაურ-ჯაგახური, ქართლური, კახური, რაჭა-ლეჩხუმური, სვანური, იმერული, გურული, აჭარული, მეგრული, ლაზური ანუ ქანური. ყოველი მათგანი წარმოადგენს ქართული მუსიკალური ფოლკლორის ისტორიულად გამოუმუშავებულ კილოს არა მარტო მუსიკალური აღნაგობით, არამედ სტილისტურ თავისებურებათა და მათი გამოვლინების ფორმათა მიხედვით. მაგრამ ყველა ამათ აერთიანებს ერთი მთლიანი ზოგადქართული ეროვნული მუსიკალური ენა თავისი ნიშანდობლივი თვისებებით, რითაც იგი განსხვავდება სხვა ხალხთა სასიმღერო შემოქმედებისაგან.

ქართული მუსიკალური ფოლკლორისათვის დამახასიათებელია აგრეთვე სიმღერათა შინაარსობრივი სიუხვე. თუ მხედველობაში მივიღებთ დღემდე შეკრებილ სასიმღერო შემოქმედების ხუთ ათასამდე ნიმუშს და გავითვალისწინებთ, აგრეთვე, ჯერ კიდევ ჩაუწერავ მდიდარ მუსიკალურ მასალას, არ იქნება უსაფუძვლო ვივარაუდოთ, რომ სიმღერათა აღნიშნული რაოდენობა, თავისი ვარიანტებით, ერთიორად გაიზრდება.

მათ შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იზიდავს მრავალხმიანი გუნდური მღერა — ტრადიციული ქართული ხალხური მუსიკალური ხელოვნების ქვაკუთხედი.

ქართული ხალხური მრავალხმიანობა, ილია ჭავჭავაძის სიტყვებით რომ გამოეთქვათ, „თავისთავადია, თვითნაჩენია". ... და მართლაც მსოფლიოს ხალხურ მუსიკალურ შემოქმედებაში გამოჩაყლის წარმოადგენს — იგი განუმეორებელია!

ჩვენმა წინაპრებმა მრავალხმიანი სიმღერები შექმნეს ისეთი ტომებისა და ხალხების გარემოცვასა და კულტურულ ურთიერთობაში, რომელთა სასიმღერო შემოქმედება მხოლოდ ერთხმიანობით ამოიწურება. ეს, თავის მხრივ, მეტყველებს ქართული ხალხური მრავალხმიანობის ყოველად ეროვნულ ნიდაგზე. ამანვე განაპირობა ქართული ხალხური პარმონიისა და პოლიფონიის საუფუძვლების ჩამოყალიბება, რომელიც, ორ-სამ თუ ოთხხმიან სიმღერებში შემავალ ხმათა ურ-

შენ ხარ ვენახი

საგალობელი დემეტრე მეთვისა, ეროვნული
ბერად შედგომის ეპოს. XI ს. გიგანტური

მშვილად

pp

შენ ხარ ვენახი
ნო - ხი, ვე - ნა - ხი
ვე - თი - ლი

ა - ხლოდა ა - ყვა - ვე - ზე - ლი
ქ - დებს ში - ნა ნე - ხე - ლი

p

და თა - ვით თვი - ხით

mf

აზი ხარ და ვა - შიწყვი - ნე - ვე - ლი.

p

rall

თიერთშეხამების თავისებური ხერხებით, განსხვავდება პარმონიისა და პოლიფონიის ზოგად კანონებისაგან. ამის დამოწმებელია ხალხური გენიის ისეთი კლასიკური ნიმუშები, როგორცაა „მუშლი მუხასა“, „გაფრინდი შავო მერცხალო“, „ალილო“, „დიდა ვოი ნანა“, „შავი შაში“, „ჩაკრულო“, „ვახტანგური“, „დი ვო, „შიდაკაცა“, „ლილე“, „ქასანბეგურა“, „მრავალყამიერ“, „ქედრული“, „ოყონური“, „ოდოია“, „ნადური“ (სამ და ოთხხმიანი) „ნამგლური“, „პეგი-ოვა“ და სხვა მრავალი, რომელთაც ამჟღავნებელი, სრულყოფილი სახით მოაღწიეს ჩვენამდე და ნათლად წარმოგვიდგინეს ქართველი ხალხის დიდი შემოქმედებითი უნარი, მდიდარი ფანტაზია, ფაქიზი მხატვრული გემოვნება, მუსიკალური ფორმის დახვეწილობა, ამასთანავე მფლოდიური განვითარების მაღალი ხელოვნება და პარმონიული და პოლიფონიური აზროვნების თვალსაჩინო ნიმუშები.

ასეთივე მაღალი მხატვრული ღირსებებით ხასიათდება ქართული მრავალსაუკუნოვანი საკულტო ვალობა, რომელიც, ხალხური სასიმღერო შემოქმედების მსგავსად, ქართული კულტურას იშვიათ საგანძურს წარმოადგენს. საერთოდ საქართველოს უძველესი მუსიკალური ხელოვნება საერო სიმღერისა და საკულტო საგალობლისაგან შედგება. ერთ საფუძველზე აღმოცენებული ეს ორივე განშტოება, ერთიმეორის პარალელურად ვითარდებოდა, იხვეწებოდა და მდიდრდებოდა.

მათი ერთმანეთისაგან დაშორება, შინაარსის, ხასიათისა და დანიშნულების შესაბამისად დაიწყო ქრისტიანობის განშტოების შემდეგ საქართველოში, სადაც ახალი რელიგია ბიზანტიიდან IV ს. შემოვიდა და თან ბერძნული ეკლესიისათვის დამახასიათებელი მონოდიური, ე. წ. ერთხმიანი ვალობა შემოიტანა.

ასკარაა, მრავალხმიანი გუნდური მღერის მდიდარი ტრადიციის მქონე ქართველი ხალხი ვერ შეეგუა ერთხმიან ვალობას და მალე, საკუთარ მუსიკალურ პრაქტიკაზე დაყრდნობით, დაიწყო ბრძოლა ქართული სასულიერო საგალობლების შესაქმნელად. ეს ბრძოლა ნაყოფიერი გამოდგა და V ს-დან მოყოლებული ქართულმა ვალობამ ეკლესიებში თანდათანობით ფეხი მოიკიდა, ხოლო დაახლოებით VII — VIII საუკუნიდან საქართველოში წირვა-ლოცვა უკვე ორიგინალური ქართული ვალობით მიმდინარეობდა, რითაც საფუძველი ჩაეყარა ქართულ პროფესიულ საეკლესიო მუსიკას.

ქართველი ჰიმნოგრაფების გიორგი მერჩულისა, გ. ხუცეს მონაზონისა და სხვათა ცნობებით IX ს. არსებობდა ქართველ მომღერალთა გუნდები (ძნობა, დასი, მწყობრი), მათი ხელმძღვანელები (ვალობის მოძღვარი, ლობჯანი) და ამგვარად ქართულ მონასტრებსა და ტაძრებთან შექმნილი იყო ვალობის შესწავლის მთელი სისტემა, რასაც „ჯმითა სასწავლელი სწავლა საეკლესიო“ ეწოდებოდა.

ამავე სამუსიკო ასპარეზზე მოღვაწეობდნენ ცნობილი კომპოზიტორები და მუსიკის აეორტიკოსები (ხელოვანთმოძღვარი), რომელნიც თხზავდნენ საგალობლებს და რომელთაც საფუძველი დაუდეს ქართულ სანოტო დამწერლობას. მათ შორის, თავის მრავალმხრივი ცოდნით და მუსიკალური ნიჭით, გამოირჩეოდა მიქაელ მოდრეკილი. მან დავიტიკოვა არა მარტო თავისი საკუთარი საგალობლები, არამედ 978—988 წ. შედგენილი უზარმაზარი კრებული, რომელშიც შეტანილია აგრეთვე სხვა ავტორების — ეზრას, იოანე ქონჭოზიდის, კურდანაის, იოანე ნინოხისა და სხვათა ჰიმნები. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ამ ფოლიანტში გამოყენებულია სამუსიკო ნიშნები, რომლებიც საგალობლების

ტიქსტებს გასდევს სტრიქონს ზემოთ და ქვემოთ, რაც, თავის მხარე ქართული სამუსიკო დამწერლობის დიდ მიღწევად უნდა ჩაითვალოს.

X—XI ს-ში შედგენილია პიმენებისა და ძილისპირების სხვანაირი ტექსტებიც ზედდართული სამუსიკო ნიშნებით, რაც ცხადად მოწმობს მუსიკის ნიშნების დიდ თვორსულ და შემოქმედებით მუშაობას.

ქართველ პიმნოგრაფებს შეუქმნიათ სამხმინაო საგალობლები. ამის საფუძველს იძლევა XI—XII სს. გამოჩენილი მოღვაწე, „ფილოსოფიისა და ლიტერატურის რენესანსის ერთ-ერთი მებაირახტრე“ იოანე პეტრიწი, რომელიც თავის „განმარტებაში“ ეხება მუსიკის საკითხს და აღნიშნავს, რომ ქართულ გალობას შეადგენს სამი ხმა, რომელთაგან პირველს ეწოდება „მზახრ“, მეორეს — „ქორ“ და მესამეს — „ბამ“.

სწორედ ამ ხანას უნდა მივაკუთვნოთ ქართული გალობის ბრწყინვალე ნიმუშები — „რომელნი ქერუბინთა“, „დედოფლის საგალობელი“, „ღმერთი უფალი“, „შენ ხარ ვენახი“, „შობის საგალობელი“, „სიყვარულმა მოგვიყვანა“ და სხვანი, რომელნიც ხალხურ სიმღერების მსგავსად გამოირჩევიან თავისი ფორმის სრულყოფილობით, ხმების რთული კონტრაპუნქტული მოძრაობითა და შესრულების მაღალი ტექნიკით.

XII—XIII ს-ში პოეზიის, მეცნიერებისა და ხელოვნების სხვა დარგების გვერდით, ხალხურ სიმღერასთან ერთად, გალობამაც თავის ზენიტს მიადგინა.

თამარისა და შოთას ბრწყინვალე ეპოქაში გაღაღებული ქართველი ხალხი უხვად იყენებდა სიმღერას და საკრავებს ნადირობის, ლაშქრობის, სპორტული სანახაობისა თუ სახალხო დღესასწაულების დროს, ამაზე მკვერთმეტყველურად მოგვითხრობს რუსთაველის გენიალური პოემის მრავალი სტრიქონი. მაგ.:

— ხმას სცემს ჩანგი ჩალანასა, მომღერალნი იყვნენ რულნი (722)

— ათ დღემდის ისმის ყოველგან ხმა წინწილისა, ებნისა,

მოედანს მღერა ბურთობა, დგრიალი ცხენთა დგენისა (1122)

— იკრეს ნობსა და დაბდაბსა, შეიქმნა ბუკთა ტყრციალი. (1414)

სამწუხაროდ, ქართული სულიერი კულტურის ნატიფი ძეგლი — სიმღერა-გალობა დიდხანს ელოდა შემკრებს და მკვლევარს. მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაუჩნდა მას გულშემატკივრები და დადგა მისი აღორძინების ხანა.

ერთი მხრივ, ლადო აღნიაშვილის მოთავეობით ჩამოყალიბდა „ქართული ხორი“, რომელიც კრებდა, სწავლობდა და კონცერტების საშუალებით კვლავ ავრცელებდა ხალხურ სიმღერას.

მეორე მხრივ, თბილისისა და ქუთაისში დაარსდა „ქართული საეკლესიო გალობის აღმდგინებელი კომიტეტები“, რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ საგალობლების ჩაწერას და მგალობელთა გუნდების შედგენას.

ამ პატრიოტულ საქმეს განსაკუთრებული ამაგი დასდევს ძმებმა ვასილ და პოლიექტ კარბელაშვილებმა, ფილ. ქორიძემ, ან. ბენაშვილმა, ი. კარგარეთელმა, რ. ხუნდაძემ, ზაქ. ჩხიკვაძემ, რომელთაც შეკრიბეს და შთამომავლობას ღირს-სახსოვრად დაუტოვეს ქართველი ხალხის მაღალი მუსიკალური ხელოვნების დამოწმებელი სიმღერა-საგალობლების მდიდარი მასალა.

ყურადღებას იქცევს ე. კერესელიძის მიერ გადარჩენილი და საათუთად შენახული ფ. ქორიძის ჩანაწერები — 5 000-ზე მეტი საგალობელი, რომელიც მანვე

ხელნაწერების ინსტიტუტს გადასცა, და რ. ხუნდაძისაგან საქართველოს ხელნაწერი შემოქმედების სახლის მიერ შექმნილი საგალობლები და სიმღერები, რომლის რაოდენობა 2.000-ს აღემატება. დიდად იმოდღაწეს ჩვენმა სახელოვანმა კომპოზიტორებმა, კანსაკუთრებით ზ. ფალიაშვილმა და დ. არაყიშვილმა, რომელთაც კრებულების სახით ხალხური სიმღერა-საგალობლების საუცხოო ჩანაწერები დაგვიტოვეს.

საბჭოთა პერიოდში ჩაიწერა დიდძალი მასალა, რომელიც ინახება თბილისის სახელმწ. კონსერვატორიაში, ისტორიის ინსტიტუტში და საქ. ხალხური შემოქმედების სახლში. ცალკე აღსანიშნავია 1963-66 წლებში გამოჩენილ ძველ მგალობელთაგან ჩაწერილი იმერულ-გურული და ქართლურ-კახური საგალობლების 300-ზე მეტი თვალსაჩინო ნიმუში, რომელიც საქ. სახელმწიფო მუზეუმის სიფში ინახება. მთელი ამ შეკრებილი მასალის მნიშვნელოვანი ნაწილი საკუნდო ხელოვნების შედევრებს წარმოადგენს და განცვიფრებაში მოჰყავს არა მარტო ქართველი მსმენელები, არამედ ჩამოსული უცხო ხელოვნებათმცოდნენი, გამოჩენილი მუსიკოსები. მათ დაუჯერებლად მიაჩნიათ, რომ ასეთი მრავალფეროვანი და მდიდარი მუსიკა ერთმა ერმა შექმნა, რომ მისი ავტორი ხალხია. „იუნესკოს“ წარმომადგენლის პროფ. დი მეტროს აზრით, „ქართული ხალხური სიმღერა-გალობა — სენსაციია“.

ქართული სიმღერა-გალობის მალაქმატვრულობა მოითხოვს განსაკუთრებულ ყურადღებას. გამოცემულ და ხელნაწერ მასალებზე სისტემატურ და გულმოდგინე მუშაობას. დაგროვილი ჩანაწერების ნოტებზე გადატანას, დაძუშავება-გამოკვლევის. სიმღერა-საგალობლების მრავალტომეულის აკადემიურ გამოცემას. ამასთანავე აუცილებელია სამცენიერო-სამუსიკო ექსპედიციების მომრავლება.

უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენ უჩვეულო სიმღერა-გალობასთან გვაქვს საქმე-აქ ტრადიციასა და შესაფერისად გაწვრთნილობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს.

ასეთი მომღერალთა გუნდები უნდა მოძლიერდნენ, მათ ფართო ასპარეზი უნდა მიეცეს არა მარტო „მრავალხმიან“ სიმღერის სამშობლოში ღირსეულად შესასრულებლად, არამედ ჩვენი ქვეყნის გარეთაც. მსოფლიომ უნდა გაიცნოს ჩვენი ხალხის მალაქი მუსიკალური კულტურა, ისე როგორც მან გაიცნო ჩვენი ხალხური ცეკვა.

ლ ა ვ ა ნ ბ ო თ უ ა

მწერალი

გრემ-ძალაძის ახალი სიმღერები

• გრემი, რომელი ქნეს ქალაქად ქრისტესა
შემდეგ 1466 წელს... • ვ ა ხ უ შ ტ ი

ყველაფერი გაცხადებულ ოცნებასავეთ მოულოდნელი იყო. ხალხით ამდღევ-
წული გალაგანი, კარიბჭის ბურჯებზე გადმომდგარი შეაბურული შუბოსნები.
სამრეკლოს სახურავეზე გასული ახალგაზრდობა. საოცრად შეფერადებული და
შემოძრავებული ზღვა ხალხისა, სამების სერის კალთებსა და ბოლიას მთელ ტა-
ფობზე.

ეს ყოველად ნაცნობი და ნაგრძნობი მიდამო თუ გარემოხედი, ახლა სხვა უა-
ვართ იყო აღნიშნული. შემკული და ახალ სულით შთაბერილი. ერი მრავალის
მისვლით უჩვეულოდ ამალღებული, ვუშხერდი და თვალს არ ვუჯერებდი.

დალაგებულ თხრობას ნუ მომთხოვთ. აქ ყველაფერი პირდაპირ გულში მი-
კაკუნებდა, მრავალ ანარეკლს კბადებდა. თვით განზრახვა გრემ-ქალაქობისა, მი-
სი კეთილშობილური მიზანი, ის კეებერთელა, მე ვიტყვოდი სახალხო ღიმილი,
რომელიც ნათლევ ჩანდა გრემის მაღალ კარიბჭიდან — სამების სერამდე, ოქლა-
ტიდან — ახალ გზამდე და ხიდებამდე!

ეს ჩვეულებრივი, თუნდაც კარგად მოფიქრებული ღონისძიება კი არ იყო,
არამედ ბრძნული, შენოქმედებითი განჭვრეტა! დანგრეულ ისტორიულ ქალაქი-
სათვის, დიდებულ ტაძრისათვის, ნაბრძოლ კოშკისათვის — ახალ, თანამედროვე,
მოქალაქეობრივი ფუნქციის მიგნება-მოპოვება! ძველკეთილ და ახალსაჭირო
ტრადიციის შერწყმა-დადგენა!

გრემის ისტორიულ ცხოვრებაში, პრინციპულად ახალი, სრულიად ხალხუ-
რი ფურცელი ვადაიშალა. შოთა რუსთაველის ცხოველმყოფელი შემოქმედების
საერთო გავლენითა და მეოხებით, ჩვენი სხვა თარიღებიცა და ძეგლებიც ღირსეუ-
ლად ალაპარაკდნენ!

წუხებელ, მანქანით აქეთ რომ მოვდიოდით, გერ კიდევ შორიდანვე შევამჩნიეთ
ღამის ცაში, თითქოს ამირანის მკლავებად აღმართული, განათებული ძეგლი.

საერთოდ ამ ბოლო დროს ჩვენს ძველ, დიდებულ ხუროთმოძღვრულ დედა-
ძეგლებსაც მისწვდა ახალი შუქი! ეს სიმბოლიურად — საუკუნოვან სიბნელიდან
მათი აღსინათლებას, ახალი თვალთ დანახვასა ნიშნავს... და ახლა მარტო სვე-
ტიცხოველი როდია — სვეტიცხოველი, არამედ მცხეთის უვარიც, ანანურიც... ახლა
მათ გრემიც შეემატა... და კიდევ რამდენია გასანათებული და შუქმოსაღენი!

... ჰაერში ძეგლისა და ხალხის თავზე უეცარი გუგუნი გაისმა. გრემის ცას
ნეკრესის მხრიდან ვერტმფრენი გადმოველო, თანდათან ჩამოდაბლდა და ხალ-
ხის „წამწამზე“ კალივით ჩამოეკიდა — დღეობის დასაწყისი მოულოცა!

განეო. ტაძარი და ჭაღაქის ნანგრევები

ფოტო თ. ფერცხველიძის

შეტალღებული ხალხი ხელებს, ხელსახოცებს, ქოლგებს უქნევდა... საკრძალო
მოედანზე იწევდა. გზიდან, ხიდების ზევით და ქვევით, პირდაპირ რიგით თუ
ოარსა-ვაღაენის გადმოვლით, ხალხის ახალმა ტალღამ იგრიალა... უჩინოდ უჭიმ
ლაქის მხრიდან, ტყავში ჩამჯდარი ბერიკები შემოიჭრნენ... გიგლინიძე

ხალხური სანახაობა ცეკვა-თამაშით, ყოყინით, მათრახების ტლამუნითა და
ყირაზე გადასვლით დაიწყო. მათ მოყოლილ დოლ-გარმონს, აქეთ-იქიდან, ახლა
სხვა საკრავები აპყვნენ. ხალხი ფერდობებს და მალღობებს მიეტანა, შეეფინა და
ერთბანად ჯაგნარი ააფერადა. აქ ყველაფერი სწრაფად და სხარტად იცვ-
ლებოდა...

ქვევით „ყენი“ ვირზე შესვეს და ხიდქვეშ გააძვრინეს.

ახლა გრემის კარიბჭესთან, საზეიმოდ, მწვანედ მორთული ტრიბუნიდან ვა-
ისმა, გრემ-ქალაქობის ერთ-ერთი მოთაგის — ზაალ იოსებაშვილის მქვერი
სიტყვა. გულაქსნილ ხალხს მან შეახსენა, რომ მარტო ცეკვა-თამაშით კი არა,
შესანიშნავი შრომითაც გამოირჩევა გრემი და, საერთოდ, ყვარლის რაიონი.

მთელი არე-ასპარეზი არა მარტო კარგად მორთული, კარგად გახმოვანებუ-
ლიც აღმოჩნდა. ძველ კედლებსა და ახალ ბოძებზე, ხმამაღლიდები, ზვარაკ ხარის
თაგებვით ეკიდნენ. სიტყვა, ლექსი თუ კილო-სიმღერა საგრემოს კიდით-კი
დემდე გაჰქონდათ.

ჩენი რიგიც მოვიდა. ხალხს რომ გადავსედე, სულ ამიჭრელდა თვალი. მრ-
ვალი ათასი კაცი და ჩრდილი მზეზე იდგა... ნანგრევს, უნგრევსა და ახალ ნაგებს
აერთიანებდა.

დალაგებული სიტყვა დამაფიწყდა, წარსული და აწმყო ამერია... ამდენი
ხალხი ლაშქრად რომ ჰყოლოდა ალექსანდრე კახთ მეფეს, ან ჯანდიერს, შაჰაბა-
სი ვერას დააკლებდა ვერც გრემსა და ვერც საერთოდ კახეთს!

როდესაც „გმირთა ვარამს“ ეწერდი, მრავალი ღამე გრემის სამრეკლოზე მი-
თეგია. პოდა, ოცნების თვლით დანახული, გამომთვარული ნანგრევები თითქოს
დგებოდნენ... ქუჩებში, ქულბაქებში, მოედნებზე ძველ-გრემელები გამოდიოდ-
ნენ... ქალაქი ერთობლივ ცოხცლდებოდა!... ახლა კი დღისით და მზისით... სწო-
რეთ მზეში ზანაობდა, თითქოს ისევ აღმდგარი გრემი!

— გრემ-ქალაქელებო! ისეთი ყოყინა დავეკრათ, რომ ყოველ ჯურისა და
დროის შაჰ-აბასებს საფლავშიაც ზარი მიეცეს... გრემი ცოცხლობს და თავისი 500
წლისთაგს ზეიმობს!

ქვევიდან მიწისძვრასავით გუგუნი ამოვიდა.

— ვაშა, თქვენცა და თქვენს მესვეურებსაც — ერთობლივ გრემელებო!
რომ ასეთი სახალხო დღესასწაული დააწესეთ! იგი ჩვენი გამძლეობის, წინსვლა-
სა და ეროვნული უცვდალების ნიშანი და საწინდარია!

კიდევ ერთხელ შეგუგუნდნენ და ტაშები შეატალღეს „გრემელებმა“, როდ-
ესაც, დღეს აქ გახსნილ ძველ-მუზეუმს, ჩემი „გმირთა ვარამი“ ვუნობაო.

წიგნი ახლა გრემის ზარივით რკედა! მაგრამ ახლა ზარსაც აქ სხვა მნიშვნე-
ლობა ჰქონდა... ძველ მარიამობაზე მოსული ხალხიც, აქეთ გრემ-ქალაქობაზე
დაიძრა. უფრო მნიშვნელოვანმა, ძველ-ახალა დღეობამ, ჩაყლაბა — ძველი,
დროუასული.

... ახლა გრემის კარიბჭიდან პოეტი ილო ბეროშვილი აგუგუნებდა თავის
ლექსს. ქვევით კი ახალგაზოგვანილ წყაროსთან ხალხის ტალღა მიჯრილიყო...

წყალს სვამდა და სიტყვას უსმენდა... და თუ გავითვალისწინებთ, რომ კახეთში დიდი გვალვა იდგა, ინწყობაც, ბოლიაც, ოქლაქიც ერთიანად დამშრალიყო... ამ ახალ გრემის წყაროს დიდი სიმბოლიური და პრაქტიკული მნიშვნელობა უსაზღვროდ უნდა იქნებოდა.

იქვე ახლოს „ცოდნის წყაროც“ იყო მაგიდებზე გადაშლილი. ხალხიანობაც იყო და წიგნიანობაც. არა ნაკლებ დაწაფებით იძენდნენ წიგნებს, ეურნალებს, სურათებს...

შორაახლოს, საცეკვაო და საჭიდაო მოედნების იქით, სახინკლეების, სალუდეებისა და ხილის წყლების ღამაში ფარდულები გაეშალათ.

გრემ-ქალაქობა დაისახა და დაიკვება, არა მარტო როგორც ძეგლის დაცვისა და კეთილმოწყობის, მუზეუმის გახსნის, კულტურისა და განათლების დღესასწაული, არამედ დამატებით, როგორც ფხიზელი, სანიმუშო და სასახელო წესრიგის დღეობა... არც ყოფილა არავითარი გამონაკლისი.

კარიბჭესთან, ამ დალოცვილ მხარის მგოსნისა და მეფის—თეიმურაზის ლექსს კითხულობდა ახალგაზრდა მასწავლებელი ფარუხ ნათენაძე. მას მხარში ამოუდგნენ და ამეტყველდნენ მსცოვანი მოქმედები შალვა კობახიძე და სიკო ჩანგაშვილი.

ოქლაქის ბურქნარა „კულისებიდან“ კი გამოვიდნენ მოცეკვავენი, მომღერალნი, მსახიობნი... კვლავ დაჰქროდნენ ბერიკები და სხვა ქართული ნიღბები ოღიტირატურული გმირები.

აქ ხალხიც უღრან ტყესავით მყარად მომდგარიყო და მის შუაგულში, სრულიად ბუნებრივად, ცხენდაცხენ შეიყარნენ „ტყეში გავარდნილი“ კაკო და ზაქრო.

ახლა „დიდი ციხე“ დაიძრა, ქართველის დედა და აკვანი ჩამოარონინა. გრემის ქონგურიდან კი ლექსად ნათქვამი, ილიასეული სიბრძნე ისმოდა.

არც ბურჯებზე მდგარნი შუბოსნები იყვნენ მოწყენით. გალავანში „შეპრილებს“ დიდი „იერძი“ მიჰქონდათ მათზე. ცხარედ, თითქმის ხელჩართულად ემუდარებოდნენ — ხუთიოდ წუთით მაინც დაეთმოთ შუბი და აბჯარი, გრემის „დასაცავად“.

— განა მარტო შენია გრემი? ჩვენიც არის! ნეილონის პერანგს კი არ გთხოვ — ჯაჭვის პერანგი მათხოვე... არ გაგიცვლება!

ქვევით კი თავის რიგით გრძელდებოდა სანახაობა. ახლა დარეჯანი და ლუარსაბი შემოგორდნენ. კარვად მორთულნი, გროტესკულ-ტიპიურები იყვნენ... ხოლო ვირის ურემზე კი ისხდნენ...

— რატომ სახედარი? — შევეკითხე გვერდზე მდგომს.

— მაშ ტრაქტორს ხომ არ შეაბამდნენ? ჩვენს დროში უკვე გაუგონარი ამბავი დატრიალდა — ურმის ავარია!

შეგვრთი. მას კი გაეღიმა.

— დარეჯანი კინალამ დაგვიშავდა! ლუარსაბმა კი მკვირცხლად უშველა თავს, არც ღიბმა შეუშალა ხელი, არც ილია ჭავჭავაძის დახასიათებამ! ამდენ ხალხის დანახვებზე კამეჩები დაფრთხნენ!... ეს ვირი კი „ვოლგით“ არის სასწრაფოდ მოყვანილი... შეიფერა. მაგას არც ხალხის ეშინია, არც ახალ ტექნიკისა!

თელაველ მსახიობებს, ახლა მოცეკვავეთა შესანიშნავი დასტა წამოეშველა... ქართული ქორწილი ცეკვა-თამაშით მოდის!

სამამულო ომის ობელისკმაც ჩამოიარა. მერმე მოჭიდავენი გამოჩნდნენ წრეში.

ჩვენს წინაშე, თითქოს, ევება წიგნი გადაშლილიყო და უხილავად იწერებოდა, იხატებოდა, იფურცლებოდა!..

... და რადგან ოცნებიანი დღესასწაული შეითხზა, ერთსაც ვისურვებ... იქნებ მომავალ წლის გრემ-ქალაქობისათვის, გრემიდან — მესტიაში გაიგზავნოს ახალი „მანდილქარავანი“, სვანეთში ახლაც დაცულ, გრემში ჩამოსხმულ, სრულწარწერიან, ალექსანდრესეულ ხუთ ზარიდან, ერთის სათხოვნელად, უკან გრემში ჩამოსატანად... თუნდაც ძველ-მწუხეშში დასაკიდებლად.

სვანები კეთილი ხალხია. ძველთა დაცვა და პატივი კარგი იციან. აკი მრავალი ეროვნული საგანძურთაგანი გადაგვირჩინეს, პადიშის სახარებიდან დაწყებული.

არც გრემელების თხოვნას დასტოვებენ უყურადღებოდ. ზარსაც ჩამოგიტანენ და გრემ-ქალაქობაზეც მოგეწვევიან!

ხალხის ტალღა ისევ ტორტმანობს, ახლა საჭიდაოს კილოზეა აწყობილი მისი ომანინი ნაჭავლი. ფსკერიდან მოსულ სუნთქვას ვგრძნობ და მეც იქით მიმიწევს გული.

ავეყვი. საერთო გნიასი სადღაც ჩემს ზევით შეიკრა. მძლავრმა დინებამ ფრთა მომდო, ჩამძირა და უფრო გამამახვილა.

საკიდაო წრეში ჩოხაგადაცმული თავქოჩორა და მკერდბორბალა ბიჭები, შებურავებულ მოზვრებივით ზვერავენ ურთიერთს...

ერთ წვივმალა ბიჭს მესტების გახდა გასჭირვებოდა, ზოგი ილღიებში ჩაფრენოდა, ზოგიც მესტებს ექიჩმარებოდა...

— ნება-ნება გრემ-ქალაქელებო! ფეხები არ კი წამგლიჯოთ... მერმე რა ჩემი ფეხებით ვიჭიდაო?

ხალხი საჭიდაოს კილოზე ხარხარებდა. ამავე კილოზე ფეთქავდა მთა, ციხე, ტაძარი... ახალი, დიდი სუნთქვა გრემ-ქალაქისა!... ქოლგებით, ქუდებით, საჩრდილობლებით შენივთებული ირგვლივით...

მე ისევ ამერია ოცნება და სინამდვილე. მზის გულზე თითქოს ყველაფერი გამჭვირვალე იყო... გრძნობახალასი და გახარებული იყო ყოველი მოდგმა და ასაკი.

ერთგან გაგანია მზეზე. მაინცდამაინც მოხუცები შეყრილან... ყველას კარგაღუცუნობ...

— გამარჯობათ ბერიკაცებო! ერთობლივ გრემელებო! დღეობას მოგილოცავთ! — სათითაოდ ნაჩქარევად, ხელი ჩამოვართვი, — ოქრო-პაპავ, გიცანი! ქალარა მოგრეცია და დრო კი ვერა!

— რა ვქნა... ვერ გიცან... აღბათ შენც შეგეშალე! არა, პაპა კი ვარ, მაგრამ ოქროსი კი რა მოგახსენო... თუ მაინცდამაინცა — შიო-პაპა ვარ და რა ვქნა!

— შენ კი ფილო ხარ! — ახლა სხვას მივუბრუნდი, — ლიბრიც მოგიშორებია, ფილო-მნათე.

— არა, გაგა კოლმეურნე გახლავარ! ჩემ უფროს ბიძისას იტყოდნენ — მნათე ყოფილა და ლიბრიანიც...

— შენ არა ხარ — ხოსიტავ?

— ცოტა შეგეშალა — გიორგა ვარ... თუ ჩემს ძველკობურა ნათლის დაე-

ჯერება. სულ დავიბენი და ვიდრე ახლა ჩემს ვინაობას შემეკითხებოდნენ და ვეა-
წარი: — მოგეწონათ გრემ-ქალაქობა?

ახლა კი ერთად შემომხახხეს:

— კიდევაცა და დიახაც ნამდვილ სახალხო დღესასწაულს წაგვსწავლით...
ძველ მარიამობას დააქარბა!

— დღესასწაულიც ასეთი უნდა... თორემა მოპყვებიან ბრტყელ-ბრტყელ-
სა... — ბოლო აღარ გამოიგია, უკვე სხვაგან ვიყავი, ზაზა კახნიაურს დავედევნე,
მაგრამ ხალხში დამეკარგა... ახლა მამუკა, სათინო და საბუდო ერთად შეყრი-
ლიყვნენ... მაგრამ მესაკრავეთა დასტამ წინ გადამიარა.. ქოხსალამურა სულ
უკრავდა და ოინზაზობდა, ველარც იმას მიეწედი სალაპარაკოდ, თანაც თავბრუ
დამეხვია — მრავალი ხალიანებით აყვავებულია გრემის მიდამო!

გაეჩერდი და ახლა დაგვიანებით, ყველას ვთხოვ, ვისაც შევეკითხე და გან-
ცხორდი, უზრდელობაში ნუ ჩამომართმევს. ჩემი წიგნების გამირებისა და გრემ-ქა-
ლაქობაზე მოსულ ხალხის არევა მაპატიოს... მით უფრო, რომ ბოლოს და ბოლოს,
ვგონებ არც ისე შორს ვარ სინამდვილისგან.

გრემქალაქობა ახალი, შეგნებული კეთილმოქალაქეობის შედეგია. იგი
ძველთა შეგობრობასაც ნიშნავს და ახალ ყოფის დადგენასაც. პატრიოტულ და
ესთეტიკურ აღზრდასაც და კულტურულ ზემოქმედებასაც... დიდია მისი ზნეობრივი
მნიშვნელობაც.

დაე, საქართველოს სხვა კუთხეებმაც მიჰხედონ გრემელებს და ახლა სხვა
ღირსეული თარიღები და ძეგლები აამეტყველონ!

ქვემოთ მოცემულია
გრემქალაქის
ქვემოთ მოცემულია
ქვემოთ მოცემულია

საორბისი. აღმოსავლეთის ფაზადის წარწერა
ფრონტონზე, 1152 წ.

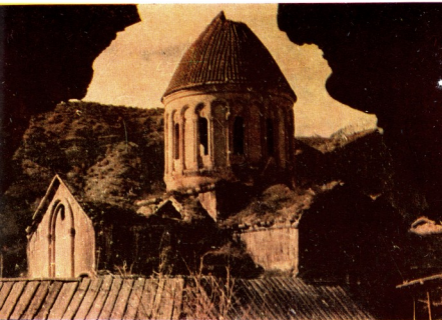
კიდევე ერთი ათასწლოვანი!

(1966 — 1966 წწ.)

„ამათ დიდებულთა... უშურვედ ყვენს საფასენი წარმეცენო
წარუვადისა მისთვის“
სიხარულით

ოშკის ტაძრის წარწევა

ფოტო გ. ასათიანი

ოშკის მძლე ტაძართ. ათასი წელია,
დგობარ და ლაღებ...
კვლავ ანთებ ჩირაღდანს. კვლავ მზემდე მაღლდები.
მრავალკუთხედიანად!
კვლავ შენი სარკმლებით მაღალი სიბრძნისა
ინთება სინათლე...
კვლავ თავს დაკანკალებს აქ ქართულ ასოებს
აჩრდილი იმათი.
მორკმულთა მამათა. — გიორგის. სტეფანეს.
მიქელის. ზოსიმეს...
ათასი წელია, მზესავით გვაბრწყინებ.
შარაქანდმოსილო!

ანა კალანდიაძე

გიორგი დუნდუა

ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატი

საქართველოსა და პონტოს სამეფოს ურთიერთობა (ნუმისმატიკური მასალების მიხედვით)

ანტიკური სამყაროს ბრწყინვალე რაინდის, დიდი პოლიტიკური და სამხედრო მოღვაწის, უაღრესად განათლებული ადამიანის — მითრიდატე VI ეგპატორის პიროვნება და პონტოს სამეფოს ტიტანური ბრძოლების ისტორია რომის იმპერიის წინააღმდეგ, დიდი ხანია იქცევა ქართული ისტორიკოსების ყურადღებას. ეს გასაგებიცაა: ქართული სამყარო ხომ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული პონტოს სამეფოსთან პოლიტიკურად, ეკონომიურად და, რაც მთავარია, ეთნიკურად.

კოლხეთსა და პონტოს სამეფოს შორის არსებულ მჭიდრო პოლიტიკურ-ეკონომიურ ურთიერთობაზე ნუმისმატიკური მასალაც მეტყველებს. საქართველოს ტერიტორიაზე მოჭრილ მონეტებს შორის გვხვდება ისეთი საფასეებიც, რომლებიც უშუალოდ მითრიდატე პონტოელის მითითებით უნდა იყოს მოჭრილი. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს დიოსკურიის (სოხუმი) სპილენძის საქალაქო მონეტები. ვიდრე მათ აღწერილობას:

შუბლი—დიოსკურიების ორი ქუდი დამშვენებული ექვსი, ან რვაჭიმიანი ვარსკვლავებით.

ზურგი — ცენტრში გამოსახულია კვერთხი, რომლის ორივე მხარეს სამ სტრიქონად ბერძნული წარწერაა მოთავსებული: დიოსკურიადოს (Δ. Γ. Παναηδσε, Грузинская нумизматика, Москва, 1955. გვ. 40—41, №№ 19 და 19-а).

ამ მონეტის წონითი მაჩვენებლები სხვადასხვაა, რაც აშკარად მიუთითებს რამდენიმე ნომინალის არსებობაზე.

როგორც ცნობილია, მითრიდატე პონტოელის უზარმაზარ იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა არა მარტო შავი ზღვის სამხრეთ აღმოსავლეთ სანაპირო, არამედ კოლხეთი და ბოსფორის სამეფოც. კოლხეთში, აპიანეს ცნობის თანახმად, მითრიდატემ განსაკუთრებით მტკიცედ ძვ. წ. 83 წ. მოიკიდა ფეხი. ამ ხნიდან მოკიდებული, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ქალაქები მითრიდატე VI დასაყრდენ პუნქტებად გადაიქცნენ. (Г. А. Меликшвили, К истории древней Грузии, 1959. გვ. 305—307). სტრაბონის მოწმობით, ძირითადად, კოლხეთი ამარაგებდა ხე-ტყით მითრიდატეს საზღვაო ძალებს (XI, 2, 17). ძვ. წ. 66 წ. მცირე არმენიაში პომპეუსთან დამარცხების შემდეგ, მითრიდატემ კოლხეთს შეაფარა თავი და ზამთარი დიოსკურიაში (სოხუმი) გაატარა. სწორედ ამ ხანებში (ძვ. წ. 83—66 წ. წ.) უნდა მოჭრილიყო დიოსკურიის სპილენძის მონეტები.

დას. საქართველოს ტერიტორიაზე რამდენჯერმე აღმოჩნდა მითრიდატე ევპატორის სახელით მოჭრილი მონეტები (სურ. 2). მათ შორის 4 ტეტრადრაქმა (ვერცხლის ოთხდრაქმიანი მონეტა) და 1 სტატერი (ოქროს მონეტა):

1. 1965 წ. ბათუმში ნავსადგურის ახლოს შემთხვევით აღმოჩნდა მითრიდატეს ტეტრადრაქმა. მონეტა ამჟამად ინახება ბათუმის მუზეუმში. იგი ასეთი სახისაა:

წონა = 12,30. დიამ. = 12/29

შუბლი — მითრიდატე VI ევპატორის თავის გამოსახულება ხვეული. გამლილი თმებით — მარჯვნივ.

შუბლი

ზურგი

შუბლი

ზურგი

ზურგი — ფრთოსანი მერანის გამოსახულება მარჯვნივ. მერანის მარცხნივ — ნამკალა მთვარე და ვარსკვლავი. მონეტაზე მოთავსებულია ბერძნული ლეგენდა, რომელიც ასე იკითხება: ბასილეოს მითრიდატე ეუპატოროს. თარიღი გადმოცემულია აგრეთვე ბერძნული ასოებით: ბის, რაც შეესატყვისება პონტოს სამეფოს წელთაღრიცხვით 212 წ., ძვ. წ. 86/5 წ. წ. გამოსახულების წინ და უკან ბერძნული ასოებისაგან შედგენილი მონოგრამებია ამოტვიფრული. ყველაფერი ეს ჩასმულია გვირგვინში.

2. 1948 წ. ვანში აღმოჩნდა რამდენიმე ნაწილად გატეხილი მითრიდატე VI ტეტრადრაქმა, რომელიც საქ. სახელმწ. მუზეუმშია დაცული. განსხვავებით ზემოთ აღწერილი ცალისაგან, ამ მოქმენტის ზურგზე ირემია გამოსახული და მოჭრილია პონტოს წელთაღრიცხვით — 224 წ. (ძვ. წ. 74/3 წ. წ.). წონა = 15,30., დიამ. — 32/33.

3. მითრიდატეს ორი ტეტრადრაქმა სხვადასხვა დროს აღმოჩენილია აგრეთვე სოხუმში (E. A. Пахомов, Монетные клады Азербайджана и других респ. краев и областей Кавказа, вып. V, № 1350; А. Н. Зограф, Работы в области монетного дела в СССР, вып. V, № 1351) და აგრეთვე ნიქსონის მონეტების აღმოჩენა (E. A. Пахомов, Монетные клады... вып. I, № 24).

4. ქუთაისის მიდამოებში, ლიტერატურული ცნობების მიხედვით, ნაპოვნი ყოფილა მითრიდატე VI ეპატორის სტატერი — ირმის გამოსახულებით (E. A. Пахомов, Монетные клады... вып. I, № 24).

გარდა ამისა, საქართველოში ოცდამრვაჯერ აღმოჩნდა მითრიდატეს ეპოქის სპილენძის მონეტები, რომლებიც იჭრებოდა მცირე აზიის ქალაქებში — ამისოს, აქსატრიასა და სინოპეში. ამ მონეტების აღმოჩენათა ტოპოგრაფია ასეთია: ვანი, სოფ. როხი (მაიაკოვსკის რ-ნი), გუდაუთა, სოხუმი, არმაზი, ბაგინეთი, სამთავრო, თბილისი.

მითრიდატე პონტიკელი ყოველნაირად ცდილობდა ეკონომიურადაც მჭიდროდ დაეკავშირებია შავი ზღვის სხვადასხვა სანაპიროები. სწორედ ამაზე მიუთითებს საქართველოში მცირე აზიის ქალაქების მონეტათა აღმოჩენების სიმრავლე. ამაზე მეტყველებს აგრეთვე დიოსკურიის (სოხუმი) სპილენძის საქალაქო მონეტების აღმოჩენების ფაქტები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო პუნქტებსა (ტირიტაკის, მირმეკონის, პატრეისა და ქერსონესის მიდამოებში) და დღევანდელ თურქეთის მიწა-წყალზე.

მითრიდატეს, და საერთოდ, ძველებური მონეტების მეცნიერულ შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს მრავალ საკვანძო საკითხების გასაშუქებლად. მათ მხარით სათუთი დამოკიდებულება, მათი სათანადო დაცვა-პატრონობა თითოეული მოქალაქის საპატიო მოვალეობაა.

ქვემოთაა
სტატერი
ზ კ ნ რ

გ ი ვ ი თ ა ვ ა ძ ე

მხარაძის რაიალმასკომის კულტურის განყოფილების გამგე

მეტი ყურადღება გურიის
მატირიალური კულტურის ძეგლებს

გურიის მიწა-წყალმა გარდა კოლხური მონეტებისა, შემოგვინახა ქვისა და ბრინჯაოს ხანის ძვირფასი მდიდარი განძები, კერძოდ, ზედა-პალეოლითის ხანის გამოქვაბული, სოფ. ჯუმათში, ნეოლითის ხანის მდიდარი მასალა ანასეულში, ბრინჯაოს ცულეების განძი ურეკში. ბრინჯაოს ნივთები და ზოდები ჯუმათსა, ვაკი-ჯვარსა და მაკვანეთში.

შეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის მიერ მოწყობილმა ექსპედიციამ დღევანდელ გურიის ტერიტორიაზე გამოავლინა სამ ათეულზე მეტი ლითონის დამუშავების კერები, ანტიკური პერიოდის ნასოფლარ-ნაქალაქები, ადრე ფეოდალური ხანის ციხე-ქალაქი, ვერცხლისა და ოქროქედურობის ძვირფასი ნიმუშები, საბრძოლო და საშეურნეო ხასიათის მრავალი ნივთი და იარაღი. არქეოლოგიურმა გამოკვლევებმა დაადასტურეს, რომ ურეკის ზღვისპირა მიდამოებში მოსახლეობა „ნაზურგებზე“ ცხოვრობდა პირველი ათასწლეულის დასაწყისისათვის.

ანტიკური ხანის ნაგებობანი აქ ნაკლებად არის გამოვლინებული, კოლხეთ-

ში სამშენებლო ქვის ნაკლებობამ, როგორც ბერძნული წყაროებიდან ვიცით, გა-
 ნაპირობა აქ ხის სახლების შენება, რომელთაც ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს. ქვის
 ნატანებისა და ვაკეჯურის მიდამოებში აღმოჩნდა ადრეული ანტიკურობის
 კერამიკა. კრამიტის ნამტვრევებიც.

ვერცხლის, ოქროს, მინისა და კერამიკის ნივთები საკმაოდ მაღალი ხარის-
 ხისაა და საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ გვიან ანტიკურ ხანაში მატერია-
 ლური კულტურის დონე აქ საკმაოდ მაღალი ყოფილა.

მახარაძის რაიონის ტერიტორიაზე მდებარეობს ცნობილი ციხე-ქალაქი
 ვაშლნარი.

აქ განსაკუთრებით ყურადღების ღირსია ნაგებობანი და სამარხები. ნაგე-
 ბობას ჰქონია ორმაგი კვადრატული სიმაგრის სახე. ვაშლნარს გარს გალავანი
 უნდა ჰქონოდა, გამოყენებული ყოფილა გურიანთის ბაზალტი და კვადრატული
 დიდი აგურები 45 x 45 სმ ზომით. ციხე-ქალაქში წყალი გამოყვანილი ყოფილა
 თიხის მაღებით. რამდენიმე კილომეტრით დაშორებული წყაროებიდან. აღმოჩე-
 ნილი სვეტების თავები, საუკეთესო ნაძერწი თიხის მილები და კარგად დამუშავე-
 ნული ქვის მასალა (ინახება მახარაძის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში). გურიის
 ტერიტორიაზე დღემდე გამოვლინებულ მასალათა შორის, ვაშლნარს ყველაზე სა-
 პატიო ადგილი უჭირავს. იგი ერთ-ერთი ადრე ფეოდალური ხანის ციხე-ქალაქ-
 თავანია, რომელიც არსებობდა VI საუკუნეში შავი ზღვის მახლობლად. მისი კე-
 დელი შედესილი ყოფილა დანაყილი აგურის ფხვნილით. ასეთ ბათქაშებს ვხვდე-
 ბით უჯარმაში მდინარე იორთან არსებული გორგასლის ციხეში. რაც შეეხება
 სამარხებს, აქ ჩვენ ვხვდებით თიხის სარკოფაგებს, იგრძნობა თიხის დამუშავებ
 დიდი კულტურა.

გორის ფერდის ტაძრის ნანგრევები გვაფიქრებინებს, რომ იგი გუმბათიანი
 უნდა ყოფილიყო, ლამაზი რელიეფებითა და ორნამენტებით შემკული. ამ ტა-
 ძარს არქიტექტურათა და ლამაზი დეკორით ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უნდა
 სჭეროდა მთელ მხარეში. მისი გათხრა და შესწავლა ჩვენი მეცნიერების საპატიო
 ვალია.

მახარაძის რაიონის ტერიტორიაზეა შემოქმედის ტაძარი (კათედრალი),
 რომელიც აშენებულია საქართველოს სამეფოს სამთავროებად დაშლის შემდგომ
 პერიოდში. შემოქმედის ტაძარმა შემოგვიინახა „ფრიცვალობის“ ხატი, (882 წე-
 ლი), რომელიც ქედური ხელოვნების მხრივ საუკეთესო და ერთ-ერთი უძველეს-
 თავანია. ეს ხატი მე-15 საუკუნემდე ყოფილა ძველ ზარზმაში, ხოლო როდესაც ეს
 ეკლესია მტრებმა დაანგრეს, იქაური სიძველეები ქართველმა ხალხმა შემოქ-
 მედში შეაფარა და ამ ხატისათვის „მაცხოვრის ტაძრის“ გვერდით ვახტანგ I გუ-
 რიელმა გუმბათიანი პატარა ტაძარი ააშენა, რომელსაც სამცხის ტაძრის სახელი
 „ზარზმა“ შეარქვა.

გურიის ძეგლთა შორის, შემოქმედის ტაძრის კომპლექსი ხუროთმოძღვრული
 და კედლის მხატვრობის თვალსაზრისით, ერთ-ერთი პირველთაგანია. ანსამბლში
 ყველაზე ახალგაზრდა ძეგლია სამრეკლო, რომელიც აშენებულია ვინმე არსენის
 მიერ. დიმიტრი ბაქრაძის მტკიცებით, ეს არსენი არის ერკეთელი აზნაური მგა-
 ლობლიშვილი.

შემოქმედის ტაძარში შენახული იყო მაცხოვრის გამოსახულება, რომლის
 უკანა მხარის მინაწერში მოხსენებულია გიორგი გურიელი, დედოფალი ელენე და

მათი შვილი მამია. გიორგი გურიელი მოხსენებულია აგრეთვე ლიხაურის წარწერაში (1442 წელი) აქ უკვე გიორგი გურიელს, მამიას გარდა, კიდევ ერთი შვილი ქვეუბადი ჰყავს.

საქართველო

გურიის ისტორიიდან ზოგიერთი საკითხის დასადგენად ასევე წყაროდ მსოფლადეგება ღვთისმშობლის ხატი, რომელიც ეკლესიისათვის უნოძებია ათაბაგის ქალს თამარს, ვახტანგ გურიელის თანამეცხედრეს. ვახტანგ გურიელი და მისი მეუღლე თამარი იხსენიება ზარზმის ტაძრის მინაწერში (1572 წ.) თამარი დაქვრივებულია და 1592 წელს მითხოვებია მანუჩარ დადიანს. ასევე საინტერესო წყაროა შემოქმედის ვერცხლის ხატი, რომლის მინაწერში მოხსენებულია მამია და მისი მეუღლე თინათინი და ოქრომჭედელი ივანე წიქარიძე. წარწერა გაცემებულია 292 ქორონიკონის ანუ 1601 წელს.

ჯუმათში დაცული სიძველეებიდან ჩანს, რომ ეს მამია გურიელი ცხოვრობდა 1601—1625 წლებში. ზემოაღნიშნულმა ხატებმა შესაძლებლობა მოგვცა გავერკვია გურიანთის ციხისა და ეკლესიის აშენების თარიღი. იგი აშენებულია 1601—1625 წლებში. აგრეთვე ოქრომჭედელ გაბრიელ ხურციძის ვინაობას გვაცნობს შემოქმედის ვერცხლის დიდ ჯვარზე მინაწერი. შემოქმედის ტაძარი გაძარცვს 1661 წ. ტაძრიდან გატანილია ქართული ოქრომჭედლობის ძვირფასი ქმნილებანი, მათ შორის ღვთისმშობლის გამოსახულება, რომელზეც წარწერილი იყო პირველი გურიელთაგანის, — კახაბერის სახელი. შემოქმედის ტაძარში ინახებოდა დიდი „გულანი“, რომელზეც მატრიანთა ჩაწერა 1512 წელს დაუწყიათ. უკანასკნელი ჩანაწერი გაუკეთებია იაკობ შემოქმედელს მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში.

ჯუმათის ტაძარი, ადრე დაცული, მკაცრი მონასტერი ყოფილა, ხოლო მთებუთმეტე საუკუნიდან გურიის სამთავროს გამოყოფის შემდეგ გურიელ ეპისკოპოსების საჯდომი კათედრალი გამხდარა.

მეთვრამეტე საუკუნეში ჯუმათის კათედრალი ადგილს უთმობს შემოქმედს. ხოლო მეცხრამეტე საუკუნის ოციან წლებიდან ჯუმათის ტაძარი კათედრალია ისევ, სადაც საფუძველი ეყრება საეკლესიო სკოლას, რომელიც პირველთაგანი იყო ძველ გურიაში.

ძველ ფრესკებთან ერთად ჯუმათის ტაძარმა არა ერთი მატერიალური კულტურის ღირსშესანიშნავი ძეგლი შემოგვინახა. მათ შორის ჯუმათის წმინდა ვიორგის ოქროს ხატი მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისით თარიღდება. ეს ის პერიოდია, როდესაც ქართულ ხელოვნებაში სკულპტურული ამოცანების გადაწყვეტა ზუსტდება და მკვიდრდება. ჯუმათის ტაძრისათვის ეს ხატი შეუწირავს ვარდენ ვარდანიძეს, ერისთავთ ერისთავს. ხატი ოქროსი იყო. მისი პორთოზონტალური ჩარჩოს ნაწილები შექმნილია ზეფქენ გურიელისა და მისი ძის მიქელის დაკვეთით.

ამ ხატის ჩარჩოს მცირე ფრაგმენტები ინახება ერმიტაჟში. ამ ძეგლმა შემოგვინახა იმდროინდელი მეომრის ჩაცმულობის სახე და ქართული დამწერლობის საუკეთესო კალიგრაფიული ნიმუში.

მართალია მონღოლთა შემოსევებმა გამოიწვიეს მხარის ეკონომიური და კულტურული დაცემა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სააშენებლო საქმიანობა გურიაში მაინც არ შენეებულა. ამ ეპოქაში აშენებულია ლიხაურის ეკლესია, ზე-

მოდ განხილული შემოქმედის ტაძარი, ნიკოითის „წმინდა გიორგი“ და სხვა ძეგლები.

ლიხაურის ტაძარს გურიის ისტორიის ზოგიერთი პუნქტის დადგენაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის.

ლიხაურის ტაძარმა შემოგვიჩვენა პირველი გურიელთაგანის — კახაბერის სახე. ამ ტაძრის სიძველეში ინახებოდა ღვთისმშობლის ხატი, რომელზედაც მოიპოვება ტაძრის აშენების თარიღი. (40 ქორონიკონი — 1352 წ. ე. თაყაიშვილის ვარაუდი).

ლიხაურის ტაძარი დარბაზული ტიპის ნაგებობაა. არქიტექტურული ფორმების მხრივ იგი თავისებურია გურიაში. ასევე საინტერესო ნაგებობაა ერკეთის ცკლესია, ლიხაურის ციხე, უდაბნოს ქვაბური, მონასტერი ჩოხატაურის რაიონში, ნიკოითის „წმინდა გიორგი“, უფრო ადრინდელი ასკანის ციხე და სხვა უერაც აღმოსაჩენი, შეუსწავლელი და აღრიცხვის გარეშე დარჩენილი საკმაო რაოდენობის ძეგლი.

გურია, ძეგლებით კი არ არის ღარიბი. არამედ ძეგლების შესწავლის მასალებითა და ამ ძეგლების სათანადო გამოვლინება-დაცვით.

ყურადღების ღირსია ქ. მახარაძის რესტორან „იზაბელას“ ქვეშ უმართებლოდ მოქცეული ისტორიული აბანოს ნაშთები. ქ. მახარაძის ცენტრალურ ნაწილში (მწვიდობის მოედანი) ქალაქის მოედნის კეთილმოწყობის მშენებლობის დროს, ბუნდოვნებით მიწის დამუშავებისას, 400 კვ. მ. ფართობზე აღმოჩნდა ძველი ნაგებობის ნაშთები. შენობის დათვალიერებამ ცხადყო, რომ საქმე გუქონდა ძველ აბანოს ნაშთებთან. ამ აბანოდან, როგორც ჩანს, ყველაზე უკეთ შემორჩა ქვედა სართულის გასათბობი. მიწის ზედაპირთან კარგად ჩანდა აბანოს ღუმელი კანაროვანი გადახურვით. კედელში დატანებული იყო თიხის გაჭვარტლული მიღები. ქვის ფილებიანი გადახურვა დაფუძნებული იყო ერთი მეტრი სიმაღლის სვეტებზე, რომელიც თხელი აგურისაგან იყო აგებული. ნაგებობის მეორე სართულში სააბაზანოს იატაკი მოყვითალო მოვარდისფერო ხსნარით იყო დაფარული. აგრეთვე შექმული ყოფილა ქვის სვეტებით, რასაც მოწმობდა ერთ-ერთი ფრაგმენტი. აბანოები ორ იარუსიანი ყოფილა, ქვედა გასათბობი ნაწილი და ზედა სააბაზანო. ამ ტიპის აბანოები საქართველოში გვხვდება არმაზისხევში, ბიჭვინთაში, გრემში, დმანისში, ქვემოჭალაში, ახალციხეში და სხვაგან.

თუ თვალს გადავაგვლებთ XVIII—XIX საუკუნეების ისტორიკოსების ცნობებს: ვახუშტი ბაგრატიონის, დ. ბაქრაძის, დიუბუა დე მონპერეს ნაწარმოებებს ისინი საინტერესო ცნობებს იძლევიან ქ. მახარაძეზე. (ოზურგეთი) მაგალითად — ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში ამბობს „ამ წყალზე (ბჟუჟა) შემოქმედის ქვემოთ არის ოზურგეთის სასახლე დიდშენი კეთილ პალატოვანი გურიელებისა“.

მას მიუძღვებოდა ქვე მოედნის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მდებარე სამსართულიანი სასახლის ნაშთი. (დღეს იმ ადგილზე აშენებულია წყლების პავილიონი). დ. ბაქრაძე, რომელმაც ეწმინდარი 1873 წელს ნახა, აღნიშნავდა, რომ აქ ყველაზე კარგად არის შენახული აბანოები.

ქ. მახარაძეში აღმოჩენილი აბანოები, ნასასახლარი და სხვა ნაშთები უნდა იქნეს შესწავლილი და შეძლებისდაგვარად დაცული, თორემ სულ მალე ჩვენ სულ უძველეს მხარედ გადავიქცევით!

ჩვენი უპირველესი და უმარტივესი ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ ვი-

ნაიდან ისტორიულად და არქეოლოგიურად ჯერ კიდევ გურია სათანადოდ შესწავლილი არ არის. ამისათვის ყველა ჩვენთაგანის ვალია — თუ კი მშენებლობების დროს, შემთხვევით აღმოჩნდება რაიმე ისტორიული ნივთი ან მშენებლობის ცნობილი უნდა ვახდეს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმისათვის და მისი შესწავლა ისტორიული მასალები უნდა ჩაბარდეს მუზეუმს.

ურეკის, ვაშლნარის, შემოქმედის, ასკანის და სხვა ისტორიული ძეგლების მიდამოებში არ უნდა წარმოებდეს თვითნებურად მიწის სამუშაოები, რომელიც დაკავშირებულია მშენებლობასთან, ან წარმოებასთან.

მწრომელთა დებუტატების ადგილობრივი საბჭოები ვალდებული არიან არ დაუშვან კულტურის ძეგლთა ნანგრევების გამოყენება სამშენებლო მასალად, მიწის მოხვნა, მოთხრა და სხვა მოქმედება, რომელიც იწვევს არქიტექტურულ ან არქეოლოგიურ ძეგლების დაზიანებას. მათვე ევალება თვალყური ადევნონ იმას, რომ არქეოლოგიური გათხრები წარმოებდეს მხოლოდ იმ პირთა მიერ, ვისაც აქვთ ამ სამუშაოთა წარმოების ნებართვა. „ღია ფურცელი“.

კულტურის ძეგლთა დაცვის მდგომარეობა რესპუბლიკაში შესამჩნევად გაუმჯობესდა, რის შედეგად ქართული კულტურის ბევრი ძეგლი გადარჩა. მიუხედავად ამისა, მრავალი ძეგლი საჭიროებს კაპიტალურ შეკეთებას, გამაგრებას, მისასვლელი გზებისა და ტერიტორიის კეთილმოწყობას, რაც ჯირჯეროზით ჩვენთანაც მოისუსტებს.

რესპუბლიკურ მეცნიერულ და ძეგლის დამცველ ორგანიზაციებს, რომლებიც მოწოდებულნი არიან ამ კეთილმოზილ საქმისათვის, ვთხოვთ მეტი ყურადღება მიაქციონ გურიის მივიწყებულ ძეგლებს.

ძიგლზე მკვლავნიღებს

დაუნგრევიათ ეს ძველი ციხე
 და აგურ-აგურ გაუტაცნიათ...
 თითქოს და ხავსით კრილობას იხევეს,
 ბევრი უღიბლო დროის მაცნეა —
 მოუტანია მაინც ჩვენამდე
 ჩვენთა წინაპართ გვირობის ნაშთი —
 ამ ნანგრევებში მონახავ რამდენს,
 უკაცურობის და მტრობის ძირდილს.
 გაუძარცვნიათ, დაურბევიათ,
 ალა-მაჰმად-ნანთ, ჩინგისიანებს —
 და მაინც დგანან, მაინც ბევრი აქვთ,
 მზის ბრწყინვალეობა და სიღიადე.

.... თქვენ — უფუნურებო — რითღა სჯობინხართ.
გადამთიელთა ბრბოებს, ურდოებს,
თქვენც აქ მოსულხართ, თქვენც აქ ყოფილხართ,
შესაბილწავად, გასაქურდავად —
და თავმომწონედ მიგიჯღაბნიათ
ძველ ნანგრევებზე თქვენი გვარები —
არ დავივიწყოს ხალხმა აროდეს,
ეს თავმომწონე ვიგინდარები.
აბა თუ ნახავთ სადმე მინაწერს,
ეს ციხე-ბურჯი აშენდა ვისით,
აბა ვინ იცის, თუ სად ვინა წევს,
თავდადებულნი დამცველნი მისი.
საუკუნეებს გადარჩენია,
აქ წინაპართა ნაამაგარი,
არც კი ამაცობთ, რომ ეს თქვენია,
ეს სიდიადე მძლე და მაღალი.
ჯღაბნით, აფუჭებთ, ბილწავთ და ანგრევთ.
რაც გადაურჩა მტრების შერისხვის.
ნუ თუ თქვენ ამას აკეთებთ განგებ?
ნუ თუ გჰარნახობთ ამას თქვენი ხმა?
არც მტერი არ ხართ, არც მუხანათი
რად უნგრევთ ძეგლებს თქვენს ზღაპრულ მხარეს!
ვინც ქვეყნის წარსულს არა სცემს პატივს,
ის დღევანდელსაც ვერ შეიყვარებს!

გაღვაჭრინოთ ასკანის ციხე

მხარაძის რაიონის სოფ ასკანაში, მდინარე ბახვისწყალის მარჯვენა მხარეს, მრავალ ეპოქა სივრცის მიუხედავად, ამჟამად დგას უძველესი ასკანის ციხე. 1889 წ. „ივერიის“ 35-ე ნომერში გამოქვეყნდა „წერილი გურიიდან“. ავტორი პ. თ. კ-ძე. პავლე თედორეს ძე კილურაძე წერდა: „შხოლოდ პატ. დ. ზ. ბაქრაძემ მოიარა გურია და ზოგი ძველი ნაშთი. ყოფილა ასკანაში, მაგრამ შესანიშნავი ასკანის ციხე კი არ უნახავს დიდი წვიმების გამო. ასკანის ციხე რომ ენახა პატ. ისტორიკოსს. დარწმუნებული ვართ ქართულს ისტორიას და არქეოლოგიას მრავალ ძვირფას ნივთებს შესძენდა, რომელიც დაცული იყო ამ დროს ამ ციხეში და ამ ციხის ეკლესიაში. იქვე იპოვებოდა ნივთები თამარის დროისა. სურათები ზოგიერთ მფეთქ. სურათი თამარისა. ყოველივე ეს დაცული იყო ბაქრაძის მოგზაურობის დროს, ახლა კი არცერთი ნივთი არ მოიპოვება, რადგან ვინც კი შედიოდა ამ ციხეში, ყველას მიჰქონდა თუ კი რამეს იპოვნიდა.

ასკანის ციხე, რომელსაც მრავალი შავი დღე უნახავს, შესანიშნავია გასაოცარი ხელოვნებით. აჭარის მთიდან გადმოდის ერთი პატარა გორა, რომელიც თანდათან მაღლდება. აქ არის აგებული ეს ციხე. მისვლა ამ ციხეზე ერთი გზით შეიძლება. ახვალ თუ არა ციხეზე, თვალწინ გადაგვშლება მშვენიერი სურათი გურიისა: მთები, მდინარეები, ტყეები... ციხის ძირში ბახვისწყალია. სასიამოვნო სანახავია იგი საღამოობით, როცა შავ ზღვაზე გემებს დაინახავთ.

მიუახლოვდებით თუ არა ამ ციხეს, შეგხვდებით პირველი კედელი ციხის ვალენისა, რომელიც სიმაღლით სამი საყენია. სისქით კი ერთი, მარცხნივ კუნძულში ერთი ქვის კარი აქვს. ამ კარით შეიძლება შესვლა ციხის პირველ გალავანში, სადაც მრავალი ქვევრი და ქვის აუზებია. აქ არის ერთი „წლის სათვალავი“ ქვევრი. „წლის სათვალავი“ იმიტომ ეწოდება რომ რამდენი დღეც არის წელიწადში, იმდენი საწყავე ღვინო ჩადის შიგ.

ზევალთ თუ არა ციხის ეზოში, დაინახავთ უზარმაზარ ქვებს. შესავალში დგას ერთი გარედან და შიგნიდან სუფთად გათლილი ოთხკუთხიანი ქვა. სიმაღლით ორი საყენი, სიგანით ერთი. ეს ქვა სავსეა წყლით. აქვე არის პატარა, ხელოვნურად აშენებული ეკლესია სუფთა თლილი ქვისა და წააგავს იმ ბაზილიკებს, როგორსაც ქრისტიანები პირველ საუკუნეებში აშენებდნენ. ძალზე საინტერესოა ამ ბაზილიკის შიგნით მორთულობა. თუმცა ეს ციხე ასე შესანიშნავია, მაგრამ დღეს სამწუხარო მდგომარეობაშია. რაც კარგი რამე იპოვებოდა, სადაც გაქრა. წაიღეს, ვისაც როგორ უნდოდა. ზოგიერთის ბარბაროსობა იმ ზომამდე მისულა, რომ ვანუზრახავთ დანგრევა აუზებისა, თვით ეკლესიისა და მისი მშენიერი ქვების მოხმარება ბუხრებისა და სახლების ასაშენებლად“.

1960 წლის ნოემბერში დავათვალიერე ასკანის ციხე. ჩემმა თანასოფელელმა, განხვებულმა ს. სალუქვაძემ პირველი ცნობები მომაწოდა. ჩემს სოფელ

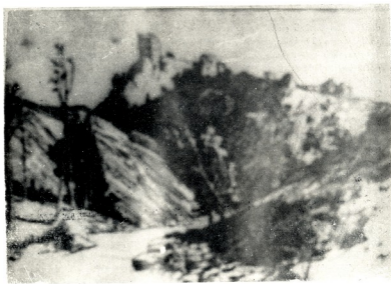
უამჟაღეთში გაეიყვანა პედაგოგი ან. ანდლულაძე, რომელიც პირადი მონაწილეობით დაშენდა. საინტერესო ცნობები მომართდეს ნ. წიტიანიშვილმა და ალ. სოსელიამ.

ციხის უბნის მკვიდრმა დავით სიამაშვილმა დაგვათვალისწინა ციხე და საინტერესო გადმოცემებიც გვიამბო. მრავალი ცნობები მოგვაწოდეს აკ. თალაკვაძემ და ღვაწლმოსილმა პედაგოგმა პატრიკ თალაკვაძემ.

პ. კლერაძის ზემოთ მოყვანილ აღწერას მინდა დაუმატო ზოგი რამ, რაც უკარ არის თქმული.

ციხის შესასვლელის მარცხნივ ყოფილა ღრმა ქა. (ახლა იგი ამოვსებულია ქვებითა და ღორღით). გადმოცემის თანახმად ამ ქით ჩასასვლელი გვირაბი ყოფილა ბახვის წყლამდე.

ციხის შიგნით წყლის ორი დიდი ქვა-ქვივრია. ღრმად ამოკვეთილი ცერად შემდგარ კლდეში, აქვე, 3 მეტრ სივანის ღრმად თლილი მთლიანი კლდის სანადირო ქვაფორია. ციხის სასახლე უფრო მაღლა კლდეზეა აგებული. სასახლის გვერდზე ეკლესიის ნაშთებია შენარჩენილი. ღრმად თლილი ქვები ბუხრე-

ასკანის ციხე

ლ. მალაზონა

ზისა და სახლების მშენებლობაზე გამოუყენებიათ. პ. კლერაძის 75 წლის წინათ გულისტკივილით გამოთქმული შიში საფუძვლიანი გამოდგა.

ციხის უბნის მცხოვრებმა დავით სიამაშვილმა გაგვიზიარა საყურადღებო ცნობა, ძველთა ძველი გადმოცემა.

... მურვან ყრუს გურიისში, ასკანის ციხეზე ულაშქრია ციხის აღება რომ გას-

ჭირვებია, ბრძანება გაუცია უნაგირები და კეხები მოეხადათ ცხენებოდან, და ეწყობთ ერთიმეორეზე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო ციხის გალავანზე შესვლა. მაგრამ ქართველ მეციხოვნეთ გავარვარებული ისრები დაუშენიათ. უნაგირებსა და კეხებს ცეცხლი გასჩენია. მტრის ლაშქარი გაბრუნებულა. მაშინ მეციხოვნენ დადევნებინან გაქცეულ დამპყრობლებს და ამ ბრძოლაში მურვან ყრუს თავისი „რკინის ქუდი“ (მუზარადი) დაუკარგავს. ბრძოლების დაშთავრების შემდეგ მურვანის ქუდი უპოვნიათ და ციხის ეკლესიაში საგანგებოდ შეუნახავთ.

შემდგომ, დროთა ვითარებაში, ვილას ეს ქუდი ეკლესიიდან გადაუგდია, გურიელებს 50 მან. უძღვევათ ამ ქუდის ნახვისათვის, მაგრამ მაშინ იგი ვეღარ უპოვნიათ.

ღ სიამაშვილის მამას, ვარდენს, ციხის მისადგომებზე სიმინდის დასათესად ტყის კაფვა დაუწყია. ერთ-ერთი რეხილის ქრის დროს, ხის შუაგულიდან რკინის ქუდი გადმოვარდნილა. ვარდენს გახარებია მურვან ყრუს ქუდის ნახვა და იგი სახლში წაუღია.

მამის სახლში არ ყოფნის დროს, პატარა დავითს (ჩვენ მოხრობელს) ეს ქუდი სათამაშოდ გამოუტანია მეზობლის ბავშვებში და თამაშობის დროს იგი დამტვრეულა.

მურვანის ლაშქრობის ამბავი ასკანის ციხეზე ავსებს ჩვენი ერის ისტორიას, დასავლეთ საქართველოსა და გურიის შესახებ.

მურვანმა, რომ გურიაში ილაშქრა ამას „ქართლის ცხოვრება“ ადასტურებს: „და აღიყარა მუნით და შემოვლო გზა გურიისა“. (ქართლის ცხოვრება. ტ. I. გვ. 238).

ივანე როსტომაშვილის ენციკლოპედიურ ლექსიკონში (1889 წ.) აღნიშნულია, რომ ასკანის ციხე აშენებულია IV საუკუნეში. ამასვე იმეორებს 1896 წ. მოსკოვში გამოცემული მაგიდის ენციკლოპედიური ლექსიკონიც.

ქართველი ერის ისტორიის დიდი მკვლევარი ივანე ჯავახიშვილი სამართლიანად მიუთითებდა გურიის ისტორიული ძეგლების, ქალაქებისა და სოფლების სათანადო შეუსწავლელობაზე. (ქართველი ერის ისტორია. წიგნი II. გვ. 50).

ასკანის ციხის არქეოლოგიური შესწავლა საშუალებას მოგვცემს დავაზუსტოთ ციხის აშენების თარიღი. შესაძლებელია აქ ანტიკური დროის ნაშენებიც განისაზღვროს, თავის დროზე ასკანის ციხით დაინტერესებულა აკადემიკოსი ნიკო მარიც.

1950 წ. დ. მეგრელაძეს, უნივერსიტეტის ასპირანტთა შრომაში (წიგნი I) გამოქვეყნებული აქვს ნარკვევი ასკანის ციხის შესახებ. იგი ერთადერთია.

დ. მეგრელაძის ნარკვევში აღნიშნულია, რომ მე-18 საუკუნეში ასკანის ციხეზე 1774 წ. სოლომონ პირველსა და თურქებს შორის დიდი ბრძოლები გამართულა.

ამგამად ასკანის ციხის მახლობლად, სულ ორიოდ კილომეტრზე არის ფართოდ მექანიზირებული, დიდი ღია მალაროები ასკანიტისა. იქნებ ახალმა შეგნებამ და ტექნიკურმა აღჭურვილობამ, მფარველობისა და დახმარების ხელი გაუწოდოს ძველი კულტურის აავდაცვით ძეგლს... და როგორც პირველი სასწრაფო ღონისძიება — გზა მიიყვანოს ასკანის ციხის ძირამდე, რომ შემდეგ საერთო ძალებით შევძლოთ ამ შესანიშნავი ძეგლის გადარჩენას საბოლოო დანგრევისაგან.

შალვა აბრამიშვილი

მხატვარ-რესტავრატორი

ალავერდის ახლად გახსნილი კედლის მხატვრობა

ცნობილია, რომ ალავერდის ტაძარი XIX საუკუნეში შეთეთრებულია შივ-ნითაც და გარეთაც. შივნითა სიბრტყეები რამდენჯერმე შეუთეთრებიათ კირით. ამას მოწმობს შეთეთრების 3—4 ფენა. სამხრეთი სამხროს მარცხენა სარკმლის მარჯვენა სიბრტყეზე შეგვხვდა მსხვილად ამოკაწრული თარიღი „1884“. ამ წელს მომხდარა უკანასკნელი შეთეთრება თუ მოელი ტაძრის არა, ამ სამხროსი მაინც.

ალავერდი, აგრეთვე სვეტიცხოველი. სამთავრო და სხვა ტაძრები პირველად შეათეთრეს XIX ს. ოკიან წლებში. რუსეთის იმპერატორის მიერ ახლად შეთეთრულ საქართველოს დათვალიერებასთან დაკავშირებით.

ალავერდში გახსნილი სამუშაო პირველ დღეებშივე მოგვცა კახეთის სამი მეფის პორტრეტის ფრაგმენტი. მათი სახელების ნიშან-წყალი ჩვეულებრივ ადგილებზე არ აღმოჩნდა, მხოლოდ შემდეგში, მარცხენა მეფის ზევით, წითელ ხაზზე გამოჩნდა თეთრი საღებავით შესრულებული ასომთავრული წარწერა:

წარწერის პირველი სიტყვა დაზიანებულია და ვერ ამოვიკითხეთ. მისი მნიშვნელობაც, სავარაუდებელია, სახელს ნიშნავს. მაგალითად შახნავაზს, მშენებელს თუ შენდობას ან სხვა რამეს — გაურკვეველია. მხოლოდ შემდეგი სამი სიტყვა იკითხება: მეფე ქართველთა კახთა.

ცნობილია, რომ ამ ტიტულს ატარებდნენ უკანასკნელი მეფეები: ერეკლე II, გიორგი XII და დავით XII. კახეთის სხვა მეფეები ან ტიტულს ოფიციალურად არ ატარებდნენ. ამის გამო მათი ვინაობა დასადგენია.

მეფეების პორტრეტები დაწერილია სამხრეთის სამხროს ქვედა რეგისტრის შუაში. მათ თავზე ნახევარ წრეში ქრისტიანული დაწერილი, რომელიც წყალობის და კურთხევის ნიშნად, ხელებით ეხება გვირგვინებს. მესამე მეფის ფიგურა სხვა მასშტაბშია შესრულებული ისე, რომ მის უკან მდგომ მეფეს მხრებამდე სწვდება. უკანასკნელის ხელი კი უშნოდ არის მოხატული მესამე ფიგურის სახეზე. მესამე მეფე წვერებიანია და შუბი აქვს ხელში.

ორი — უკანა პლანზე დაწერილი — ერთი მხატვრის ხელს ეკუთვნის და ტლანქ ნაწარმოებს წარმოადგენს. მესამე შუბოსანი მეფე კი სხვა, უფრო აღრინდელი მხატვრის ხელს ეკუთვნის და ნახატით და ფერებითაც განსხვავდება მათგან.

ამავე რეგისტრის მარცხენა ნახევარზე, მეფეების გვერდით, დაწერილია მთელი ტანით, კარგად შენახული ფერის კანით, წმინდა მხედრები: გიორგი, თევდორე და დიმიტრი. გიორგის, რომელიც მეფეებთან პირველი დგას, ხელში შუბას გარდა თუთია წერილია უპირავს, რომელსაც თითქოს მეფეს აწვდის. თევდორეს სახეს, ფერას კანის დაზიანების მიუხედავად, მკაფიო, ნებისყოფიანი გამოხატულება აქვს.

მეფეების მარჯვნივ მშვილდით და ზურგზე გადაკიდებული ფარით, მხედრის ფიგურის უთაო ნაწილია დარჩენილი. ფერის კანის გადაცლის გამო კარგად იკითხება მხატვრის მეშაობის პროცესი და გამოცდილი ხელით შესრულებული ბაცი წითელი ფერით, კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებს.

ალავერდი. მეფის პორტრეტი

ზემოთ, მეორე რეგისტრის მარცხენა მესამედზე დაწერილია ქრისტეს ამალღება. ეს კომპოზიცია კარგად არის შენახული და წარწერა „ამალღება“ იკითხება. გვერდით, რეგისტრის ცენტრში დაწერილია წმ. სულის მოყენა, რომელიც შედარებით უფრო დაზიანებულია. ამ კომპოზიციის გვერდით მარჯვნივ მართალად მოსჩანს მწოლიარე, გულზედაკრეფილი ფიგურის ფრაგმენტურაც იმას ნიშნავს, რომ აქ იყო ღვთისმშობლის მიძინების კომპოზიცია.

მესამე რეგისტრას მარცხენა სიბრტყეზე, ამალღების თავზე, დაზიანებისა, ფერის კანის ჩამორეცხვისა და გამოფიტვის მიუხედავად, კარგად იკითხება ლაზარეს აღდგინების კომპოზიცია.

სარკმლებს შუა მოთავსებულია ოთხი წინასწარმეტყველის ფიგურა. სულზევით, კონქის მთელ სიბრტყეზე არქიტექტურულ ფონზე, გაშლილია ღვთისმშობლის დაბადების ვეებერთელა კომპოზიცია, რომელიც ძლიერ ფრაგმენტირებულია. კომპოზიციის შუაში, ტახტზე ზის ანა, რომლის სახეს მხოლოდ ნაკაბისა და ყბის წვრილი ზოლი შერჩა. მის წინ მაგიდაა განულილი სუფრით. სამი ახალგაზრდა ქალი, ძვირფასი ჭურჭლებით ხელში მიემართებიან ანასაკენ. ფრაგმენტებს შორის სიყარვილე მერმინდელი შელესილობით არის შევსებული. ზევით ნიშაში ჰოსჩანს ნიშბო და გაცრეცილი სახე იოაკიმესი. კონქის ნაპირზე, ზევით წრეში ჩაწერილია ხელუბაპრობილი ღვთისმშობელი, მცირეწლოვანი ქრისტეთი. ბემის თაღის ცენტრში ქრისტე პანტოკრატორის ფრაგმენტია გახსნილი.

ბემის სამხრეთი ვერტიკალის მესამე რეგისტრში გამოვლინდა ორი მხედრის კომპოზიცია. ალბათ დავითი და კონსტანტინე არიან გამოსახულები. კედლის მხატვრობის ზვეითა ნაწილი უფრო ნათელ ტონებში და სადა წერის მანერით არის შესრულებული, ვიდრე ქვევით. მაგალითად: ამალღების და წმინდა სულის

მოფენის კომპოზიციებში, სახეების ჩრდილები, შესრულებული მოშავო საყინვე-
რით, სჭარბობს განათებულ ადგილებს. ამის გამო სახეები მეტად გამოიყურე-
ბიან. ეს გვაფიქრებინებს, რომ მომდევნო ხანანი მოხდა მათი განახლება.

წერის მანერა ოდნავ ტლასქია. მხატვარა ხმარობს შეზღუდულ პალიტრას: მიწა დაწერალია ბაცი ოქრით. მხოლოდ ნიადაგის დიდ საბრტყეებს ამუქებს აგურის ფერის წითლით და ზოგან შავის ცალკეული მოსმებით. სამოსელს სწერს კობალტის ტონის ლურჯით, წაბლისფერით, ოქროს ტონის მუქი ოქრით და წით-
ლით. ყველაფერი ეს შეზავებულია თეთრით. წითლით დაწერილი სამოსელი, რომელსაც ნაცრისფერი გადაჰკრავს, სადაც მოცილებულია ფერის კანის ზედა-
პირი, გამოსკვივას დაჰკლავა. ძლიერი ტონის სინგურისმავგარი საღებავი. ეს ფერი ყველა რეგისტრებში გვხვდება.

ალავერდი, ორი მხედრის (დავით და კონსტანტინ) კომპოზიცია, მარცხენა მხედარი, დეტალი

მხატვარს ცა უწერია ლილის ტონის ლურჯით. ასეთი ლურჯი ალაგ-ალაგ მცირე ფართობებზე კიდევ გვხვდება. ცის უმეტეს ფართობზე ლურჯისათვის გაშხადებული შავი სარჩულა სჭარბობს.

ნიმბოები ოქროს ტონის ოქრით არის დაწერილი. ვარდა შეფეთა ნიმბოებისა, რომლებიც კარგი ხარისხის თხევადი ოქრითაა შესრულებული.

კედლის მოხატულობის შესრულების ტექნიკა ფრესკულია.

სახეები, ნათელ ადგილებში, შესრულებულია თეთრით შეზავებული და გაბაყებული ოქრით, როგორც სახეები, ისე სამოსელი და დე-

ტალები აქცენტირებულია სუფთა თეთრით.

სარკმელებს შუა სიბრტყეებზე, ორივე წყვილ წინასწარმეტყველებს შუა, გამოვლინებულია ძველი შელესილობა მკრთალი ფერის კანით. ორივე ფრაგმენტზე წვივამდე ფეხის ტერუებია შერჩენილი. მარჯვენა ფრაგმენტზე წითლით დაწერილი ნახევარწერა და წითელი ფერის კანი ისეა გაპრიალებული. თითქოს ეს უნდა იყოს ოქროს სარჩული. მარჯვნივ და მარცხნივ მაღლა, ღამაში ასომთავრულით, შავი საღებავით შესრულებული ორი სიტყვაა დაწერილი. მარჯვენა სიტყვა დაზიანების გამო არ იკითხება, მარცხნივ კი „ანგელოზი“ იკითხება. მარცხენა ფრაგმენტის ქვევითა ნაწილშიც ყოფილა გრძელი წარწერა, მაგრამ შე-

დღესდღეობა ისეა მოთლილი, რომ ზოგი ასოს მხოლოდ ზევეთა ნაწილები და კარგმა მოჩანს, ამ წარწერის ამოკითხვა სიძნელეს წარმოადგენს. სარკმლის სიბრტყეებზეც გაიხსნა ძველი, კარგი გემოვნებით და უკარგო რებში შესრულებული ორნამენტის მორდილი ფრაგმენტები. ვეფქრობთ.

ალავერდი. წმინდა მკვდრები

ფრაგმენტები ნაწილია იმ მხატვრობისა, რომლითაც შემკული იყო ალავერდის ტაძარი აშენების დამთავრების შემდეგ XI საუკუნის პირველ ნახევარში.

რაც შეეხება სამხრეთი სამხროს კედლის მხატვრობის თარიღს, ამის დასადგენად უნდა მივმართოთ სხვა წყაროს.

„ქართლის ცხოვრების“ ბერი ეგნატაშვილის ნუსხაში ასეთი ცნობა არსებობს: „ამასვე წელიწადსა აღესრულა კახთა მეფე ვახტანგ და დაჯდა მის წილ კახეთს ძმა მისი ალექსანდრე. ესე ალექსანდრე იყო კაცი კეთილი და ღმრთისმოყვარე, დიდად შემწე ეკლესიათა, შემამკობელი ხატთა და ჯუართა, ამან ალექსანდრე და

დედამან მათთან ბაგრატიონმან დედოფალმან ნესტან-დარეჯან დაქვეყნდა და დაძველებული აღუშენა ალავერდსა სამხრენი და გუმბათნი და დაახატვინა და შეამკო: ჯუარითა და ხატითა, წიგნითა და ეკლესიის შესამკობელითჲ, და შემდგომად ამისა ყოველსივე საუბისკოპოზო ეკლესიანი კახეთისანი შეამკენს და შესწირნა ყოველნივე საეკლესიო სამკაულნი. (ქართლის ცხოვრება. ყაუხჩიშვილის რედ. 1959. წ. ტ. II. გვ. 467).

ქართლის ცხოვრების ანასეული ნუსხის გადამწერს შემდეგი ანდერძი დაუტოვებია: „ადიდენ ღმერთმან... დედოფალთ დედოფალი ნესტან-დარეჯანი, და ძე მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა ესენი იყვნეს... მაშენებელნი უკლესითანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუენულ იყო წარმართთაგან... აღაშენნეს ცაი და გუმბათი და სამხრონი“.

კახეთის მეფე ალექსანდრე I (1476—1511) დროს კახეთის ეკონომიური სიძლიერე და შედარებითი სიმშვიდე ხელს უწყობდა მეფეს მშენებლობით და აღდგენით მოღვაწეობას.

ალექსანდრემ ალავერდი საფუძვლიანად აღადგინა და მოახატვინა XV საუკუნეში, თავისი მეფობის პირველ ნახევარში, 1480—1495 წლებს შორის.

ამ კედლის მხატვრობას გახსნილ, თითქოს ლიბრი ჩამოიცილა ჩვენმა დიდებულმა ძეგლმა. ქართულმა ხელოვნებისმცოდნეობამ კი შეივსო ცარიელი ადგილი. XV საუკუნის ზუსტად დათარიღებული მონუმენტური მხატვრობის ნიმუში დღევანდლამდე ჩვენში ცნობილი არ იყო. ამ დარგის ხელოვნებისმცოდნეთ ახლა შესაძლებლობა აქვთ, 140 წლის წინათ გადათეთრებული, დღეს გამოშხიურებული, ალავერდის მხატვრობითაც დატკბენ, შესწავლის საგნად გარხადონ და ქართული ხელოვნების ისტორიაში თავისი ადგილი მიუჩინონ.

ალავერდის ტაძრის გადათეთრებული კედლების გახსნილი სამუშაოება გრძელდება.

„დაუვიწყარი მოგონებანი დაგვრჩა საქართველოში ჩვენი ყოფნის შესახებ. ამ მოგონებათა შორის ყველაზე ძვირფასია შეხვედრა, რომელიც მოგვიწყო ხელნაწერთა ინსტიტუტმა 27 სექტემბერს. კიდევ ერთხელ გიხდით გულითად მადლობას“.

პროფ. ჟ. გარიტის წერილიდან.

ფოტო ს. ონანოვისა

უცხოელი ქართველოლოგები საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტის ახალ შენობაში. ბორდოს უნივერსიტეტის პროფ. რ. ლაფონი (საფრანგეთი), ქალბატონი გარიტი და ლუვენის უნივერსიტეტის პროფ. ჟ. გარიტი (ბელგია) ლონდონის უნივერსიტეტის პროფ. დ. ლანგი (ინგლისი), პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფ. დ. ჯათარიძე (აშშ), ინგლისელი ორიენტალისტი უ. ალენა—ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელთა შორის.

XX საუკუნის სახელოვანი კომპოზიტორი იგორ სტრავინსკი
ძართული ხალხური მუსიკის შესახებ

... „ორნი ერის... ჩემი ახლოწარსულის ყველაზე უფრო ცხოველ მუსიკალურ მთაბეჭდილებას უნდა ვუძაღლოდე განსვენებულ ნოე გრინბერგსა და პოლიფონიურ ვოკალურ ჩანაწერებს, რომელიც მან მოიპოვა მთის სოფლებში, არც თუ შორს თბილისიდან. კონდუქტუსისა, X საუკუნის ორგანუმისა და გვიანი რენესანსის სტილისაგან ნომდინარე. ცოცხალი შემსრულებლობითი ტრადიციის გრინბერგისეული აღმოჩენა მიმაჩნია დიდ შენამატად შემსრულებელთა ოსტატობის მეცნიერებაში, უფრო ფასოვან შენამატად, ვიდრე უბრალოდ ახალი მუსიკის პოვნა.

ეს იოფლი, საქართველოში „კრიმინალად“ წოდებული და უკვე XIV საუკუნის მუსიკაში ცნობილია, იყო უმჯობესი რაც ოდესმე მომისმენია“.

ამონაწერი ი. სტრავინსკის საუბრიდან

ქურნ. „ამერიკა“ იანვარი 1967 (№ 123).

შენიშვნა: ყოველი ქართველი სიამაყის გრძობით წაიკითხავს თანამედროვე უდიდესი კომპოზიტორის ი. სტრავინსკის მიერ გამოთქმულ აზრს ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, რომელიც მას ცნობილმა ამერიკელმა ღირსეულმა ნოე გრინბერგმა მოასმენინა. მაგრამ ზოგი რამ მოითხოვს დაზუსტებას, განსაკუთრებით, რომ ეს შესანიშნავი „პოლიფონიური ვოკალი“ გრინბერგმა მოიპოვა მთის სოფლებში, არც თუ შორს თბილისიდან“, და რომ ეს არის ცოცხალი შემსრულებლობითი ტრადიციის გრინბერგისეული აღმოჩენა“...

საჭიროა განვმარტოთ, რომ ეს სიმღერები გრინბერგს არც ჩაუწერია და არც აღმოუჩენია. ხალხური პოლიფონიური მუსიკის ეს ჰემოპარტიკლ უნიკალური ნიმუშები დიდი ხანია ჩაწერილი, გამოქვეყნებული და ფართოდ ცნობილია საქართველოში. მას იცნობენ აგრეთვე მრავალ სხვა ქვეყანაში.

თეით პატივცემულმა გრინბერგმა ქართული სიმღერები მოისმინა არა მთაში, არამედ თბილისში, ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის მუსიკალური ფოლკლორის კაბინეტში და მოსმენილით აღტაცებულმა ასე განაცხადა: „იმდენად რთული გერული სიმღერების პოლიფონია, რომ მათა მოსმენით თეით უდიდესი პოლიფონისტი ი. ს. ბახი კი აღფრთოვანდებოდა“-ო. ნ. გრინბერგს ქართული ხალხური სიმღერები მოასმენინეს მის მიერ ქართული ჰეგლებს დათვლიერების დროსაც. მოხიბულ უცხო სტუმარს მუსიკალური ფოლკლორის კაბინეტის თანამშრომლებმა მაგნიტოფონის ფირზე გადაუწერეს სამახსოვროდ ქართული სასიმღერო შემოქმედების რამოდენიმე ნიმუში. ეს სიმღერებია, რომლებსაც ფრიალ მაღალი შეფასება მიჰქა დიდმა კომპოზიტორმა იგორ სტრავინსკიმ.

ბრ. ჩხიკვაძე
პროფესორი

საპარტოვალოს სსრ მცენებრებათა პალატიის დ. კაპაღინის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის 1966 წელს შიშვენიერად შემდგომი ხ ე ლ ნ ა წ ა რ ა ბ ი:

1. განსვენებულ ავად. ვ. თ ო ფ ე რ ი ა ს ოჯახმა —
 1. პალიმესტი საგალობლების ტექსტით (დაახლ. IX—X სს)
 2. ეტრატის ლექციონარი (X—XI სს).
 3. ეტრატის ცალკე ფურცლები სხვადასხვა თხზულებათა ნაწევრებით.
2. პროფ. ს. წ ი ქ ი ა მ —
ორი თერქული ხელნაწერი წიგნი.
3. დრამატურგმა გ. მ დ ი ე ა ნ შ ი ა —
ალექსანდრე იმერთა მეფის წყალობის წიგნი (XVIII ს).
4. ფილოლოგიურ შეცნობებთან დოქტორმა — ივ. ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ შ ი ა —
 1. „ბლავარანის“ მოკლე რედაქციის ნუსხა
 2. ვაგა-ფშაველას ავტოგრაფი
5. ონის რაიონის სოფ. სამთისის მცხოვრებმა ვ. შ ი ნ დ ა გ ო რ ი ძ ე მ —
XVIII საუკუნის ხელნაწერი (მადრიდელ-ნუსხური) — საეკლესიო მამების სწავლათა კრებულში.
6. ონელმა მოქალაქემ ი. ხ ა ხ ი ა შ ვ ი ლ შ ი ა —
ვ. წ. ლილწის ებრაული ბიბლიის (X ს.) ეტრატის რედაქციი.
7. რუსთაველის დღეებში ჩვენმა სტუმარმა, პოლანდიელმა მცენიერმა პროფ. ა. კ ე ვ ი პ ე რ ს შ ი ა ჩამოგვიტანა პოლანდიაში დაცული XVII ს-ის ქართული ნუსხური ხელნაწერი „ქანის“ შიგრიფილი.
8. საქართველოს სსრ შეცნობებთან ავადმედიის ი. ვ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკამ გადმოგვცა
 1. სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიონის მოკლე რედაქციის ნუსხა.
 2. დავით ბაგრატიონის (ვიორჯის ძის) მიერ თარგმნილი სამეურნალო რეცეპტების შემცველი ნაშრომის ხელნაწერი.
3. XVIII—XIX საუკუნეების შთელი რიგი ქართულ-რუსული საბუთები და სხვა ხელნაწერები.
ამასთანავე ხელნაწერთა ინსტიტუტმა 1966 წელს შეიძინა აგრეთვე შემდეგი მნიშვნელოვანი ხელნაწერები:
 1. ბაგრატ VI-ის (XV ს.) სიგელი (ეტრატის გრავირილი)
 2. ნუსხური ხელით ნაწერი ეტრატის „ფსალმონი“ (XVIII ს.)
 3. „ამირან-დარეჯანიანის“ XIX ს-ის დამდეგის ნუსხა
 4. ვახტანგისული რედაქციის ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“ (XIX ს. 30 იანი წლები)
 5. ერთი უცნობი საგმირო ხასიათის თხზულების თარგმანი (XIX-ს. დამდ.)
 6. XVIII—XIX საუკუნეების რამდენიმე მნიშვნელოვანი იმერული საბუთი და სხვა.

„ქ ე ლ ნ ი ს მ ი მ ო ბ ა რ ი“

1—11 ნომერში დაბეჭდილი წერილების საიხებელი

- ახ. შიძე ირაკლი — როგორც არსდროს — № 4
- აბრამიშვილი გურამი, ვახიშვილი კონსტანტინე — უფლისციხის „მოევალი“ კომპლექსი — № 3
- აბრამიშვილი შალვა — ალავერდის ახლად გახსნილი კედლის მხატვრობა — № 10-№ 11
- ალადაშვილი ნათელა, ვოლსკაია ანელი — ზუბო სვანეთის კედლის მხატვრობის ძეგლები — № 9
- ალიბეგაშვილი გაიანე, ვოლსკაია ანელი — დავით გარეჯის მოხატულობა № 3
- ალიბეგაშვილი გაიანე — თამარ მეფის ოთხი პორტრეტი — № 8. ბოპორძის წმინდა გიორგის ეკლესიის მოხატულობა — № 9.
- ამირანაშვილი შალვა — დავით გარეჯის უდაბნოს ფრესკები № 1; ვარძიის მთავარი ტაძრის კედლის მოხატულობა № 3; გელათის მოზაიკა — № 4;

- ასათიანი ვრიგოლ — მიწისძვრით დაზიანებული გუმბათის გამაგრება (მარტვილის ტაძარი) — № 5
 აფაქიძე ანდრია — ქართული ელტერის ძეგლები — სახელოვან მემკვიდრეობას — № 1;
 ახლედანი ბიძინა — ჭურღლიანების კოშკი — № 7
 ბარნაველი სარა — დავით ბატონიშვილის საბეჭდავი — № 9
 ბერიძე ვახტანგ — ემერდოს ტაძარს 1000 წელი შეესრულდა — № 2, გიორგი ჩუბინაშვილი
 და ქართული ელტერის ძეგლთა დაცვა-პრობლემების საკმე — № 5;
 ბედუაძე სარა — ქეიფთრობის ხალხური მუზეუმი — № 7.
 ბერძენიშვილი ნიკო — ღირსსახლვარი თარიღი — № 1
 ბუაჩიძე თენგიზ — ჩვენი მოამბე — № 1
 ბუცხრიძე ალექსანდრე — ულან ელტერის ძეგლებს — № 4
 ვაბაშვილი ცილა — ზედა ვარძიის „კიდურევაილოვანი“ წარწერა — № 10
 ვამრეველი ვახტანგ — დვალეთის კარნი ცენტრალურ კავასიონზე — № 5
 ვაბაშვილი ცილა — ზედა ვარძიის „კიდურევაილოვანი“ წარწერა — № 10-№ 11
 ვაფინადაშვილი გივი — ისტორიული წყაზბეთის გამოქვაბულები — № 3, დავებრომელი მამა-
 ლბელი — № 4, ვანის ქვაბის განძი — № 6, თოგვეი — № 8.
 ვეჯტაძე რუხა — ძეგლთა თავდადებული მუგობარი — № 7
 ვერდუთიელი რუსუდანი — როსტომ შუფის სასახლის აბანი — № 2, ანისბატის რესტავრაცია — № 7.
 ვერიცაშვილი დავით — ქსნის ერისთავების სასახლე — № 4
 ვიორგაძე ზევიან — XVII ს. იტალიელი მისიონერის, დონ კრისტოფორო კასტელის გამოქვეყ-
 ნებული ნახატებიანი ალბომი საქართველოს შესახებ — № 3.
 ვოხჩიშვილი ვერმანე — ძველი სამთამადრო წარმოების ძეგლები — № 6
 ვოგოლაძე გიორგი — ვეფხვიშობისა ქელტერის ძეგლთა დაცვის პირველადი ორგანიზაციების
 მუშაობა — № 3
 ვომელაური ინა — ზერითმომღერელი ძეგლი სოფელ ხოვლეში — № 3, XII ს. ხერომომღე-
 რელი ძეგლი სოფელ ჩიხში — № 8.
 ვოთა ლევან — ძეგლთა სამყაროში — № 1, ვეფხის წიგნი და სეპტიცხოელის სამყარო № 8,
 გრემქალაქის ახალი სივრცეზე № 10-№ 11
 დვალი მალაქია — მასალები ქართული ელტერის ძეგლების შესახებ მოსკოვის და ლენინგრად-
 დის არქივებში — № 2
 დოლიძე ვახტანგ — დავით ვარუცის გამოქვაბულთა კომპლექსი — № 3, შატლი — № 5
 დუნდუა გიორგი — საქართველოსა და პონტოს სამთავროს ურთიერთობა (ნუმისმატიკური მასა-
 ლების მიხედვით) № 10-№ 11
 ელიავა გივი — საყურადღებო ძეგლი — № 6
 ზაქარაია ჰარმენ — გათხრები ნაქალაქარ გრემში — № 2
 ზაქარაიაშვილი ირაკლი — ჩეხოსლოვაკიის ელტერის ძეგლებთან — № 2
 თავაძე გივი — შერი ურადღება გერბის მატერიალური ელტერის ძეგლებს — № 10, № 11
 თაქთაქიშვილი ოთარ — გაფუფრთხილდეთ ეროვნულ საუნჯეს № 10-11
 თუშიშვილი ნიკოლოზ — ელტერის ძეგლთა პროპაგანდის ახალი ერა თეთრწყაროში № 6
 კლანდაძე ანა — ოშის ტაძარზე... (ლექსი) — № 10-№ 11
 კანანაძე დავით — რუსთაველის ეპოქის ერთი გაურკვეველი მონეტის დათარიღებისათვის — № 8
 კეცხოველი ნიკო — ახალი სიხარული და ძველი დარდი — № 2, წმინდა საუნჯე — № 5,
 თვალისწინივით მოკუთროთ წარსულის დიდ მემკვიდრეობას (საანგ. მოხს.) — № 5
 კეცხოველი მწიგნობარი — მხატვრული ქსოვილები სეანთიდან — № 5
 კიკვაძე იაზო — ურბნისის ადრეული ხანის ძეგლები — № 6
 კორძაია იულიან — ჩვენი საზოგადოების ვასელი წლების საქმიანობის მოკლე მიმოხილვა — № 1.
 ლდვაჯა გიორგი — ჩვენი ზელნაწერთა ახალი საცავი — № 10-№ 11
 ლომთათიძე გიორგი — არქეოლოგიური ძეგლები და ჩვენი გონიერი მშენებლები № 2, თაყა-
 იშვილი ექვთიმე — № 4, რუსთაველის საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები — № 8.
 მისიფრადი დილა — „ვეფხისტყაოსნის მესტერი რეალიზები“ — № 8
 მისიფრადი ზაქარა — ქართული ხალხური მხატვრული ტრადიციების დაცვისათვის № 5.
 XIII — IX სს. ქართული არქიტექტურული კერამიკა — № 9
 შაჩაბელი ვიტი — იტალიური მუდალიონები ჩაქაშიდან — № 9

მეფისაშვილი რუსუდან — გელათის ანსამბლი № 4, მშენებლობის ამსახველი რელიეფური ქოროლოს ძეგლები — № 5

მიქაეა ალექსანდრე — სქერის ხეობის სიძველენი — № 6

მიქელაძე ირინე, ჭობენძაძე ბესარიონ — მოსწავლეები სიძველეთა სადარავნო სკოლაში

ნიკოლაიშვილი მიხეილ — „მწვენი ყვავილის“ ისტორიული ძეგლები — № 6

ნუსუბიძე იონა — როცა საქმეს გულისხმობდად ეკიდებოდა — № 3

ონიანი შერამაძე — მიუხედავად ვანის ქვაბთა მონასტრის წარწერებს — № 3

ვანის ქვაბის ორი პოეტური წარწერა — № 10-№ 11

პაპიძე შ.ლვა — აქტიურობენ ძეგლთა დაკვის საქმეში — № 3, ძეგლების დათვალიერება კირვის რაიონში — № 8.

პრივალოვა ეკატერინა — შუა საუკუნეების ქართული პორტრეტის ისტორიიდან — № 8

რჩეულიშვილი დევან — „თელავის ბურჯი“ — № 6

სანიკაძე თამარ — გერგეტის სამების გამაგრება-რეკონსტრუქციის საკითხები — № 6

საყვარელიძე თემურ — ტბეთის ოთხთავის მოქვილობა — № 9

სინაურაძე მანანა — ხორნაბუჯის ციხე — № 9

სინდულაშვილი იროდიონ — ზოგი რამ ქართული ტიხრული მინანქრების თაობაზე — № 9

სოსელია ანდრო — გადავარჩინოთ ასყანის ციხე — № 10

სუმბაძე ლინჯინოზ — ქართული ხეროთმომღერელი ფოლკლორი № 2, ქართული ხალხური ხეროთმომღერებისა და ყოფის პარკ-მეხუტვის გენერალური გეგმის შესახებ — № 7

სურგულაძე ირაკლი — შოთ-თემუთის ციხე-ნაგებობათა ორნამენტები — № 7

სტურუა ზაირა — უჩინარი ამგდარნი № 6, ძეგლების ტრფიალით — № 9

ტაბიძე ვალაქტიონ — ქვაბთა ქება ნიკორწმინდას (ლექსი) — № 4

ტაყშელაშვილი იოთარ — თბილისის ისტორიულ-არქეოლოგიური ადგილები — № 4

ქაღვიშვილი ნიკოლოზ — გელათის დაკეთი სამშენაობის საკითხისათვის — № 2

ქობალაძე შალვა — საქმეს გულისხმობდად ეკიდებოდა — № 4

კურდიანი ილია — ხარაბი — № 9

ყენია რუსუდან — ხახუნის ხატი — № 8

ჩაჩავა ნიკოლოზ — ძეგლებზე მკვლანელებს — (ლექსი) — № 10-№ 11

ჩაჩაშვილი გერცელ — ზესერული საფეხნი — № 7

ჩუბინაშვილი გიორგი — სვეტიცხოვლის გალავანში XI ს. კარიბჭის ვახსნა — № 1.

უვანეთში შემონახულ სიძველეთა დაკვის საკითხისათვის — № 5

ჩუბინაშვილი ტარიელ — ამირანის გორა — № 6

ჩიტაია გიორგი — ხალხური ხეროთმომღერებისა და ყოფის მეხუტეში № 1, ქართული ხალხური ხეროთმომღერებისა და ყოფის მეხუტეში ლია ცის ქვეშ — № 7;

ჩიქავაძე იოთარ — ქართული კულტურის ხელთუქმნელი ძეგლი — № 10-№ 11

ცინცაძე იახე — სამხედრო თავდაცვითი ნაგებობათა ძეგლების მოვლის საკითხისათვის. — № 4;

ცინცაძე ვახტანგ — ბაგრატის ტაძრის დიდებულ ნანგრევებთან — № 1, კახის სვეტის (V-VI სს.), ხეროთმომღერული ძეგლი — № 3;

ცინცაძე დურმიშან — ნასაყარალის ბრძოლების უცდავი ძეგლი — № 4

ცინცაძე შალვა — ექსპედიცია მესოში — № 7

ციციშვილი ირაკლი — უჯარმა № 6; რუსთაველის ეპოქის ძეგლები ქვემო ქართლში — № 8;

ჯავახიშვილი ანდრო — ჩვენი საზოგადოების ამოცანები, მისი წესდება და წევრების მოვალეობა — № 1;

ჯავახიშვილი ივანე — ქართველ ხელოვნებათა საზოგადოების გამგეობას — № 7

ჯაფარიშვილი კოტე — მოწაქვეშა ძეგლთა სამყარო — № 3

ჯაფარიძე ვახტანგ — შოთა რუსთაველის ეპოქის ნაქალაქარი ღმანისი და მისი არქეოლოგიური შესწავლა — № 8

ხახუტაიშვილი დავით — უფლისციხე — № 3

ხიმშიაშვილი ლევან — ჩვენი სარესტავრაციო სახელოსნოს საქმიანობა და ამოცანები — № 1; სანკინრო საქმე და არქიტექტურის ძეგლთა გამაგრება № 5; პირველი მერცხალი — № 8.

ხუსესავაძე ლეილა — ბიზანტიური სპილოს ძვლის ფირფიტა ქორილოდან № 9

А Н Н О Т А Ц И И:

И. В. АБУЛАДЗЕ

Директор Института рукописей,
член-корреспондент АН ГССР

Сокровищница грузинского народа

Институт рукописей им. К. С. Келелидзе АН ГССР, основан в 1958 году, на базе рукописного отделения Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа, в котором, в свою очередь, в 1929 году были объединены ранее существовавшие книгохранилища разных местных культурно-просветительных обществ.

Главной задачей Института является как дальнейшее собирание рукописей и организация дела защиты и ухода за ними, так и составление научных описаний рукописных коллекций Института, равно как публикация важнейших памятников древнегрузинской литературы, разыскания по грузинской палеографии и истории культурных очагов (скрипторий).

Для осуществления намеченной цели организованы соответствующие отделы, лаборатории и кабинеты. Их работа особенно благодарно протекает в недавно выстроенном специальном здании Института, состоящем, в основном, из двух корпусов: один для хранилища, другой — для Института.

В нашей сокровищнице хранится до 10.000 грузинских рукописей, до 25.000 исторических грамот и др. архивных материалов (рукописи классиков и т. д.).

Только палимпсестов (дважды использованные пергаменты) до 5.000 листов (V—VIII вв.).

Насчитывается до 150 списков «Витязя в тигровой шкуре» — 12 списков «Летописей Грузии» и много других уникальных рукописей.

Кроме того, хранятся более 3.500 рукописей русских, греческих, армянских, арабских, иранских, турецких, еврейских и др.

За годы своего существования у Института имеются некоторые достижения, из коих надлежало быть отмеченными:

1. Издание 5 очередных томов описаний грузинских рукописей Института (ныне уже изданы 14 томов).
2. Составление описания некоторых иноязычных рукописных фондов Института.
3. Составление каталогов архивных фондов Института (некоторые из них опубликованы).
4. Издание I тома «Материалов по исторической географии и топонимике Грузии».
5. Подготовка к печати одной части «Материалов по грузинской ономастике».
6. Издание более десяти важнейших

памятников древнегрузинской письменности.

7. Издание 3 книг, в основном по «Истории материальной культу-

ры Грузии», из неопубликованных трудов акад. И. А. Джавахишвили.

თავისებური
პირდაპირი

А. Г. ГАМКРЕЛИДЗЕ

Кандидат филологических наук

Древнейшие памятники грузинской письменности

В статье кратко характеризуются некоторые древнейшие и наиболее замечательные памятники древнегрузинской письменности. Отмечается, что грузинская письменность прошла весьма сложный и длинный путь развития. Говорится о трех видах грузинского алфавита: т. и. Мргловани или асомтаврული (круглое или письмо заглавными буквами), кутховани или нухури (угловатое, более мелкое, скоропись) и мхедрули (военное или светское письмо). Последнее развивается с XI века от нухури и преимущественно употребляется в светской литературе.

Из эпиграфических памятников в статье упоминается древнейшая, сохранившаяся датированная надпись Болнисского храма (492 г.), надписи Мцхетского крестового монастыря (VI—VII вв.), мозаичные

надписи (V и VI вв.) из Вифлеемского грузинского монастыря (близ Иерусалима), надпись (из Ахалцихского района) 616—619 гг. и др.

Из древнейших рукописных памятников автор в первую очередь упоминает палимпсесты V—VI вв. а также уникальный Ханметный («Ханмети» — значит с лишним «Х») лексиконный не позднее VII в. Касается древнейших грузинских точно датированных рукописей Сианайского многоглава 864 г. Адишского четвероглава 897 г., Джручского четвероглава — 936 г.

Автор отмечает большое научное значение уникальной книги песнопений — Микаела Модрекли — X в. с нотными знаками. Сей объемистый пергамент ценен и как памятник музыкальной культуры Грузии.

Г. И. ТЕЖАВА

Кандидат архитектуры

Новое хранилище рукописей Грузии

Для хранения, лечения, реставрации и научной обработки древнейших уникальных рукописей в Тбилиси построено специальное трехэтажное здание — хранилище. Оно

размещено на территории комплекса Академии наук ГССР, на плато Сабуртало, в глубине участка за главным корпусом.

В статье подробно рассматривается специфика технологии здания,

которая композиционно является своеобразным синтезом двух объектов — Института рукописей и хранения.

Это обусловило архитектуру всего здания:

Первая часть со светлыми помещениями для научных работников, обработки книг, лабораторий, директорат, др. подсобные отделения, второй — куб с глухими стенами — книгохранница с искусственным ос-

вещением и кондиционированным воздухом.

Были предусмотрены фото и др. лаборатории, реставрационные мастерские, лекционный зал и т. д. Здание отделано базальтом и экларским камнем.

Проект был выполнен в Институте «Грузгипрогострой», архитекторами — В. Цухишвили, Т. Тодрадзе, инженером В. Гегенава и автором статьи.

Ц. Р. ГАБАНВИЛИ

Кандидат архитектуры

Надпись Зеда-Вардзийской церкви

Статья посвящена ктиторской надписи Зеда Вардзийской церкви.

Церковь богородицы расположена в 3-х километрах северо-западнее монастыря Вардзия. Над орнаментальной рамой входа с обеих сторон рельефного креста высечена надпись слегка стилизованными буквами — «асомтаврули». Они напоминают заглавные буквы грузинских рукописей, рубежа X—XI вв. Кроме внешнего сходства, просматривается и другая характерная черта: в Зеда-Вардзийской надписи украше-

ны только те буквы алфавита, которые встречаются украшенными и в рукописях этого периода.

Примером ланидарной надписи выполненной под влиянием более поздних (второй половины XIII в.) рукописных букв, может служить надпись малой церкви в Мгвимеви.

Палеографически надпись принадлежит рубежу X—XI вв., не позднее первой четверти XI века. Стylistический анализ памятника подтверждает эту дату.

Ш. С. ОНИАНИ

Кандидат филологических наук

Две поэтические надписи Ванских пещер

Ванские пещеры находятся в 3-х км. от Вардзия (Асниндзский р-он). На верхнем этаже пещер уцелела купольная церковь, типа Джвари, сохранившаяся часть женского монастыря.

Стены церкви сплошь покрыты

надписями и рисунками второй половины XV в. Они принадлежат насильно заключенным в монастырь девушкам. Так стены монастыря стали немymi свидетелями ихнего горя и уникальной поэтической дeтoншeсью.

Сохранились несколько имен и фамилий: Анна Рчеулашвили, Гулкан, Тумани. ее сестра — Шабани султани и др.

Наряду с повествованиями встречаются и стихи. Приведены фрагменты «Витязя в тигровой шкуре», «Ростомани», выдержки из лирической поэзии XII—XV вв. и фольклора. Большинство романтического характера и они совершенно исключительны для женского монастыря.

Автор подробно касается двух надписей Гулканы.

Одна в прозе — автобиографична... «была преследуема и водворе-

на сюда... и краше меня не было на земле ни души... и пусть меня изобличат (если я лгу) видевице меня»... и в свидетели она приводит тут же, ею же нарисованных львов и фазанов.

Вторая надпись — двухстрочный стих — маджам (Омонимная рифма), которая своей формой и содержанием напоминает литературные памятники классической эпохи — «Витязь в тигровой шкуре», «Тамариани», «Абдулмесани». По мнению автора, этот стих также можно отнести к XII — XIII вв.

О. В. ТАКТАНИШВИЛИ

Композитор, министр культуры ГССР

Сбережем народные истоки нашей музыки

Грузинский народ, наряду с величайшими памятниками литературы и зодчества, — создал общепризнанное народное музыкальное творение — хоровую полифоническую песню, неповторимую своей стилистической и эмоциональной структурой.

Благодаря своей специфике, песня в исторических бедствиях лучше устояла и сохранила свой древний дух. Ее можно беречь как первостепенный памятник духовной культуры народа.

Автор призывает к изучению и популяризации грузинской песни, к изданию академических сборников, народных песен, отображающий нам богатейший музыкальный фольклор.

Плодотворное влияние этих на-

родных истоков испытали все поколения грузинских композиторов-профессионалов. Ориентация на неисчерпаемый интонационный строй народной музыки может сохранить самобытность музыкальной культуры.

При восстановлении, древние храмы — памятники зодчества, вовсе не отождествлялись непосредственно с религией, во все как-то уклоняются от концертного исполнения древних песнопений, возникших на фольклорном начале.

В конце статьи автор особое внимание уделяет вопросам издания популярных опер — «Кето и Котэ» В. Дзидзе, «Дареджан цибери» М. Балаучивадзе, сборника хоровых песен Н. Сулханишвили и т. д.

Нерукотворный памятник грузинской культуры

Без народной песни нельзя понять природу грузинского народа, распознать его жизненные силы, представить его прошлое и настоящее.

Песня — зеркало духовной жизни народа, его сокровище. Грузия страна древних памятников не только литературы и зодчества, но и народной песни.

Кто не наслаждался народной колыбельной «Нанина», звучной «Орвел» и «Урмули», песнями труда «Одона», «Надури» и др. Всех не перечислить. Их несколько тысяч! Ведь грузинский народ принадлежит к числу самых «невучих» народов мира.

Г. З. ЧХИКВАДЗЕ

Профессор

У истоков грузинской песни

Автор дает краткий обзор древнейших истоков грузинской музыки. Привлекает археологический материал — Мцхетскую флейту (XV—XIV до н. э.), бронзовую статую со шестиступенчатой флейтой (с. Казбеги, X—IX до н. э.) и т. д. Грузинский народ с незапамятных времен знаком с ударными (бобгани, дапи), с духовыми (саламури, ларчеми, бучки) и со смычковыми (чанги, кнари, чнанури) инструментами. Но свой музыкальный талант и мастерство проявил, главным образом, в хоровом вокале.

Автор перечисляет целый ряд

Мы имеем не только богатый язык: предков, свой алфавит, собственный стиль в архитектуре, но и уникальную своей оригинальностью, многогласную народную песню.

Автор считает, что исторически, роль песни в деле объединения, мозаичности и развития страны не менее значительна, чем оборонных сооружений.

Наша задача — наряду с другими памятниками культуры сохранять, собирать и опубликовывать народные песни, беречь этот нерукотворный памятник культуры.

Ведь народная песня — это голос народа!

классических песен глубоко вошедших в народный быт, распеваемых при всевозможных житейских обстоятельствах (соответственно).

В жанровом отношении наши песни чрезвычайно многообразны, многочисленны со множеством музыкальных диалектов, но имеют ярко выраженный общегрузинский колорит и характер.

Наши хоровые песни — полифоничны — двух, трех и четырехгласные. Они самобытны и отличаются от общих канонов полифонии и гармонии. В этом отношении они уникальны.

Такими же высокохудожествен-

ными достоинствами характеризуются и наши культовые песнопения. Грузинские гимнографы и композиторы средневековья создали целый ряд замечательных произведений, оригинальную потную систему и множество рукописей.

Автор также приводит сведения о собирателях и издателях грузинских

народных песен и песнопений во второй половине XIX столетия и в наше время.

Автор ратует за сохранение традиций и мастерства, за то, чтобы грузинскую народную полифонию донести до других народов мира, как донесли наши народные танцы и пляски.

Л. П. ГОГУА

Писатель

Новая жизнь городища Гречи

Автор дает литературный очерк — на месте (в Кварельском р-не), широко отмеченной даты — пятисотлетия со дня основания стольного града (Кахетинского царства) Гречи (1466 г.).

Народный праздник — «Греч-Калакоба» был проведен вблизи руин и уцелевших памятников культуры исторического городища, разрушенного Шах-Абассом.

Восстановлена старая традиция, придав ей современное звучание — массовость, народность, идею защиты памятников культуры, присовокупив открытие на месте музея (на

общественных началах).

Были организованы книжные ярмарки, народные хоры — «Берикаоба» и «Кееноба», театрализованные выступления литературных героев из произведений И. Чавчавадзе, встречи-выступления поэтов, писателей, артистов, массовые спортивные игры и грузинская борьба. Праздник собрал до 15.000 зрителей и участников, прошел очень организованно и имел большой успех среди населения и многочисленных друзей старины. Руины и памятники Гречи — как бы зажгли новой жизнью, обрели новую функцию.

Г. Ф. ДУНДУА

Кандидат исторических наук

Взаимоотношение Грузии и Понтийского царства

(По нумизматическим данным)

В статье рассматриваются политико-экономические взаимоотношения Грузии и Понтийского царства по нумизматическим материалам в эпоху Митридата VI Евпатора. Автором изучены найденные на терри-

тории Грузии тетрадрахмы и статеры Митридата Понтийского, а также синхронные медные монеты, чеканенные в городах Малой Азии (Амастрия, Амис, Синоп).

Автор считает, что диоскурийские

медные городские монеты должны были чеканиться между 86—66 г. г.

Г. С. ТАВАДЗЕ

Зав. отделом культуры Махарадзевского райисполкома

до н. э. когда Митридат Евпатор особенно прочно обосновался в Болхиде.

საქართველოს
ზნელოვნობა

Больше внимания памятникам материальной культуры

Г у р и и

Автор касается памятников культуры Гурии (в Западной Грузии). Подробно приводит материалы каменного и бронзового веков, а также культурных памятников архитектуры средних веков.

Дает описание древнего городища — Ванцнари (VI в). Памятники античного периода до нас дошли лишь в изделиях — золотых и серебряных чашах и высокохудожественной и строительной керамике.

Автором описаны значительные памятники феодальной эпохи — комплекс Шемокмеди (архитектура, стенная роспись, хранилища книг и древних икон), Джумати — кафед-

ральный собор княжества. Лихаурский собор (1352 г.) и замок, Еркетская церковь, пещерный пустырь в Чохатаурском районе, Нигонтская церковь, Асканская крепость и другие.

Много памятников не выявленных, не взятых на учет. Автор приводит факт застройки места в центре г. Махарадзе, где были обнаружены развалины древней бани. Призывает беречь, сообщать и сдавать в краеведческий музей все археологические находки, а также обращается к научным и др. организациям — больше внимания уделять гурийским памятникам.

А. Н. СОСЕЛНИЯ

Преподаватель истории

Оградим Асканскую крепость от разрушения

В статье дан обзор всех скудных сведений — известных о древней крепости Аскана (IV в. Гурия, р-он Махарадзе). Автором приведена и пространная вырезка из газеты «Иверия» за 1889 г. о состоянии крепости, сравнивая его с современным положением. Собраны и частично включены в статью легенды и предания о крепости.

Автор ставит вопрос об археологическом изучении памятника и о необходимости срочных мер для его

спасения, что связано с трудностями, главным образом, из-за неприсутности памятника.

В настоящее время в двух километрах от крепости находится значительный промышленный объект, где разрабатываются открытые карьеры — асканита, с мощной механизированной техникой.

Автор предлагает обратиться к руководству производства в порядке шефства над памятником, механизированной техникой пробить путь к

подходам памятника, чтобы, потом общими силами органы охраны па-

мятников культуры смогли бы спасти крепость от полного разрушения.

Ш. И. АБРАМИШВИЛИ

Художник-реставратор

Раскрытие фресковой стенописи Алаверди

Весной 1966 года были начаты работы в памятнике XI в. Алаверди по очистке и укреплению композиции св. Георгия в люнете западного входа.

Одновременно велись разведывательные работы на внутренних плоскостях храма, в результате которых — под известковой побелкой в 20-ых годов XIX — века, выявлена значительная часть стенописи.

Специальной научно-реставрационной мастерской, при содействии Общества охраны памятников культуры, были изысканы средства для ведения работ по раскрытию стенописи южного рукава.

Были выявлены композиции: Воз-

несение Христа, Восшествие св. дуба, Воскрешение Лазаря, а конча целиком уделена композиции Рождества богородицы.

В центральной части первого регистра сохранились фрагменты царских портретов, а рядом с царями — три фигуры св. воинов.

Стенопись фресковая и датируется 80—95 годами XV столетия, что подтверждается и литературными материалами. «Летопись Грузии» упоминает царя Кахетии — Александра — I (1476—1511 гг.)

Раскрытием стенописи Алаверди восполняется пробел в изучении грузинской стенописи XV века.

Знаменитый композитор XX века Игорь Стравинский о грузинской народной музыке

«Одним из двух наиболее ярких и недавних моих музыкальных впечатлений я обязан покойному Нозо Гринбергу и полифоническим вокальным занятиям, сделанным им в горных селениях неподалеку от Тбилиси. Открытие Гринбергом живых исполнительских традиций, идущих от кондуктуса и органума X века и стилия позднего Ренессанса, было, думаю, мне, крупным вкладом в науку об исполнительском мастерстве, вкладом более ценным, чем просто находка новой музыки. Подль этот, называемый в Грузии «Криманчу-

ли» и известный уже в музыке XIV столетия, был лучшим, какой некогда-либо приходилось слышать».

Выписка из беседы с И. Стравинским. Журнал «Америка», 1967 г. № 123.

В примечании к беседе — проф. Г. Чхикадзе уточняет, что — эти уникальные образцы народной полифонии вовсе не «открыты Гринбергом». Они давно записаны, изданы в Грузии и известны за ее пределами.

Сам И. Гринберг грузинские песни прослушал в Тбилиси, в кабинете музыкального фольклора при Гос. консерватории им. В. Сараджидзе.

ли, где в свою очередь и заявил:
«Полифония Гурийских песен на-
столько сложна, что это бы восхити-
ло самого великого полифониста
И. С. Баха».

Иностранному гостю сотрудники

кабинета преподнесли магнитофон-
ную запись нескольких грузинских
песен, заслуживших высокую
оценку знаменитого композитора —
Игоря Стравинского.

ნაიდან ისტორიულად და არქეოლოგიურად ჯერ კიდევ გურია სათანადოდ შესწავლილი არ არის, ამისათვის ყველა ჩვენთაგანის ვალია — თუ კი მშენებლობების დროს, შემთხვევით აღმოჩნდება რაიმე ისტორიული ნივთი ან ნაგებობა, იგი ცნობილი უნდა ვახდეს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმისათვის და აღმოჩენილი ისტორიული მასალები უნდა ჩაბარდეს მუზეუმს.

ურეკის, ვაშლნარის, შემოქმედის, ასკანის და სხვა ისტორიული ძეგლების მიდამოებში არ უნდა წარმოებდეს თვითნებურად მიწის სამუშაოები, რომელიც დაკავშირებულია მშენებლობასთან, ან წარმოებასთან.

მწრომელთა დეპუტატების ადგილობრივი საბჭოები ვალდებული არიან არ დაუშვან კულტურის ძეგლთა ნანგრევების გამოყენება სამშენებლო მასალად, მიწის მოხვნა, მოთხრა და სხვა მოქმედება, რომელიც იწვევს არქიტექტურულ ან არქეოლოგიურ ძეგლების დაზიანებას. მათვე ევალება თვალყური ადევნონ იმას, რომ არქეოლოგიური გათხრები წარმოებდეს მხოლოდ იმ პირთა მიერ, ვისაც აქვთ ამ სამუშაოთა წარმოების ნებართვა. — ღია ფურცელი —

კულტურის ძეგლთა დაცვის მდგომარეობა რესპუბლიკაში შესამჩნევად გაუმჯობესდა, რის შედეგად ქართული კულტურის ბევრი ძეგლი გადარჩა. მიუხედავად ამისა, მრავალი ძეგლი საჭიროებს კაპიტალურ შეკეთებას, გამაგრებას, მისასვლელი გზებისა და ტერიტორიის კეთილმოწყობას, რაც ჯერჯერობით ჩვენთანაც მოისუსტებს.

რესპუბლიკურ მეცნიერულ და ძეგლის დამცველ ორგანიზაციებს, რომლებიც მოწოდებულნი არიან ამ კეთილშობილ საქმისათვის, ვთხოვთ მეტი ყურადღება მიაქციონ გურიის მივიწყებულ ძეგლებს.

ძებლავი მკვლავნილვას

დაუნგრევიით ეს ძველი ციხე
 და ავტორ-ავტორ გაუტაცნიით...
 თითქოს და ხავსით კრილობას იხვევს,
 ბევრი უილბლო დროის მაცნეა —
 მოუტანია მაინც ზეუნამდე
 ზეუნთა წინაპართ გმირობის ნაშთი —
 ამ ნანგრევებში მონახვე რამდენს,
 უკაცურობის და მტრობის აირდილს,
 გაუძარცვნიით, დაურბევიით,
 ილა-მაჰმად-ხანთ, ჩინგისიანებს —
 და მაინც დგანან, მაინც ბევრი აქვთ,
 მზის ბრწყინვალეობა და სიდიადე.

... თქვენ — უგუნურებო — რითღა სჯობისართ.
გადამთიელთა ბრბოებს, ურდოებს,
თქვენც აქ მოსულხართ, თქვენც აქ ყოფილხართ,
შესაბილწავად, გასაქურდავად —
და თავმომწონელ მიგიჯღაბნიათ
ძველ ნანგრევებზე თქვენი გვარები —
არ დაგივიწყოს ხალხმა აროდეს,
ეს თავმომწონე ვიგინდარები.
აბა თუ ნახავთ სადმე მინაწერს,
ეს ციხე-ბურჯი აშენდა ვისით,
აბა ვინ იცის, თუ სად ვინა წევს,
თავდადებულნი დამცველნი მისი.
საუკუნეებს გადარჩენია,
აქ წინაპართა ნაამაგარი,
არც კი ამაყობთ, რომ ეს თქვენია,
ეს სიდიადე მძლე და მაღალი.
ჯღაბნით, აფუჭებთ, ბილწავთ და ანგრევთ.
რაც ვადაურჩა მტრების შერისხვას.
ნუ თუ თქვენ ამას აკეთებთ განგებ?
ნუ თუ გაარნახობთ ამას თქვენი ხმა?
არც მტერი არ ხართ, არც მუშანათი
რად უნგრევთ ძველებს თქვენს ზღაპრულ მხარეს!
ვინც ქვეყნის წარსულს არა სცემს პატივს,
ის დღევანდელსაც ვერ შეიყვარებს!

ბადავარჩინოთ ასკანის ციხე

მხარაძის რაიონის სოფ ასკანაში, მდინარე ბახვისწყალის მარჯვენა მხარეს, მრავალ ქაშთა სივრცის მიუხედავად, ამაყად დგას უძველესი ასკანის ციხე. 1889 წ. „ივერიის“ 35-ე ნომერში გამოქვეყნდა „წერილი გურიიდან“. ავტორი პ. თ. კ-ძე. პავლე თედორეს ძე კილურაძე წერდა: „მხოლოდ პატ. დ. ზ. ბაქრაძემ მოიარა გურია და ზოგი ძველი ნაშთი. ყოფილა ასკანაში. მაგრამ შესანიშნავი ასკანის ციხე კი არ უნახავს დიდი წვიმების გამო. ასკანის ციხე რომ ენახა პატ. ისტორიკოსს. დარწმუნებული ვართ ქართულს ისტორიას და არქეოლოგიას მრავალ ძვირფას ნივთებს შესძენდა, რომელიც დაცული იყო ამ დროს ამ ციხეში და ამ ციხის ეკლესიაში. იქვე იპოვებოდა ნივთები თამარის დროისა. სურათები ზოგიერთ მეფეთა. სურათი თამარისა. ყოველივე ეს დაცული იყო ბაქრაძის მოგზაურობის დროს, ახლა კი არცერთი ნივთი არ მოიპოვება, რადგან ვინც კი შედიოდა ამ ციხეში, ყველას მიჰქონდა თუ კი რამეს იპოვნიდა.

ასკანის ციხე, რომელსაც მრავალი შავი დღე უნახავს, შესანიშნავია გასაოცარი ხელოვნებით. აქარის მთიდან გადმოდის ერთი პატარა გორა, რომელიც თანდათან მალღდება. აქ არის აგებული ეს ციხე. მისვლა ამ ციხეზე ერთი გზით შეიძლება. ახვალ თუ არა ციხეზე, თვალწინ გადაგეშლება მშვენიერი სურათი გურიისა: მთები, მდინარეები, ტყეები... ციხის ძირში ბახვისწყალია. სასიამოვნო სანახავია იგი საღამოობით, როცა შავ ზღვაზე გემებს დაინახავთ.

მიუახლოვდებით თუ არა ამ ციხეს, შეგვხვდებით პირველი კედელი ციხის ვალაყისა, რომელიც სიმაღლით სამი საყენია, სისქით კი ერთი, მარცხნივ კუნძულში ერთი ქვის კარი აქვს. ამ კარით შეიძლება შესვლა ციხის პირველ ვალაყანში, სადაც მრავალი ქვევრი და ქვის აუზებია. აქ არის ერთი „წლის სათვალავი“ ქვევრი. „წლის სათვალავი“ იმიტომ ეწოდება რომ რამდენი დღეც არის წელიწადში, იმდენი საწყავე ღვინო ჩადის შიგ.

წებვალთ თუ არა ციხის ეზოში, დაინახავთ უზარმაზარ ქვებს. შესაეაღში დგას ერთი გარედან და შიგნიდან სუფთად გათლილი ოთხკუთხიანი ქვა. სიმაღლით ორი საყენი, სიგანით ერთი. ეს ქვა საგსეა წყლით. აქვე არის პატარა, ხელოვნურად აშენებული ეკლესია სუფთა თლილი ქვისა და წააგავს იმ ბაზილიკებს, როგორსაც ქრისტიანები პირველ საუკუნეებში აშენებდნენ. ძალზე საინტერესოა ამ ბაზილიკის შიგნით მორთულობა. თუმცა ეს ციხე ასე შესანიშნავია, მაგრამ დღეს სამწუხარო მდგომარეობაშია. რაც კარგი რამე იპოვებოდა, სადაც გაქრა. წაიღეს, ვისაც როგორ უნდოდა. ზოგიერთის ბარბაროსობა იმ ზომამდე მისულა, რომ განუზრახავთ დანგრევა აუზებისა, თვით ეკლესიისა და მისი მშვენიერი ქვების მოხმარება ბუხრებისა და სახლების ასაშენებლად“.

1960 წლის ნოემბერში დავათვალიერე ასკანის ციხე. ჩემმა თანასოფელმა, განსვენებულმა ს. სალუქვაძემ პირველი ცნობები მომამწოდა. ჩემს სოფელ

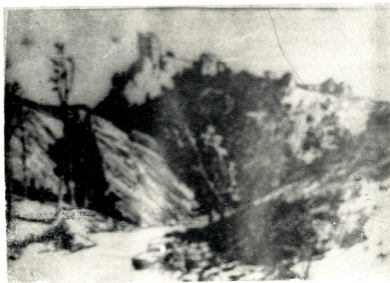
თამბაქლეში გაეიყვანა პედაგოგი ან. ანდლულაძე. რომელიც პირადი მონაწილეობით დაამუშავა. საინტერესო ცნობები მომაწოდეს ნ. წიტიანიშვილმა და ალ. სოსელიამ.

ციხის უბნის მკვიდრმა დავით სიამაშვილმა დაგვათვალისწინა ციხე და საინტერესო გადმოცემებიც გვიამბო. მრავალი ცნობები მოგვაწოდეს აკ. თალაკვაძემ და ლეონტიძისგან პედაგოგმა პატრიკ თალაკვაძემ.

პ. კიკელიძის ზემოთ მოყვანილ აღწერას მინდა დაუმატო ზოგი რამ, რაც იქ არ არის თქმული.

ციხის შესასვლელის მარცხნივ ყოფილა ღრმა ქა. (ახლა იგი ამოვსებულია ქვებითა და ღორღით). გადმოცემის თანახმად ამ ქით ჩასასვლელი გვირაბი ყოფილა ბახვის წყლამდე.

ციხის შიგნით წყლის ორი დიდი ქვა-ქვივრია, ღრმად ამოკვეთილი ცერად შემდგარ კლდეში. აქვე, 3 მეტრ სივანის ღამაზად თლილი მთლიანი კლდის სახადი. მოქვივრია. ციხის სასახლე უფრო მაღლა კლდეზეა აგებული. სასახლის გვერდზე ეკლესიის ნაშთებია შენობილი. ღამაზად თლილი ქვები ბუხრე-

ასკანის ციხე

ლ. მაღალია

შისა და სახლების მშენებლობაზე გამოუყენებიათ. პ. კიკელიძის 75 წლის წინათ გულისტკივილით გამოთქმული შიში საფუძვლიანი გამოდგა.

ციხის უბნის მცხოვრებმა დავით სიამაშვილმა გაგვიზიარა საყურადღებო ცნობა, ძველთა ძველი გადმოცემა.

... მურვან ყრუს გურიში, ასკანის ციხეზე ულაშქრია ციხის აღება რომ გას-

ჭირვებია. ბრძანება გაუცია უნაგირები და კეხები მოეხადათ ცხენებიდან. და ეწყით ერთიმეორეზე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო ციხის გაღებაც შესვლა. მაგრამ ქართულ მეციხოვნეთ გავარვარებული ისრება დაუშენიათ. უნაგირებსა და კეხებს ცეცხლი გასჩენია. მტრის ლაშქარი გაბრუნებულა. მაშინ შეცნობილნი დადევნიდნენ გაქცეულ დამპყრობლებს და ამ ბრძოლაში მურვან ყრუს თავისი „რკინის ქუდი“ (მუხარადი) დაუარგავეს. ბრძოლების დამთავრების შემდეგ მურვანის ქუდი უპოვნიათ და ციხის ეკლესიაში საგანებოდ შეუნახავთ.

შემდგომ, დროთა ვითარებაში, ვილაცას ეს ქუდი ეკლესიიდან გადაუგდია, გურიელებს 50 მან. უძლევათ ამ ქუდის ნახვისათვის, მაგრამ მაშინ იგი ველარ უპოვნიათ.

ღ სიამაშვილის მამას, ვარდენს, ციხის მისადგომებზე სიმინდის დასათესად ტყის კაფვა დაუწყია. ერთ-ერთი რცხილის ქრის დროს, ხის შუაგულიდან რკინის ქუდი გადმოვარდნილა. ვარდენს გახარებია მურვან ყრუს ქუდის ნახვა და იგი სახლში წაუღია.

მამის სახლში არ ყოფნის დროს, პატარა დავითს (ჩვენ მოხრობელს) ეს ქუდი სათამაშოდ ეამოუტანია მეზობლის ბავშვებში და თამაშობის დროს იგი დამტვრეულა.

მურვანის ლაშქრობის ამბავი ასკანის ციხეზე ავსებს ჩვენი ერის ისტორიას, დასავლეთ საქართველოსა და გურიის შესახებ.

მურვანმა, რომ გურიაში ილაშქრა ამას „ქართლის ცხოვრებაც“ ადასტურებს: „და აღიყარა მუნით და შემოვლო გზა გურიისა“, (ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 238).

ივანე როსტომაშვილის ენციკლოპედიურ ლექსიკონში (1889 წ.) აღნიშნულია, რომ ასკანის ციხე აშენებულია IV საუკუნეში. ამასვე იმეორებს 1896 წ. მოსკოვში გამოცემული მაგიდის ენციკლოპედიური ლექსიკონიც.

ქართველი ერის ისტორიის დიდი მკვლევარი ივანე ჯავახიშვილი სამართლიანად მიუთითებდა გურიის ისტორიული ძეგლების, ქალაქებისა და სოფლების სათანადო შესწავლულობაზე. (ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II, გვ. 50).

ასკანის ციხის არქეოლოგიური შესწავლა საშუალებას მოგვცემს დავაზუსტოთ ციხის აშენების თარიღი. შესაძლებელია აქ ანტიკური დროის ნაშენებიც განისაზღვროს, თავის დროზე ასკანის ციხით დაინტერესებულა აკადემიკოსი ნიკო მარიც.

1950 წ. დ. მეგრულაძეს, უნივერსიტეტის ასპირანტთა შრომაში (წიგნი I) გამოქვეყნებული აქვს ნარკვევი ასკანის ციხის შესახებ. იგი ერთადერთია.

დ. მეგრულაძის ნარკვევში აღნიშნულია, რომ მე-18 საუკუნეში ასკანის ციხეზე 1774 წ. სოლომონ პირველსა და თურქებს შორის დიდი ბრძოლები გამართულა.

ამჟამად ასკანის ციხის მახლობლად, სულ ორიოდ კილომეტრზე არის ფართოდ შექანიზირებული, დიდი ღია მღაროები ასკანიტისა. იქნებ ახალმა შეგნებამ და ტექნიკურმა აღჭურვილობამ, მფარველობისა და დაცვარების ხელი გაუწოდოს ძველი კულტურის თავდაცვით ძეგლს... და როგორც პირველი სასწრაფო ღონისძიება — გზა მიიყვანოს ასკანის ციხის ძირამდე, რომ შემდეგ საერაო ძალებით შევძლოთ ამ შესანიშნავი ძეგლის გადარჩენას საბოლოო დანგრევისაგან.

შალვა აბრამიშვილი

მხატვარ-რესტავრატორი

ალავერდის ახლად გახსნილი ქველთა მხატვრობა

ცნობილია, რომ ალავერდის ტაძარი XIX საუკუნეში შეთეთრებულია შიგნითაც და გარეთაც. შიგნითა სიბრტყეები რამდენჯერმე შეუთეთრებიათ კირით. ამას მოწმობს შეთეთრების 3—4 ფენა. სამხრეთი სამხროს მარცხენა სარკმლის მარჯვენა სიბრტყეზე შეგვხვდა მსხვილად ამოკაწრული თარიღი „1884“. ამ წელს მომხდარა უკანასკნელი შეთეთრება თუ მიუღი ტაძრის არა, ამ სამხროსი მაინც.

ალავერდი, აგრეთვე სვეტიცხოველი. სამთავრო და სხვა ტაძრები პირველად შეათეთრეს XIX ს. ოციან წლებში. რუსეთის იმპერატორის მიერ ახლად შეთეთრებულ საქართველოს დათვალიერებასთან დაკავშირებით.

ალავერდში გახსნილი სამუშაო პირველ დღეებშივე მოგვცა კახეთის სამი მეფის პორტრეტის ფრაგმენტი. მათი სახელების ნიშან-წყალი ჩვეულებრივ ადგილებზე არ აღმოჩნდა, მხოლოდ შემდეგში, მარცხენა მეფის ზევით. წითელ ხაზზე გამოჩნდა თეთრი საღებავით შესრულებული ასომთავრული წარწერა:

წარწერის პირველი სიტყვა დაზიანებულია და ვერ ამოვიკითხეთ. მისი მნიშვნელობაც, სავარაუდებელია, სახელს ნიშნავს, მაგალითად შახნავახს, მშენებელს თუ შენდობას ან სხვა რამეს — გაურკვეველია, მხოლოდ შემდეგი სამი სიტყვა იკითხება: მეფე ქართველთა კახთა.

ცნობილია, რომ ამ ტიტულს ატარებდნენ უკანასკნელი მეფეები: ერეკლე II, გიორგი XII და დავით XII. კახეთის სხვა მეფეები ან ტიტულს ოფიციალურად არ ატარებდნენ. ამის გამო მათი ვინაობა დასადგენია.

მეფეების პორტრეტები დაწერილია სამხრეთის სამხროს ქვედა რეგისტრის შუაში. მათ თავზე ნახევარ წრეში ქრისტიან დაწერილი, რომელიც წყალობის და კურთხევის ნიშნად, ხელებით ეხება გვირგვინებს. მესამე მეფის ფიგურა სხვა მასშტაბშია შესრულებული ისე, რომ მის უკან მდგომ მეფეს მხრებამდე სწვდება. უკანასკნელის ხელი კი უწნოდ არის მოხატული მესამე ფიგურის სახეზე. მესამე მეფე წვერებიანია და შუბი აქვს ხელში.

ორი — უკანა პლანზე დაწერილი — ერთი მხატვრის ხელს ეკუთვნიან და ტლანქ ნაწარმოებს წარმოადგენენ, მესამე შუბოსანი მეფე კი სხვა, უფრო აღრინდელი მხატვრის ხელს ეკუთვნის და ნახატით და ფერებითაც განსხვავდება მათგან.

ამავე რეგისტრის მარცხენა ნახევარზე, მეფეების გვერდით, დაწერილია მთელი ტანით, კარგად შენახული ფერის კანით. წმინდა მხედრები: გიორგი, თევდორე და დიმიტრი. გიორგის, რომელიც მეფეებთან პირველი დგას, ხელში შუბას გარდა თუთრა წერილი უქირავს, რომელსაც თითქოს მეფეს აწვდის. თევდორეს სახეს, ფერას კანის დაზიანების მიუხედავად, მკაფიო, ნებისყოფიანი გამომეტყველება აქვს.

მეფეების მარჯვნივ მშვილდით და ზურგზე გადაკიდებული ფარით, მხედრის ფიგურის უთავო ნაწილია დარჩენილი. ფერის კანის გადაცლის გამო კარგად იკითხება მხატვრის მუშაობის პროცესი და გამოცდილი ხელით შესრულებულია ბაკი წითელი ფერით, კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებს.

ალავერდი, მეფის პორტრეტი

ზემოთ, მეორე რეგისტრის მარცხენა მესამედზე დაწერილია ქრისტეს ამალღება. ეს კომპოზიცია კარგად არის შენახული და წარწერა „ამალღება“ იკითხება. გვერდით, რეგისტრის ცენტრში დაწერილია წმ. სულის მოყენა, რომელიც შედარებით უფრო დაზიანებულია. ამ კომპოზიციის გვერდით მარჯვნივ მკრთალად მოსჩანს მწოლიარე, გულხელდაკრეფილი ფიგურის ფრაგმენტურა. იმას ნიშნავს, რომ აქ იყო ღვთისმშობლის მიძინების კომპოზიცია.

მესამე რეგისტრის მარცხენა სიბრტყეზე, ამალღების თავზე, დაზიანებისა, ფერის კანის ჩამორეცხვისა და ვამოფიტის მიუხედავად, კარგად იკითხება ლაზარეს აღდგინების კომპოზიცია.

სარკმლებს შუა მოთავსებულია ოთხი წინასწარმეტყველის ფიგურა. სულ ზევით, კონქის მთელ სიბრტყეზე არქიტექტურულ ფონზე, გაშლილია ღვთისმშობლის დაბადების ვეებერთელა კომპოზიცია, რომელიც ძლიერ ფრაგმენტირებულია. კომპოზიციის შუაში, ტახტზე ზის ანა, რომლის სახეს მხოლოდ ნიკაპისა და ყბის წვრილი ზოლი შერჩა. მის წინ მაგიდაა გაშლილი სუფრით. სამი ახალგაზრდა ქალი, ძვირფასი ჭურჭლებით ხელში მიემართებიან ანასაკენ. ფრაგმენტებს შორის სიციარიელე მერმინდელი შელესილობით არის შევსებული. ზევით ნიშნში ჰოსჩანს ნიშბო და გაცრეცილი სახე იოაკიმესი. კონქის ნაპირზე, ზევით წრეში ჩაწერილია ხელედაპყრობილი ღვთისმშობელი, მცირეწლოვანი ქრისტეთი. ზემის თაღის ცენტრში ქრისტე პანტოკრატორის ფრაგმენტია გახსნილი.

ზემის სამხრეთი ვერტიკალის მესამე რეგისტრში გამოვლინდა ორი მხედრის კომპოზიცია. ალბათ დავითი და კონსტანტინე არიან გამოსახულები. კედლის მხატვრობის ზევითა ნაწილი უფრო ნათელ ტონებში და სადა წერის მანერით არის შესრულებული. ვიდრე ქვევით. მაგალითად: ამალღების და წმინდა სულის

შოფენის კომპოზიციებში, სახეების ჩრდილები, შესრულებული მოშავო ყაფხფერით, სპარბოზს განათებულ ადგილებს, ამის გამო სახეები მუქად გამოიყურებიან. ეს გვაფიქრებინებს, რომ მომდევნო ხანაში მოხდა მათი განახლება.

წერის მანერა ოდნავ ტლანქია. მხატვარი ხმარობს შეზღუდულ-პალიტრას; მიწა დაწერალია ბაცი ოქრით. მხოლოდ ნიადაგის დიდ საბრტყეებს ამუქებს აგურის ფერის წითლით და ზოგან შავის ცალკეული მოსმებით. სამოსელს სწერს კობალტის ტონის ლურჯით, წაბლისფერით, ოქროს ტონის მუქი ოქრით და წითლით. ყველაფერი ეს შეზავებულია თეთრით. წითლით დაწერილი სამოსელი, რომელსაც ნაცრისფერი გადაპკრავს, სადაც მოცილებულია ფერის კანის ზედაპირი, გამოსუივის ლაქლაქა, ძლიერი ტონის სინგურისმაგვარი საღებავი. ეს ფერი ყველა რეგისტრებში გეხვდება.

ალავერდი, ორი მხედრის (დავით და კონსტანტინ) კომპოზიცია, მარცხენა მხედარი, დეტალი

მხატვარს ცა უწერია ღილის ტონის ლურჯით, ასეთი ლურჯი ალაგ-ალაგ მცირე ფართობებზე კიდევ გეხვდება. ცის უმეტეს ფართობზე ლურჯისათვის გამზადებული შავი სარჩულა სპარბოზს.

ნიშნოები ოქროს ტონის ოქრით არის დაწერილი. გარდა მეფეთა ნიშნოებისა, რომლებიც კარგი ხარისხის თხევადი ოქრითაა შესრულებული.

ქედლის მოხატულობის შესრულების ტექნიკა ფრესკულია.

სახეები, ნათელ ადგილებში, შესრულებულია თეთრით შეზავებული და გაბაყებული ოქრით, როგორც სახეები, ისე სამოსელი და დე-

ტალები აქცენტირებულია სუფთა თეთრით.

სარკმელებს შუა სიბრტყეებზე, ორივე წყვილ წინასწარმეტყველებს შუა, გამოვლინებულია ძველი შეღესილობა მკრთალი ფერის კანით. ორივე ფრაგმენტზე წვივამდე ფეხის ტერფებია შერჩენილი. მარჯვენა ფრაგმენტზე წითლით დაწერილი ნახევარწრეა და წითელი ფერის კანი ისეა გაპრიალებული, თითქოს ეს უნდა იყოს ოქროს სარჩული. მარჯვნივ და მარცხნივ მალდა, ლამაზი ასომთავრულით, შავი საღებავით შესრულებული ორი სიტყვაა დაწერილი. მარჯვენა სიტყვა დაზიანების გამო არ იკითხება, მარცხნივ კი „ანგელოზი“ იკითხება. მარცხენა ფრაგმენტის ქვევითა ნაწილშიც ყოფილა გრძელი წარწერა, მაგრამ შე-

• ალესილობა ისეა მოთლილი, რომ ზოგი ასოს მხოლოდ ზევითა ნაწილები და ქარაგმა მოჩანს. ამ წარწერის ამოკითხვა სიძნელეს წარმოადგენს.
 • სარკმლის სიბრტყეებზეც გაიხსნა ძველი, კარგი გემოვნებით და კარგ შერებში შესრულებული ორნამენტის მოზრდილი ფრაგმენტები. ელიქრობთ რომ ეს

ალავერდი. წმინდა მძვლრები

• ფრაგმენტები ნაწილია იმ მხატვრობისა, რომლითაც შემკული იყო ალავერდის ტაძარი აშენების დამთავრების შემდეგ XI საუკუნის პირველ ნახევარში.

რაც შეეხება სამხრეთი სამხროს კედლის მხატვრობის თარიღს, ამის დასადგენად უნდა მივმართოთ სხვა წყაროს.

„ქართლის ცხოვრების“ ბერი ეგნატაშვილის ნუსხაში ასეთი ცნობა არსებობს: „ამასვე წელიწადსა აღესრულა კახთა მეფე ვახტანგ და დაჯდა მის წილ კახეთს მამა მისი ალექსანდრე. ესე ალექსანდრე იყო კაცი კეთილი და ღმრთისმოყვარე, ღიდად შემწე ეკლესიათა, შემამკობელი ხატთა და ჯუართა, ამან ალექსანდრე და

დედამან მათჳან ბაგრატიონჳან დედოფალჳან ნესტან-დარეჯან დაქცეული და დაძველებული აღუშენა ალავერდსა სამხრენი და გუმბათნი და დაანატეინა და შეამკო: ჯუარითა და ხატითა, წიგნითა და ეკლესიის შესამკობელითა, და შემდგომად ამისა ყოველსივე საეპისკოპოზო ეკლესიანი კახეთისანი შეამკვნა და შესწირნა ყოველნივე საეკლესიო სამკაულნი“. (ქართლის ცხოვრება. ყაუხჩიშვილის რედ. 1959. წ. ტ. II. გვ. 467).

ქართლის ცხოვრების ანასეული ნუსხის გადამწერს შემდეგი ანდერძი დაუტოვებია: „ადიდენ ღმერთჳან... დედოფალთ დედოფალი ნესტან-დარეჯანი, და ძე მათი მეფე აღუქსანდრე და დედოფალი ანა ესენი იყვნეს... მაშენებელნი ეკლესიანნი, რამეთუ ალავერდი წარტყუნულ იყო წარმართთაგან... აღაშენნეს ცაი და გუმბათი და სამხრონი“.

კახეთის მეფე აღუქსანდრე I (1476—1511) დროს კახეთის ეკონომიურ-სიძლიერე და შედარებითი სიმშვიდე ხელს უწყობდა მეფეს მშენებლობით და აღდგენით მოღვაწეობას.

აღუქსანდრემ ალავერდი საფუძვლიანად აღადგინა და მოახატეინა XV საუკუნეში, თავისა მეფობის პირველ ნახევარში, 1480—1495 წლებს შორის.

ამ კედლის მხატვრობის გახსნით, თითქოს ლიბრი ჩამოიცილა ჩვენმა დიდებულმა ძეგლმა. ქართულმა ხელოვნებისმცოდნეობამ კი შეივსო ცარიელი ადგილი. XV საუკუნის ხუსტად დათარიღებული მონუმენტური მხატვრობის ნიმუში დღევანდლამდე ჩვენში ცნობილი არ იყო. ამ დარგის ხელოვნებისმცოდნეთ ახლა შესაძლებლობა აქვთ, 140 წლის წინათ გადათეთრებული, დღეს გამომზიურებული, ალავერდის მხატვრობითაც დატკბენ, შესწავლის საგნად გარხადონ და ქართული ხელოვნების ისტორიაში თავისი ადგილი მიუჩინონ.

ალავერდის ტაძრის გადათეთრებული კედლების გახსნითი სამუშაოებ-გრძელდება.

„დაუფიწყარი მოგონებანი დაგვრჩა საქართველოში ჩვენი ყოფნის შესახებ. ამ მოგონებათა შორის ყველაზე ძვირფასია შეხვედრა, რომელიც მოგვიწყო ხელნაწერთა ინსტიტუტმა 27 სექტემბერს. კიდევ ერთხელ გიხდით გულითად მადლობას“.

პროფ. ე. გარიტი სწერილიდან.

ფოტო ს. იმანოვიან

უცხოელი ქართველოლოგები საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტის ახალ შენობაში. პირდოს უნივერსიტეტის პროფ. რ. ლაფონი (საფრანგეთი), ქალბატონი გარიტი და ლუვენის უნივერსიტეტის პროფ. ე. გარიტი (ბელგია) ლონდონის უნივერსიტეტის პროფ. დ. ლანგი (ინგლისი), პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფ. დ. ჯაფარიძე (აშშ), ინგლისელი ორიენტალისტი უ. ალენა—ხელნაწერთა ინსტიტუტის შეცნაერ-თანამშრომელთა შორის.

XX საუკუნის სახელოვანი კომპოზიტორი იგორ სტრავინსკი
ძართული ხალხური მუსიკის შესახებ

... „ორნი ერის... ჩემი ახლოწარსულის ყველაზე უფრო ცხოველ მუსიკალურ მთაბეჭდილებას უნდა ვუმაღლოდე განსვენებულ ნოე გრინბერგსა და პოლიფონიურ ვოკალურ ჩანაწერებს, რომელიც მან მოიპოვა მთის სოფლებში, არც თუ შორს თბილისიდან. კონდუქტუსისა, X საუკუნის ორგანუმისა და გვიანი რენესანსის სტილისაგან ნომდინარე, ცოცხალი შემსრულებლობითი ტრადიციის გრინბერგისეული აღმოჩენა მიმაჩნია დიდ შენამატად შემსრულებელთა ოსტატობის მეცნიერებაში, უფრო ფასოვან შენამატად, ვიდრე უბრალოდ ახალი მუსიკის პოვნა.

ეს იოფლი, საქართველოში „კრიმინალურად“ წოდებული და უკვე XIV საუკუნის მუსიკაში ცნობილი, იყო უმჯობესი რაც ოდესმე მომისმენია“.

ამონაწერი ი. სტრავინსკის საუბრიდან

ქურნ. „ამერიკა“ იანვარი 1967 (№ 123).

შენიშვნა: ყოველი ქართული სიამაყის გრძობით წაიკითხავს თანამედროვე უდიდესი კომპოზიტორის ი. სტრავინსკის მიერ გამოთქმულ აზრს ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, რომელიც მას ცნობილმა ამერიკელმა ღირსიერმა ნოე გრინბერგმა მოასმენინა. მაგრამ ზოგი რამ მოითხოვს დაზუსტებას, განსაკუთრებით, რომ ეს შესანიშნავი „პოლიფონიური ვოკალი“ გრინბერგმა მოიპოვა მთის სოფლებში, არც თუ შორს თბილისიდან“, და რომ ეს არის ცოცხალი შემსრულებლობითი ტრადიციის გრინბერგისეული აღმოჩენა“...

საჭიროა განვმარტოთ, რომ ეს სიმღერები გრინბერგს არც ჩაუწერია და არც აღმოუჩენია. ხალხური პოლიფონიური მუსიკის ეს ქვეშაირად უნიკალური ნიმუშები დიდი ხანი ჩაწერილი, გამოქვეყნებული და ფართოდ ცნობილია საქართველოში. მას იცნობენ აგრეთვე მრავალ სხვა ქვეყანაში.

თვით პატივცემულმა გრინბერგმა ქართული სიმღერები მოისმინა არა მთაში, არამედ თბილისში, ვანო სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის მუსიკალური ფოლკლორის კაბინეტში და მოსმენილით აღტაცებულმა ასე განაცხადა: „იმდენად რთული გერული სიმღერების პოლიფონია, რომ მთავარ მოსმენით თვით უდიდესი პოლიფონისტი ი. ს. ბახი ეი აღფრთოვანდებოდა“-ო. ნ. გრინბერგს ქართული ხალხური სიმღერები მოასმენინეს მის მიერ ქართული ჰეგლბის დათვლიერების დროსაც. მოხიბულ უცხო სტუმარს მუსიკალური ფოლკლორის კაბინეტის თანამშრომლებმა მაგნიტოფონის ფირზე გადაუწერეს სამახსოვროდ ქართული სასიმღერო შემოქმედების რამოდენიმე ნიმუში. ეს სიმღერებია, რომლებსაც ფრიალ მაღალი შეფასება მიჰქა დიდმა კომპოზიტორმა იგორ სტრავინსკიმ.

ბრ. ჩხიკვაძე
პროფესორი

საქართველოს სსრ მცოდნეობათა აკადემიის ა. კაკაბაძის სახელობის ენციკლოპედიის გამომცემი ქვეყნის ენციკლოპედია
ენციკლოპედია 1966 წელს გამოსვრის შემდეგ ბ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ ი:

1. განსვენებულ აკად. ვ. თოფურიას ოჯახმა —
 1. პალიმფსესტი საგლობლების ტექსტით (დაახლ. IX—X სს)
 2. ეტრატის ლექციონარი (X—XI სს).
 3. ეტრატის ცალკე ფურცლები სხვადასხვა თხზულებათა ნაწევრებში.
2. პროფ. ს. ჯიქიაშ —
ორი თურქული ხელნაწერი წიგნი.
3. დრამატურგმა ვ. მდივანშა —
აღუქსანდრე იმერთა მეფის წყალობის წიგნი (XVIII ს).
4. ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორმა — ივ. ლოლაშვილმა —
 1. „ბლავრაინის“ მოკლე რედაქციის ნუსხა
 2. ვაჟა-ფშაველას ავტოგრაფი
5. ონის რაიონის სოფ. სამთისის მცხოვრებმა ვ. შინდაგორაძემ —
XVIII საუკუნის ხელნაწერი (მეფდრულ-ნუსხური) — საეკლესიო მამების სწავლათა კრებულები.
6. ონელმა მოქალაქემ დ. ხახიაშვილმა —
ვ. წ. ლილამის ქრატლი ბიბლიის (X ს.) ეტრატის რ. ფურცელი.
7. რუსთაველის დღევანდელ ჩვენს სტუმარმა, პოლანდიელმა მეცნიერმა პროფ. ა. კეიბერსმა ჩამოვიტანა პოლანდიაში დაცული XVII ს-ის ქართული ნუსხური ხელნაწერი „ეპინის“ შიკოთფილიში.
8. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ი. ვ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკამ გადმოვიცა
 1. სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მოკლე რედაქციის ნუსხა.
 2. დავით ბაგრატიონის (გიორგის ძის) შიერ თარგმნილი სამეურნალო რეცეპტების შემცველი ნაშრომის ხელნაწერი.
 3. XVIII—XIX საუკუნეების შთელი რიგი ქართულ-რუსული საბუთები და სხვა ხელნაწერები.

ამასთანავე ხელნაწერთა ინსტიტუტმა 1966 წელს შეიძინა აგრეთვე შემდეგი მნიშვნელოვანი ხელნაწერები:

1. ბაგრატ VI-ის (XV ს.) სიგელი (ეტრატის გრანული)
2. ნუსხური ხელით ნაწერი ეტრატის „ფსალმენი“ (XIII ს.)
3. „ამირან-დარეჯანიანის“ XIX ს-ის დამდევის ნუსხა
4. ვახტანგისეული რედაქციის ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“ (XIX ს. 30 იანი წლები)
5. ერთი უცნობი საგმირო ხასიათის თხზულების თარგმანი (XIX-ს. დამდ.)
6. XVIII—XIX საუკუნეების რამდენიმე მნიშვნელოვანი იმერული საბუთი და სხვა.

„ძეგლის მემორბარნი“

1—11 ნომერში დაბეჭდილი წერილების საძიებელი

- აბ:შიძე ირაკლი — როგორც არასდროს — № 4
- აბრამიშვილი გურამი. ვახიშვილი კონსტანტინე — უფლისციხის „მოთვლი“ კომპლექსი — № 3;
- აბრამიშვილი შალვა — ალავერდის ახლად გახსნილი კედლის მხატვრობა — № 10-№ 11
- აღადაშვილი ნათელა. ვოლსკაია ანელი — ზემო სვანეთის კედლის მხატვრობის ძეგლები — № 9
- ალიბეგაშვილი გაიანე. ვოლსკაია ანელი — დავით გარეჯის მოხატულობა № 3
- ალიბეგაშვილი გაიანე — თამარ მეფის ოთხი პორტრეტი — № 8. ბოკორძის წმინდა გიორგის ეკლესიის მოხატულობა — № 9.
- ამირანაშვილი შალვა — დავით გარეჯის უდაბნოს ფრესკები № 1; ვარძიის მთავარი ტაძრის კედლის მოხატულობა № 3; გელათის მოზაიკა — № 4;

- ასათიანი გრივლი — მიწისძვრით დაზიანებული გუმბათის გამაგრება (მარტილის ტაძარი) — № 5
- აფაქიძე ანდრია — ქართული ელტერის ძეგლები — სახელოვან მემკვიდრეობას — № 1;
- ახვლედიანი ბიძინა — ქერდიანების კოშკი — № 7
- ბარნაველი სარა — დავით ბატონიშვილის საბეჭდავი — № 9
- ბერძენი ვახტანგ — ემერდოს ტაძარს 1000 წელი შეუსრულდა — № 2, გიორგი ჩუბინაშვილი და ქართული ელტერის ძეგლთა დაცვა-პოპულარიზაციის საქმე — № 5;
- ბედუქაძე სარა — ქეთხეორობის ხალხური მუზეუმი — № 7,
- ზერძინიშვილი ნიკო — ღირსსახსოვარი თარიღი — № 1
- ბუაჩიძე თენგიზ — ჩვენი მოამბე — № 1
- ბუცხრაძე ალექსანდრე — უელიან ელტერის ძეგლებს — № 4
- გამაშვილი ციალა — ზედა ვარძიის „კიდურუვაილოვანი“ წარწერა — № 10
- გამრეჯელი ვახტანგ — დეკლეთის იარნი ცენტრალურ კავასიონზე — № 5
- გამაშვილი ციალა — ზედა ვარძიის „კიდურუვაილოვანი“ წარწერა — № 10-№ 11
- გაფრინდაშვილი გივი — ისტორიული წყახეთის გამოქვაბულები — № 3, დავესრომელი მასა-
ლები — № 4, ვანის ქვაბის განძი — № 6, თმოგვი — № 8.
- გვეტაძე იუზა — ძეგლთა თავდადებული მემკვიდრეობა — № 7
- გვრდღინთელი რუსუდანი — როსტომ მეფის სასახლის აბანი — № 2, ანისხატის რესტავრაცია — № 7.
- გარბაშვილი დავით — ქსნის ერისთავების სასახლე — № 4
- გიორგაძე ბეჟან — XVII ს. იტალიელი მისიონერის, დონ ქრისტოფორო კასტელის გამოქვეყნებული ნახატებიანი ალბომი საქართველოს შესახებ — № 3.
- გობეჯიშვილი გერმანე — ძველი სამთაბანდო წარმოების ძეგლები — № 6
- გოგოლაძე გიორგი — გავერძობებსოთა ელტერის ძეგლთა დაცვის პირველადი ორგანიზაციების მუშაობა — № 3
- გომელაური ინა — ზუროთმომდებელი ძველი სოფელ ხოვლეში — № 3, XII ს. ზუროთმომდებელი ძეგლი სოფელ ნიხაში — № 8.
- გოთუა ლევან — ძეგლთა სამუაროში — № 1, ეფთხის წიგნი და სვეტიცხოვლის სამუარო № 8, გრემ-ქალაქის ახალი სიციცხლე № 10-№ 11
- დვალი შალაქია — მასალები ქართული ელტერის ძეგლების შესახებ მოსკოვისა და ლენინგრადის არქივებში — № 2
- დოლიძე ვახტანგ — დავით გარეჯის გამოქვაბულთა კომპლექსი — № 3, შატლი — № 5
- დუნდუა გიორგი — საქართველოსა და პონტოს სამთავროს ურთიერთობა (ნემოზმაცეფური მასალების მიხედვით) № 10-№ 11
- ელიავა გივი — საურადღებო ძეგლი — № 6
- წაქარაია პარმენ — გათხრები ნაქალაქარ გრემში — № 2
- წაქარაიაშვილი ირაკლი — ჩუხოსლოვაციის ელტერის ძეგლებთან — № 2
- თავაძე გივი — მეტი უფრადღება გერბის მატერიალური ელტერის ძეგლებს — № 10, № 11
- თაქთაქიშვილი ოთარ — გავერძობილდეთ ეროვნულ საუნჯეს № 10-11
- თუშიშვილი ნიკოლოზ — ელტერის ძეგლთა პროპაგანდის ახალი კერა თეორწეაროში № 6
- კლანდამე ანა — ოშკის ტაძარზე... (ლექსი) — № 10-№ 11
- კაპანაძე დავით — რუსთაველის ეპოქის ერთი გაერკვეველი მონეტის დათარიღებისათვის — № 8
- კეცხოველი ნიკო — ახალი სიხარული და ძველი დარდი — № 2, წმინდა საუნჯე — № 5, თვალისჩინივიო მოვეაროთ წარსულის დიდ მემკვიდრეობას (საანგ, მოხს.) — № 5
- კეცხოველი მზისთავადა — მხატვრული ქსოვილები სვანეთიდან — № 5
- კიკვაძე ანზო — ერზნისის ადრეული ხანის ძეგლები — № 6
- კორძაია ივლიონ — ჩვენი საზოგადოების გასული წლების საქმიანობის მოკლე მიმოხილვა — № 1.
- ლევთვა გიორგი — ჩვენი ხელნაწერთა ახალი საცავი — № 10-№ 11
- ლომთათიძე გიორგი — არქეოლოგიური ძეგლები და ჩვენი გონიერი მშენებლები № 2, თაყაიშვილი ექვთიმე — № 4, რუსთაველის საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები — № 8.
- მასხურაძე ილია — „ეფთხისტყაოსნის შესხერი რეალები“ — № 8
- მასხურაძე წაქარა — ქართული ხალხური მხატვრული ტრადიციების დაცვისათვის № 5.
- XIII—IX სს. ქართული არქიტექტურული კრამიჯა — № 9
- მანაბელი ეკატ — იტალიური მედალიონები ჩაქაშიდან — № 9

მეფისაშვილი რუსუდან — გელათის ანსამბლი № 4, მშენებლობის ამსახველი რელიეფური ქროლოს ძეგლზე — № 5

მიქაია ალექსანდრე — სკტრის ზეობის სიძველენი — № 6

მიქელაძე ირინე, ჯორბენაძე ბესარიონ — მოსწავლეები სიძველეთა სადარაჯოზე — № 6

ნიკოლაიშვილი მიხეილ — „მწვანე უვავილას“ ისტორიული ძეგლები — № 6

ნუცუბიძე იონა — როცა საქმეს გელისხშირად ეკიდებიან — № 3

ონიანი შერშადინ — მე-ხუთედი ვინის ქვაბთა მონასტრის წარწერებს — № 3

ვანის ქვაბის ორი პოეტური წარწერა — № 10-№ 11

პაპიძე შალვა — აქტიურობენ ძეგლთა დაკვის საქმეში — № 3, ძეგლების დათვალიერება კირვის რაიონში — № 8.

პრივალოვა ეკატერინა — შუა საუკუნეების ქართული პორტრეტის ისტორიიდან — № 8

რჩეულიშვილი ლევან — „თელავის ბურჯი“ — № 6

სანიკიძე თამაზ — გერგეტის სამების გამაგრებარეკონსტრუქციის საკითხები — № 6

საყვარელიძე თემურ — ტბეთის ობობათვის მოქედლობა — № 9

სინაურიძე მანანა — ხორნაბუჯის ციხე — № 9

სონღულაშვილი იროდიონ — ზოგი რამ ქართული ტიხრული მინანქრების თაობაზე — № 9

სოსელია ანდრო — გადაჯარჩნით ასანის ციხე — № 10

სუმბაძე ლონგინოზ — ქართული ხეროთომოდერული ფოლკლორი № 2, ქართული ხალხური ხეროთომოდერებისა და ყოფის პარკ-მუზეუმის გენერალური გეგმის შესახებ — № 7

სურგულაძე ირაკლი — მთა-თეშეთის ციხე-ნაგებობათა ორნამენტება — № 7

სტურუა ზაირა — უნინარი ამგადარნი № 6, ძეგლების ტრფიალით — № 9

ტაბიძე გალაქტიონ — ქებათა ქება ნიკორწმინდას (ლექსი) — № 4

ტყეშელაშვილი იოსებ — თბილისის ისტორიულ-რეკონსტრუქციური ადგილები — № 4

ქაღვიშვილი ნიკოლოზ — ეალეთის დაკვიით სამშობების საკითხისათვის — № 2

ქობლავა შალვა — საქმეს გელისხშირად ეკიდებიან — № 4

ყურდიანი ილია — ხარაჩო — № 9

ყენია რუსუდან — ხაზელის ხატი — № 8

ჩაჩავა ნიკოლოზ — ძეგლზე მკლანძვებს — (ლექსი) — № 10-№ 11

ჩაჩაშვილი გერცელ — ზეესერული საფეხნი — № 7

ჩუბინაშვილი გიორგი — სვეტიცხოვლის ვალავანში XI ს. კარიბჭის ვახსნა; — № 1.

უვანეთში შემონახულ სიძველეთა დაკვის საკითხისათვის — № 5

ჩუბინაშვილი ტარიელ — ამირანის გორა — № 6

ჩიტაია გიორგი — ხალხური ხეროთომოდერებისა და ყოფის მუზეუმი № 1, ქართული ხალხური ხეროთომოდერებისა და ყოფის მუზეუმი ლია ცის ქვეშ — № 7;

ჩიჩავაძე ოთარ — ქართული კელტერის ხელთქმწველი ძეგლი — № 10-№ 11

ცინცაძე იასე — სამხედრო თავდაცვიით ნაგებობათა ძეგლების მოვლის საკითხისათვის. — № 4;

ცინცაძე ვახტანგ — ბაგრატის ტაძრის დიდებულ ნანგრევებთან — № 1, კახის სვეტის (V-VI სს.), ხეროთომოდერული ძეგლი — № 3;

ცინცაძე დურმიშხან — ნასაყირალის ბრძოლების უკუდავი ძეგლი — № 4

ცინცაძე შალვა — ექსპედიცია მუცოში — № 7

ციციშვილი ირაკლი — უჯარმა № 6; რუსთაველის ეპოქის ძეგლები ქვემო ქართლში — № 8;

ყავახიშვილი ანდრო — ზვენი საზოგადოების ამოცანები, მისი წესდება და წევრების მოვალეობა — № 1;

ყავახიშვილი ფაანე — ქართველ ხელოვნებათა საზოგადოების გამგეობას — № 7

ყავარშილი კობე — მიწასქვეშა ძეგლთა სამყარო — № 3

ყაფარიძე ვახტანგ — შოთა რუსთაველის ეპოქის ნაქლქარი ღმანისი და მისი არქეოლოგიური შესწავლა — № 8

ხაზუტაიშვილი დავით — ფელისციხე — № 3

ხიშიაშვილი ლევან — ჩვენი სარესტავრაციო სახელოსნოს საქნიანობა და ამოცანები — № 11; საინჟინრო საქმე და არქიტექტურის ძეგლთა გამაგრება № 5; პირველი მერცხალი — № 8.

ხუსკივაძე ლეილა — ბიზანტიური სპილოს ძელის ფირფიტა ქოროლოდან № 9

А Н Н О Т А Ц И И:

И. В. АБУЛАДЗЕ

Директор Института рукописей,
член-корреспондент АН ГССР

Сокровищница грузинского народа

Институт рукописей им. К. С. Келелидзе АН ГССР, основан в 1958 году, на базе рукописного отделения Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашиа, в котором, в свою очередь, в 1929 году были объединены ранее существовавшие книгохранилища разных местных культурно-просветительных обществ.

Главной задачей Института является как дальнейшее собирание рукописей и организация дела защиты и ухода за ними, так и составление научных описаний рукописных коллекций Института, равно как публикация важнейших памятников древнегрузинской литературы, разыскания по грузинской палеографии и истории культурных очагов (скрипторий).

Для осуществления намеченной цели организованы соответствующие отделы, лаборатории и кабинеты. Их работа особенно благодарно протекает в недавно выстроенном специальном здании Института, состоящем, в основном, из двух корпусов: один для хранилища, другой — для Института.

В нашей сокровищнице хранится до 10.000 грузинских рукописей, до 25.000 исторических грамот и др. архивных материалов (рукописи классиков и т. д.).

Только palmisestov (дважды использованные пергаменты) до 5.000 листов (V—VIII вв.).

Насчитывается до 150 списков «Витязя в тигровой шкуре» — 12 списков «Летописи Грузин» и много других уникальных рукописей.

Кроме того, хранятся более 3.500 рукописей русских, греческих, армянских, арабских, иранских, турецких, еврейских и др.

За годы своего существования у Института имеются некоторые достижения, из коих подлежало быть отмеченными:

1. Издание 5 очередных томов описаний грузинских рукописей Института (ныне уже изданы 14 томов).
2. Составление описания некоторых иноязычных рукописных фондов Института.
3. Составление каталогов архивных фондов Института (некоторые из них опубликованы).
4. Издание I тома «Материалов по исторической географии и топонимике Грузии».
5. Подготовка к печати одной части «Материалов по грузинской ономастике».
6. Издание более десяти важнейших

памятников древнегрузинской письменности.

7. Издание 3 книг, в основном по «Истории материальной культу-

ры Грузии», из неопубликованных трудов акад. Н. А. Джавахишвили.

საქართველოს
საბუნებისმეტყველო
მეცნიერებათა
აქადემია

А. Г. ГАМБРЕЛИДЗЕ

Кандидат филологических наук

Древнейшие памятники грузинской письменности

В статье кратко характеризуются некоторые древнейшие и наиболее замечательные памятники древнегрузинской письменности. Отмечается, что грузинская письменность прошла весьма сложный и длинный путь развития. Говорится о трех видах грузинского алфавита: т. и. Мргловани или асомтаврули (круглое или письмо заглавными буквами), кутховани или нуsxури (угловатое, более мелкое, скоропись) и мхедрули (военное или светское письмо). Последнее развивается с XI века от нуsxури и преимущественно употребляется в светской литературе.

Из эпитафических памятников в статье упоминается древнейшая, сохранившаяся датированная надпись Болнисского храма (492 г.), надписи Мцхетского крестового монастыря (VI—VII вв.), мозаичные

надписи (V и VI вв.) из Вифлеемского грузинского монастыря (близ Иерусалима), надпись (из Ахалцихского района) 616—619 гг. и др.

Из древнейших рукописных памятников автор в первую очередь упоминает палимпсесты V—VI вв. а также уникальный Ханметный («Ханмети» — значит с лишним «Х») лекционарий не позднее VII в. Касается древнейших грузинских точно датированных рукописей Синайского многоглава 864 г. Адишского четвероглава 897 г., Джручского четвероглава — 936 г.

Автор отмечает большое научное значение уникальной книги песнопений — Микаела Модрекли — X в. с нотными знаками. Сей объемистый пергамент ценен и как памятник музыкальной культуры Грузии.

Г. И. ЛЕЖАВА

Кандидат архитектуры

Новое хранилище рукописей Грузии

Для хранения, лечения, реставрации и научной обработки древнейших уникальных рукописей в Тбилиси построено специальное трехэтажное здание — хранилище. Оно

размещено на территории комплекса Академии наук ГССР, на плато Сабуртало, в глубине участка за главным корпусом.

В статье подробно рассматривается специфика технологии здания,

которая композиционно является своеобразным синтезом двух объектов — Института рукописей и хранения.

Это обусловило архитектуру всего здания:

Первая часть со светлыми помещениями для научных работников, обработки книг, лабораторий, директорат, др. подсобные отделения, второй — куб с глухими стенами — книгохранница с искусственным ос-

вещением и кондиционированным воздухом.

Были предусмотрены фото- и др. лаборатории, реставрационные мастерские, лекционный зал, и т. д. Здание отделано базальтом и экларским камнем.

Проект был выполнен в Институте «Грузгипрогострой», архитекторами — В. Цухишвили, Т. Тодрадзе, инженером В. Гегенава и автором статьи.

Ц. Р. ГАБАШВИЛИ

Кандидат архитектуры

Надпись Зеда-Вардзийской церкви

Статья посвящена ктиторской надписи Зеда Вардзийской церкви.

Церковь богородицы расположена в 3-х километрах северо-западнее монастыря Вардзия. Над орнаментальной рамой входа с обеих сторон рельефного креста высечена надпись слегка стилизованными буквами — «асомтаврауди». Они напоминают заглавные буквы грузинских рукописей, рубежа X—XI вв. Кроме внешнего сходства, просматривается и другая — характерная черта: в Зеда-Вардзийской надписи украше-

ны только те буквы алфавита, которые встречаются украшенными и в рукописях этого периода.

Примером ланидарной надписи, выполненной под влиянием более поздних (второй половины XIII в.) рукописных букв, может служить надпись малой церкви в Мгвимеви.

Палеографически надпись принадлежит рубежу X—XI вв., не позднее первой четверти XI века. Стилистический анализ памятника подтверждает эту дату.

Ш. С. ОНИАНИ

Кандидат филологических наук

Две поэтические надписи Ванских пещер

Ванские пещеры находятся в 3-х км. от Вардзия (Аспиндзаский р-он). На верхнем этаже пещер уцелела кунольная церковь, типа Джвари, сохранившаяся часть женского монастыря.

Стены церкви сплошь покрыты

надписями и рисунками второй половины XV в. Они принадлежат насильно заключенным в монастырь девушкам. Так стены монастыря стали немыми свидетелями ихнего горя и уникальной поэтической лептописью.

Сохранились несколько имен и фамилий: Анна Рчеулашвили, Гулкан, Туманин. ее сестра — Шабани султани и др.

Наряду с повествованиями встречаются и стихи. Приведены фрагменты «Витязя в тигровой шкуре», «Ростомани», выдержки из лирической поэзии XII—XV вв. и фольклора. Большинство романтического характера и они совершенно исключительны для женского монастыря.

Автор подробно касается двух надписей Гулканы.

Одна в прозе — автобиографична... «была преследуема и водворе-

на сюда... и краше меня не было на земле ни души... и пусть меня изобличат (если я лгу) видевшие меня»... и в свидетели она приводит, тут же, ею же нарисованных львов и фазанов.

Вторая надпись — двухстрочный стих — маджам (Омонимная рифма), которая своей формой и содержанием напоминает литературные памятники классической эпохи — «Витязь в тигровой шкуре», «Тамариани», «Абдулмесани». По мнению автора, этот стих также можно отнести к XII — XIII вв.

О. В. ТАКТАВИШВИЛИ

Композитор, министр культуры ГССР

Сбережем народные истоки нашей музыки

Грузинский народ, наряду с величайшими памятниками литературы и зодчества, — создал общепризнанное народное музыкальное творение — хоровую полифоническую песню, неповторимую своей стилистической и эмоциональной структурой.

Благодаря своей специфике, песня в исторических бедствиях лучше устояла и сохранила свой древний дух. Ее нужно беречь как первостепенный памятник духовной культуры народа.

Автор призывает к изучению и популяризации грузинской песни, к изданию академических сборников, народных песен, отображающий нам богатейший музыкальный фольклор.

Плодотворное влияние этих на-

родных истоков испытали все поколения грузинских композиторов-профессионалов. Ориентация на неисчерпаемый интонационный строй народной музыки может сохранить самобытность музыкальной культуры.

При восстановлении, древние храмы — памятники зодчества, вовсе не отождествлялись непосредственно с религией, во все как-то уклоняются от концертного исполнения древних песнопений, возникших на фольклорном начале.

В конце статьи автор особое внимание уделяет вопросам издания популярных опер — «Кето и Котэ» В. Долидзе, «Дареджан цибери» М. Баланчивадзе, сборника хоровых песен Н. Сулханшвили и т. д.

Нерукотворный памятник грузинской культуры

Без народной песни нельзя понять природу грузинского народа, распознать его жизненные силы, представить его прошлое и настоящее.

Песня — зеркало духовной жизни народа, его сокровище. Грузия страна древних памятников не только литературы и зодчества, но и народной песни.

Кто не наслаждался народной колыбельной «Нанина», звучной «Орвед» и «Урмули», песнями труда «Одона», «Надური» и др. Всех не перечислить. Их несколько тысяч! Ведь грузинский народ принадлежит к числу самых «певучих» народов мира.

Г. З. ЧХИКВАДЗЕ

Профессор

У истоков грузинской песни

Автор дает краткий обзор древнейших истоков грузинской музыки. Привлекает археологический материал — Мидхетскую флейту (XV—XIV до н. э.), бронзовую статую со шестиступенчатой флейтой (с. Казбеги, X—IX до н. э.) и т. д. Грузинский народ с незапамятных времен знаком с ударными (бобганы, дапи), с духовыми (саламури, ларчеми, бучки) и со смычковыми (чанги, кнари, чванури) инструментами. Но свой музыкальный талант и мастерство проявил, главным образом, в хоревом вокале.

Автор перечисляет целый ряд

Мы имеем не только богатый язык: предков, свой алфавит, собственный стиль в архитектуре, но и уникальную своей оригинальностью, многогласную народную песню.

Автор считает, что исторически роль песни в деле объединения, самозащиты и развития страны не менее значительна, чем оборонных сооружений.

Наша задача — наряду с другими памятниками культуры сохранять, собирать и опубликовывать народные песни, беречь этот нерукотворный памятник культуры.

Ведь народная песня — это глаз народа!

классических песен глубоко вошедших в народный быт, распеваемых при всевозможных житейских обстоятельствах (соответственно).

В жанровом отношении наши песни чрезвычайно многообразны, многочисленны со множеством музыкальных диалектов, но имеют ярко выраженный общегрузинский колорит и характер.

Наши хоревые песни — полифоничны — двух, трех и четырехгласные. Они самобытны и отличаются от общих канонизированной полифонии и гармонии. В этом отношении они уникальны.

Такими же высокохудожествен-

ными достоинствами характеризуются и наши культовые песнопения. Грузинские гимнографы и композиторы средневековья создали целый ряд замечательных произведений, оригинальную потную систему и множество рукописей.

Автор также приводит сведения о собирателях и издателях грузинских

народных песен и песнопений во второй половине XIX столетия и в наше время.

Автор ратует за сохранение традиции и мастерства, за то, чтобы грузинскую народную полифонию донести до других народов мира, как донесли наши народные танцы и пляски.

Л. П. ГОТУА

Писатель

Новая жизнь городища Гречи

Автор дает литературный очерк — на месте (в Кварельском р-не), широко отмеченной даты — пятисотлетия со дня основания стольного града (Кахетинского царства) Гречи (1466 г).

Народный праздник — «Гречи-Калакоба» был проведен вблизи руин и уцелевших памятников культуры исторического городища, разрушенного Шах-Аббасом.

Восстановлена старая традиция, придав ей современное звучание — массовость, народность, идею защиты памятников культуры, присовокупив открытие на месте музея (на

общественных началах).

Были организованы книжные выставки, народные хоры — «Бери-каоба» и «Кееноба», театрализованные выступления литературных героев из произведений И. Чавчавадзе, встречи-выступления поэтов, писателей, артистов, массовые спортивные игры и грузинская борьба. Праздник собрал до 15.000 зрителей и участников, прошел очень организованно и имел большой успех среди населения и многочисленных друзей старины. Руины и памятники Гречи — как бы зазвучали новой жизнью, обрели новую функцию.

Г. Ф. ДУНДУА

Кандидат исторических наук

Взаимоотношение Грузии и Понтийского царства

(По нумизматическим данным)

В статье рассматриваются политико-экономические взаимоотношения Грузии и Понтийского царства по нумизматическим материалам в эпоху Митридата VI Евпатора. Автором изучены найденные на терри-

тории Грузии тетрадрахмы и статеры Митридата Понтийского, а также синхронные медные монеты, чеканенные в городах Малой Азии (Амастриа, Амис, Синоп).

Автор считает, что диоскурийские

медные городские монеты должны были чеканиться между 86—66 г. г.

Г. С. ТАВАДЗЕ

Зав. отделом культуры Махарадзевского райисполкома

до н. э. когда Митридат Евпатор особенно прочно обосновался в Колхиде.

საქართველოს
ზნობრივი მონეტა

Больше внимания памятникам материальной культуры

Г у р и я

Автор касается памятников культуры Гурии (в Западной Грузии). Подробно приводит материалы каменного и бронзового веков, а также культурных памятников архитектуры средних веков.

Дает описание древнего городища — Ваншари (VI в). Памятники античного периода до нас дошли лишь в изделиях — золотых и серебряных чашах и высокохудожественной и стройтельной керамике.

Автором описаны значительные памятники феодальной эпохи — комплекс Шемокведи (архитектура, стенная роспись, хранилища книг и древних икон), Джумати — кафед-

ральный собор княжества. Лихаурский собор (1352 г.) и замок, Еркетская церковь, пещерный пустырь в Чохатаурском районе. Нигонтская церковь, Асканская крепость и другие.

Много памятников не выявленных, не взятых на учет. Автор приводит факт застройки места в центре г. Махарадзе, где были обнаружены развалины древней бани. Призывает беречь, сообщать и сдавать в краеведческий музей все археологические находки, а также обращается к научным и др. организациям — больше внимания уделять гурийским памятникам.

А. Н. СОСЕЛНИ

Преподаватель истории

Оградим Асканскую крепость от разрушения

В статье дан обзор всех скудных сведений — известных о древней крепости Аскана (IV в. Гурия, р-он Махарадзе). Автором приведена и пространная вырезка из газеты «Иверия» за 1889 г. о состоянии крепости, сравнивая его с современным положением. Собраны и частично включены в статью легенды и предания о крепости.

Автор ставит вопрос об археологическом изучении памятника и о необходимости срочных мер для его

спасения, что связано с трудностями, главным образом, из-за неприступности памятника.

В настоящее время в двух километрах от крепости находится значительный промышленный объект, где разрабатываются открытые карьеры — асканита, с мощной механизированной техникой.

Автор предлагает обратиться к руководству производства в порядке шефства над памятником, механизированной техникой пробить путь к

подходам памятника, чтобы, потом общими силами органы охраны па-

мятников культуры смогли бы спасти крепость от полного разрушения.

Ш. И. АБРАМШВИЛИ

Художник-реставратор

საქართველოს
მემკვიდრეობის

Раскрытие фресковой стенописи Алаверди

Весной 1966 года были начаты работы в памятнике XI в. Алаверди по очистке и укреплению композиции св. Георгия в нише западного входа.

Одновременно велись разведывательные работы на внутренних плоскостях храма, в результате которых — под известковой побелкой в 20-ых годов XIX — века, выявлена значительная часть стенописи.

Специальной научно-реставрационной мастерской, при содействии Общества охраны памятников культуры, были изысканы средства для ведения работ по раскрытию стенописи южного рукава.

Были выявлены композиции: Воз-

несение Христа, Восшествие св. дуга, Воскрешение Лазаря, а коиха целиком уделена композиция Рождества богородицы.

В центральной части первого регистра сохранились фрагменты царских портретов, а рядом с царями — три фигуры св. воинов.

Стенопись фресковая и датируется 80—95 годами XV столетия, что подтверждается и литературными материалами. «Летопись Грузин» упоминает царя Кахетии — Александра — I (1476—1511 гг.)

Раскрытием стенописи Алаверди восполняется пробел в изучении грузинской стенописи XV века.

Знаменитый композитор XX века Игор Стравинский о грузинской народной музыке

«Одним из двух наиболее ярких и недавних моих музыкальных впечатлений я обязан покойному Нозо Гринбергу и полифоническим вокальным записям, сделанным им в горных селениях неподалеку от Тбилиси. Открытие Гринбергом живых исполнительских традиций, идущих от кондуктуса и органума X века и стиля позднего Ренессанса, было, думаю мне, крупным вкладом в науку об исполнительском мастерстве, вкладом более ценным, чем просто находка новой музыки. Подъ этот, называемый в Грузии «Криманчу-

ли» и известный уже в музыке XIV столетия, был лучшим, какой некогда-либо приходилось слышать».

Выписка из беседы с И. Стравинским. Журнал «Америка», 1967 г. № 123.

В примечании к беседе — проф. Г. Чхиквадзе уточняет, что — эти уникальные образцы народной полифонии вовсе не «открыты Гринбергом». Они давно записаны, изданы в Грузии и известны за ее пределами.

Сам Н. Гринберг грузинские песни прослушал в Тбилиси, в кабинете музыкального фольклора при Гос. консерватории им. В. Сараджияшв-

ли, где в свою очередь и заявил:

«Полифония Гурийских песен настолько сложна, что это бы восхитило самого великого полифониста — И. С. Баха».

Иностранному гостю сотрудники

кабинета преподнесли магнитофонную запись нескольких грузинских песен, заслуживших высокую оценку знаменитого композитора — Игоря Стравинского.

ქვეყლის ყველა მეგობარს	3
Всем друзьям памятников	
ილია აბულაძე — ჩვენი ერის მწიგნობრული საუნჯე	5
П. В. Абуладзе — Сокровищница грузинского народа	
ალ. გამყრელიძე — ქართული დამწერლობის უძველესი ძეგლები	16
А. М. Гамкrelidze — Древнейшие памятники грузинской письменности	
გიორგი ლევაძე — ჩვენი ხელნაწერთა ახალი საცავი	27
Г. И. Лежава — Новое хранилище рукописей Грузии	
ციხლა გაბაშვილი — ზედა ვარაიის „კიდურევეილოვანი“ წარწერა	31
Ц. Р. Габашвили — Надпись Зеда-Варданиской церкви	
მერაბდინ ონიანი — ვანის ქვაბთა ორი პოეტური წარწერა	33
Ш. С. Ошани — Две поэтические надписи Ванских пещер	
ოთარ თაქთაქიშვილი — გავუფრთხილდეთ ჩვენი მუსიკის დედა-წყაროებს	38
О. В. Тахтакишвили — Сбережем родные истоки нашей музыки	
ოთარ ჩიჭავაძე — ქართული კელტურის ხელთუქმნელი ძეგლი	40
О. Л. Чиджавадзе — Перукопворный памятник грузинской культуры	
გრეგოლ ჩხიკვაძე — ქართული სიმღერა-გალობის სათავეებთან	42
Г. В. Чхивадзе — У истоков грузинской песни	
ლევან გოთუა — გრემ-ქალაქის ახალი სივრცხლე	50
Л. П. Готуа — Новая жизнь городища Грени	
ანა კვლანდაძე — ოშკის ტაძარი (ლექსი)	57
А. П. Калаидадзе — Храм Ошки (Стихотворение)	
გიორგი ღუნდუა — საქართველოსა და პონტოს სამეფოს ურთიერთობა (ნუმისმატიკური შასალების მიხედვით)	59
Г. Ф. Дундуа — Взаимоотношение Грузии и Понтийского царства	
(По нумизматическим данным)	
გივი თავაძე — მეტი უფრადლება ვეროის მატერიალური კელტურის ძეგლებს	62
Г. С. Тавадзе — Больше внимания памятникам материальной культуры Грузии	
ნაიკოლოზ ჩახავა — ძეგლზე მკვლანელებს (ლექსი)	67
Н. В. Чачава — Не кошуинствуйте! (Стихотворение)	
ანდრო სოსელია — ვადეარჩინოთ ასკანის ციხე	69
А. И. Соселиа — Оградим Деканскую крепость от разрушения	
შალვა აბრამიშვილი — ალავერდის ახლად გახსნილი კედლის მხატვრობა	72
Ш. И. Абрамшвили — Раскрытие фресковой стенописи Алаверди	
ჩვენი უცხოელი სტუმრები	77
Наши иностранные гости	
XX საუკუნის სახელწვანი კომპოზიტორი იგორ სტრავინსკი ქართული ხალხური მუსიკის შესახებ	78
Знаменитый композитор XX века Игорь Стравинский о грузинской народной музыке	
ქრონიკა	79
Хроника	
ანოტაციი რუსულ ენაზე	

ნასაგრაპი ფორმების სია:

შელი. XIV ს. ლაღმის ეკლესიის გარეფრესკა (სვიანთი)	
სანოტო ნიშნებიანი ხელნაწერი-საგალობელი	
ქველის უველა შეგობარს (ხელნაწერი) —	3
ქართულ-ებრაული პალიმფსესტი. V—VI სს.	7
გელათის ოთხთავი. XII ს.	11
გელათის ოთხთავი. XII ს.	17
სინის მრავალთავი. 864 ე.	23
ეანის ქვაბი. გულქანის წარწერა.	35
შენ ხარ ვენახი — (ნოტები)	45
გრემი, ტაძარი და ქალაქის ნანგრევები	51
ოშკი. ფერადი ფოტო გ. ასათიანისა	57
სამთაერო.	67

Грузинское общество охраны памятников культуры

Серия «Памятники материальной культуры»

Выходит на общественных началах

ДРУЗЬЯ ПАМЯТНИКОВ КУЛЬТУРЫ

Сборник десятый-одиннадцатый

(На грузинском языке)

სერიის რედაქტორი ოთარ თაძეთაძე
რედაქტორი ლევან გომეზა

ყდა არსენ ფონხუასი
ტიქრედაქტორი გ. ამაშუკელი
კორექტორი ი. წიკლაური

ფერადი ფოტო-ილუსტრაციები დაბეჭდილია ფერადი ბეჭდვის სტამბაში

გადაეცა წარმოებას 9||| 67 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 31 | V 67 წ.
ნაბეჭდი თაბ.— 4,85 სააღ. საგამომ. თაბ. 6, 18
ანაწყოების ზომა 7 x 11,5 ქალაღდის ზომა 70x108 1|16

ფასი 72 კაპ.
Цена 72 коп.

რედაქციის მისამართი: ძეგლის ქ. 19. ტელ. 9-84-47

საქართველოს თეატრალური საზ.-ბის სტამბა. თბილისი, გორკის ქ. № 3

Типография театрального Общества Грузии. Тбилиси, ул. Горького № 3

შეკვეთა 1017

ფე 04923

ტირაჟი 3.000